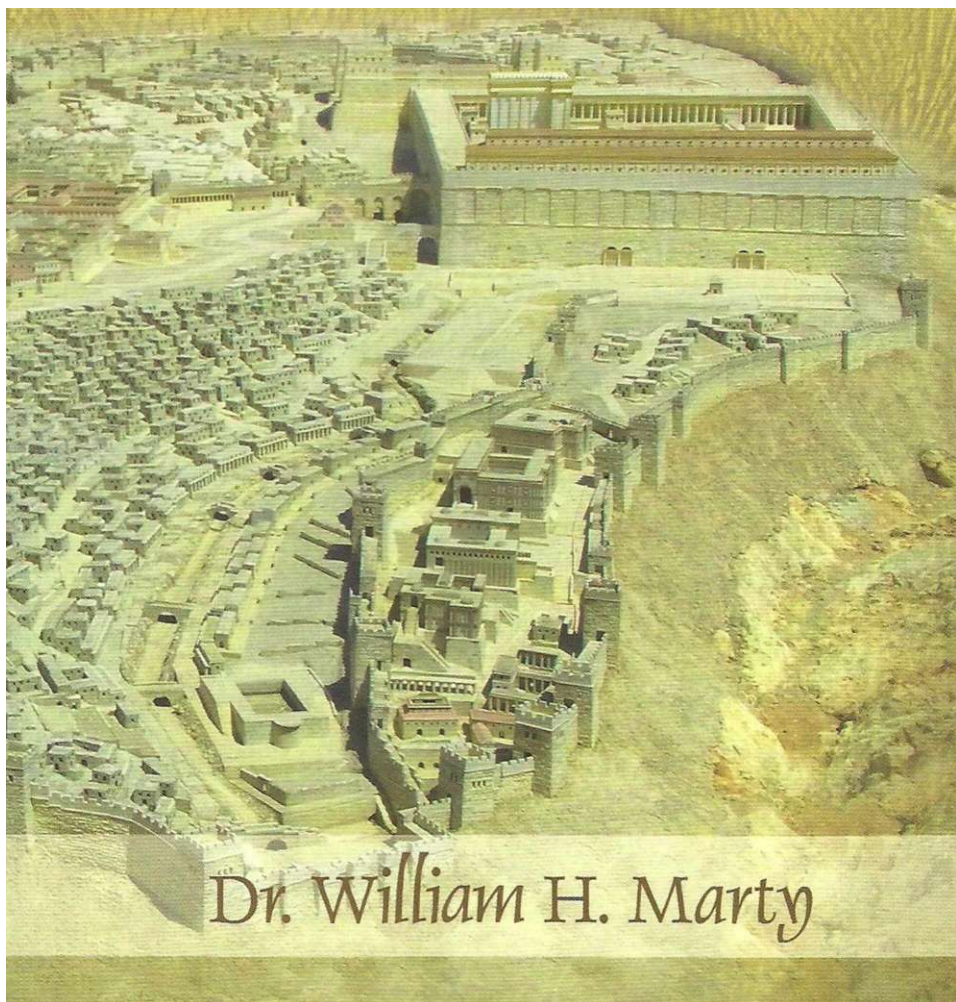


*Akor,
amelyben JÉZUS élt*



Dr. William H. Marty

A kor, amelyben Jézus élt

Ismerd meg Jézust jobban azáltal, hogy megérted, mi formálta azt a világot, amelyben O élt!

Néha nehéz eligazodni az Újszövetségben, mivel egy teljesen más korszakba lépünk a Biblia olvasásakor. Zavarbaejtő szokások, ismeretlen helyek és csoportosulások, érthetetlen vallási konfliktusok és politikai viszonyok. Hogyan alakultak ezek ki?

Miért hívják az izráelitákat zsidóknak? Kik a farizeusok, és miért volt olyan kemény velük Jézus? Mi volt a szerepe a zsinagógáknak, mi történt a templomi áldozattal? Miért nem szertették a samaritánusokat?

William Marty végigvezeti az olvasót a Szentföld történetén, elvezet a fogságtól Jézus születéséig, sőt még valamivel azon is túl.

Ismerjük meg a kort, amelyben Jézus élt, és ámuldozzunk azon, hogyan készítette fel Isten a világot arra az Egyetlenre, aki aztán teljesen megváltoztatta azt!

Dr. William H. Marty a Moody Bible Institute professzora és számos, a Biblia tanulmányozásáról és történelmi háttéréről szóló könyv szerzője.

EVANGELIUMI KIADÓ

A KOR; AMELYBEN JÉZUS ÉLT

Dr. *Willkm* H. **Marty**

EVANGÉLIUMI KIADÓ

TARTALOM

Bevezetés	
Elérkezett az idő	9
1. Hazafelé	
A perzsa korszak	16
2. Nagy Sándor: a hellenizmus apostola	
A görög korszak	41
3. Egy bátor pap és a fiai	
A Makkabeus-felkelés	59
4. A ház, amely meghasonlott önmagával, nem állhat fenn	
A Hasmoneusok kora	74
5. Nagy Heródes, a vazallus király	
A római korszak: I. rész	87
6. A paranoid király	
A római korszak: II. rész	103
7. Jézus és a Heródesek	
Az ősgyülekezet és a Heródesek	121
8. Amikor a vallás beteggé tesz	135

Összefoglalás

Az idő teljessége 144

Függelék

Magyarázatok 148

A magyar kiadás jegyzetei 158

*Szeretett feleségemnek; Lindának,
fl/cz engem önmagamért szeret.*

*És a lányomnak, Talithának, aki Jeff szerető felesége,
és a leginkább együtt érző szívű ember, akit egyáltalán ismerek.*

*És a fiamnak, Stephennek, Monica férjének
és két unokám, Judah és Isaac édesapjának.*

*Fiatalon nagy áldásnak éreztem a feleségemet és a gyerekeimet,
és most, idős koromban rajtuk kívül ajándékba kaptam még
két unokát is.*

Isten valóban jó!

BEVEZETÉS

Elérkezett az idő

Már évek óta bennem élt az a kívánság, hogy megírhassem ezt a könyvet. Több mint három évtizede tanítom az Ó- és Újszövetséget, az; utóbbi időben pedig egyre gyakrabban oktatom Izrael történetének azt a részét, amely az Ó- és az Újszövetség között zajlott le. A legtöbb Bibliában úgy van, hogy az ószövetségi Malakiás könyvének utolsó lapja után elég egyet lapozni, és mindjárt az Újszövetséghez, Máté evangéliumához érkezünk. Van azonban az Ó- és az Újszövetség között is egy korszak, négy olyan évszázad, amely tele van eseményekkel és történésekkel, nagy változásokkal, birodalmak és uralkodók jönnek és mennek, emberek születnek, élnek és halnak. Ha megértjük, mi minden történt ebben az időszakban, jobban meg fogjuk érteni Jézus Krisztus földi életét is *az* Újszövetség keretei és eseményei között.

A témával kapcsolatos előadásaim és könyveim nagyon részletesek és szakmaspecifikusak. Ezért gyakran tettem fel magamnak a kérdést, hogy lehetne ezt a tudásanyagot mindenki számára hozzáférhetővé és érthetővé tenni. Ezt kíséreltem meg ebben a könyvben: olvasmányos módon szeretnék tájékoztatást adni Jézus koráról, és betekintést adni abba a világba.

Miért fontos ez?

Amikor olvassuk a Bibliát, és az Ószövetségtől elérkezünk az Újszövetséghez, olyan, mintha egy másik országba utaznánk. Néhány évvel ezelőtt alkalmam volt körülbelül egy évig Oroszországban tanítani. Rendkívüli

élmény volt számomra. Csodálatos emberekkel találkoztam ott, pedig ezt nem vártam volna az után a sokéves, távolságtartó ellenségesség után, amely az egykori Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között volt.

Ezért a kihívás is nagy volt. Felkészülésképpen tanulmányoztam Oroszország történelmét és kultúráját. Még orosz nyelvtanfolyamra is jártam. Természetesen tolmács kísért, de az volt a véleményem, hogy annyi orosz tudásomnak kell lenni, hogy tudjak ételt és italt kérni, vagy a mosdó után érdeklődni. Az előkészületek hasznosak voltak ugyan, mégis óriási meglepetést okoztak a két nép közötti különbségek. Bár sok orosz úgy nézett ki, mintha amerikai volna, gyorsan megállapítottam, mennyire eltér az enyémtől a nyelvük és a kultúrájuk. Bizonyára mindenki egyetért velem, aki járt már a föld valamelyik távoli pontján.

Jézus világa nem volt azonos az Ószövetség héber világával. Izrael akkoriban a mai Egyesült Államokhoz hasonlítható multikulturális ország volt, amelyet az arámi, a görög és a római hatások kombinációja jellemzett. Az emberek ugyan zsidónak néztek ki, de arámi és görög nyelven beszéltek. Az akkoriban használatos Biblia a görög nyelvű Ószövetség volt (1. 2. fejezet). Egyesek zsidó ruhát viseltek, míg mások a görögökhöz hasonlóan öltözködtek és éltek. Amikor Jézus elkezdett itt, ezen a földön munkálkodni, legnagyobb ellenségei olyan csoportokba tömörültek (farizeusok és szadduceusok), amelyek az Ószövetségben még teljesen ismeretlenek voltak.

Istent a Templomban imádták, de a zsidók a zsinagógákban is összegyűltek, hogy imádkozzanak vagy felolvassanak az írásokból. Jézus és Pál a zsinagógákban tanítottak. Jézust kereszthalálra ítélték, amely római kivégzési mód volt. Pált kihallgatásra Rómába küldték a császár színe elé. Azonban a legjelentősebb az a tény volt, hogy a zsidóknak már nem volt szabad, független államuk. A rómaiak elfoglalták az országukat, és vazallus királyok uralkodtak felettük, akik nem Dávid leszármazottai voltak. Egységes államuk sem volt már, mert a rómaiak több provinciára osztották fel. Mindenütt külföldi katonák voltak. A zsidók kötelesek voltak adót fizetni a rómaiaknak, sőt Jézus egyik tanítványa vámszedő volt.

Ahhoz, hogy ezeket a részleteket és sok egyéb részletet megértsünk, meg kell tanulnunk és fel kell fogunk, mi játszódott le az Ószövetség és az Újszövetség közötti időszakban.

Hogyjárunk el tehát?

Megpróbáltam Izrael két testamentum közötti történetét egyszerű nyelven leírni. A Biblia és a saját előadásaim mellett további információforrásként használtam a Makkabeusok 1. és 2. könyvét, valamint a zsidó függetlenségi háborúról szóló könyveket és a zsidó történetíró, Josephus Flavius könyveit.

Az időszak éveit négy különböző korszakba soroltam:

- ® Perzsa korszak (Kr. e. 539-331)
- Görög korszak (Kr. e. 331-143)
- A zsidó Makkabeusok/Hasmoneusok korszaka (Kr. e. 143-63)
- Római korszak - Krisztus élete / ösgyülekezet (Kr. e. 63-Kr. u. 70-ig)

Az első fejezetbe (perzsa korszak) belevettem néhány eseményt a babiloni (a magyar bibliafordítás szerint káldeus, a ford.) korból, amelyet az olvasó az Ószövetségből valószínűleg ismer; ez magyarázza és szemlélteti, hogyan lett Izrael hatalmas királyságból legyőzött néppé, amelynek végül száműzetésbe kellett mennie. A római korszakról szóló további fejezetekben részletesebben leírom a testamentumok közötti időszakot, hogy beleszőhessek néhány háttér-információt az evangéliumokból és a Cselekedetek könyvéből. A még teljesebb megértés kedvéért magyarázatokat iktattam be bizonyos kulcsfontosságú eseményekről és személyekről - ezt halványzürke háttérrel emelem ki. A történelmi események folyamatát grafikusan ábrázolom. A fejezetek végén kérdéseket talál az olvasó, amelyek a témával kapcsolatos beszélgetést és az elmélyült tanulmányozást segítik. A könyv a fontos fogalmak és nevek listájával zárul.

Az Ó- és az Újszövetség közötti időszakot gyakran nevezik a hallgatás négyszáz évének, mert ebben az időben Isten felhagyott azzal, hogy próféták útján beszéljen a népével. Malakiás, az utolsó ószövetségi próféta korát követően Bemerítő János eljöveteleig Isten hallgatott. Márk evangéliuma János üzenetét a következőképpen írja le: „...és ezt hirdette: »Utánam jön, aki erősebb nálam, és én még arra sem vagyok méltó, hogy lehajolva saruját

szíját megoldjam. Én vízzel kereszteltelek meg titeket, ő pedig Szent Szellemmel fog megkeresztelni«" (Márk 1,7-8).

Jóllehet Isten annak idején már nem beszélt prófétákon keresztül, semmiképpen sem feledkezett el ígéretéről, amely a Megváltó eljöveteleire vonatkozott. Isten a történelem által munkálkodott, hogy előkészítse Fia eljövetelét erre a világra. Márknál Jézus így írja körül az evangéliumot első igehirdetésében: *„Betelt az idő, és elközelített már az Isten országa: térjetekek meg, és higgi/etek az evangéliumban" (Márk 1,15).*

Izrael tettei, Isten ígéretei: visszatekintés

Hogy megértsük, miért volt Izrael az Ószövetség végén fogságban, vissza kell tekintenünk Izrael történetére.

Megközelítőleg 4000 évvel korábban Ábrahám a mezopotámiai Ur városállamban élt (a Perzsa-öböltől északnyugatra). Megjelent neki Isten, és megígérte, hogy megáldja, és nagy nemzetté teszi; általa nyer áldást az egész föld. Isten ígéretei Ábrahámról a fiára, Izsákra és Izsákról ismét az ő fiára, Jákobra szálltak át. Jákob később új nevet kapott, Izrael lett. Izrael tizenkét fia lett a tizenkét izraeli törzs ősatya.

Jákob kedvenc fiát, Józsefet a testvérei féltékenységből rabszolgakereskedőknek adták el, akik elvitték magukkal Egyiptomba. Ott Isten megáldotta Józsefet, és „befolyásos uralkodó" lett belőle, a második leg-hatalmasabb ember a fáraó után. Éhínség tört ki, és Jákob fiai kénytelenek voltak Egyiptomba menni, hogy ott vegyenek kenyeret. Amikor a testvérek megállapították, hogy József még életben van, megijedtek, hogy megöli őket. József viszont meghívta őket és a családjukat Egyiptomba, hogy költözzenek oda, és megígérte nekik, hogy eltartja őket.

A következő, megközelítőleg 400 év folyamán Izrael (Jákob) fiai elszaporodtak Egyiptomban. Valójában olyan, sokan voltak a héberek (ahogy időközben nevezték őket), hogy az egyiptomiak attól féltek, átveszik az uralmat az országban. Ezért a király (az új fáraó) rabszolgasorba kényszerítette őket, és arra utasította a bábákat, hogy öljék meg a héber fiúgyerekeket már a szülés során. Ebben a szomorú és veszélyes helyzetben jött a világra Mózes. Amikor felnőtt, Isten arra hívta el, hogy vezesse ki

népét a rabszolgaságból. Az Egyiptomból való kivonulás volt a kezdete Izrael néppé válásának.

Azonban Mózes a Sínai-hegyhez vezette a népet ahelyett, hogy egyesenesen az ígéretnek arra a földjére vitte volna be őket, amelyet Isten Ábrahámnak megígért. Miközben a Sínai-hegynél táboroztak, Mózes megkapta Istentől a törvényt. Ez a törvény lett az új nemzet alkotmánya.

Mivel azonban Izrael fiai vonakodtak Istennek engedelmeskedni, negyven évig a pusztában kellett vándorolniuk. Amikor végül a Moáblennsíkra értek (a mai Izraeltől keletre), Mózes azt ígérte nekik, hogy Isten meg fogja őket áldani Kánaánban, amennyiben engedelmesek lesznek; ugyanakkor óvta is őket, nehogy engedetlenkedjenek, és idegen isteneket imádjának, mert különben Isten elűzi őket az országukból, és szétszórja őket az egész földön.

Isten azonban azt is megígérte nekik, hogy újra visszaviszi őket az ígéret földjére. Isten ígéretei és figyelmeztetései hasonlóak voltak azokhoz az „áldás-átok” szerződésekhez, amelyek az antik időkben voltak használatosak, vagyis a hűbérúr kötelezte magát, hogy megáldja szolgálait, ugyanakkor óvta is őket annak súlyos következményeitől, ha nem tennének eleget a kötött megállapodásnak.

Ettől az időponttól fogva, Izrael számára az áldás és az átok volt az irányelv ószövetségi történetük hátralevő idejére nézve. Ha engedelmeskedtek Istennek, Ő megáldotta népét, ha engedetlenek lettek, ítélkeznie és büntetnie kellett. Végül az engedetlenségük miatt száműzte őket az országukból.

Mózes halála után Józsué vezette be őket Kánaán földjére, amelyet Izrael fiai meghódítottak. Akkor már az Úrnak szentelt nemzet és nép voltak. Alkotmányuk a mózesi törvény volt, és volt egy ország is, amelyet hazájuknak tekinthettek. Józsué és nemzedéke szerették az Urat, és Neki szolgáltak.

A következő generáció azonban engedetlen lett Isten iránt, és a megtört szövetség következményei sok szenvedést okoztak nekik. Isten megengedte, hogy ellenségeik rabszolgáivá legyenek. Valahányszor elnyomás alá került a nép, Istenhez kiáltott, Ő pedig úgy válaszolt az imádságaikra, hogy egy bizonyos időre újabb és újabb vezetőket (bírákat) állított mellé-

jük, akik aztán képesek voltak az elnyomókat legyőzni. Az engedetlenségnek, az elnyomásnak és a szabadulásnak ez a körforgása, amelyet el kellett viselniük, megközelítőleg 300 évig tartott.

Miután a szomszédos népeknek királyuk volt, Izraelnek viszont nem, Sámuel prófétához fordultak, és végül őt szorongatták azzal a kéréssel, hogy adjon nekik királyt (1Sámuel 8,5). Sámuel Sault kente fel Izrael első királyává. Dávid volt a második és fia, Salamon a harmadik király. Az „egységes monarchia” 120 éve alatt, amelynek folyamán a király és népe hűségesen szerették az Urat, és Őt imádták, az Úr megvédte őket. Békességben és jólétben éltek, amikor engedelmeskedtek; amikor viszont nem engedelmeskedtek, Isten más népeket használt arra, hogy megfenyítse őket.

Az „egységes monarchia” nem sokkal Salamon halála után ért véget, és az egységes királyság két nemzetre bomlott. Tíz törzs kivált, és létrehozta északon Izrael királyságát, délen pedig Júda és Benjámín törzséből Júda királysága lett.

Az északi birodalomban kezdettől fogva katasztrofálisan zajlottak a dolgok. A félelmetes megállapítás: *„Azt tette, amit rossznak lát az ÚR”* (2Királyok 15,9) - mind a 19 királyra érvényes volt. A próféták állandó figyelmeztetései ellenére a királyok és a nép újból és újból bálványimádással szennyezték be magukat, és szellemi értelemben elbuktak. Mivel elfordultak Istentől, és szövetségét megszegték, Isten rájuk bocsátotta az átok következményeit. Kr. e. 721-ben bevonullak az asszírok Izraelbe, és elhurcolták onnét a lakosságot.

A déli állam, Júda 200 évvel tovább állt fenn. Ez részben arra vezethető vissza, hogy volt néhány olyan király, aki hallgatott a próféták intésére. A 19 királyból és egy királynőből mégis csak nyolc volt olyan, aki *„azt tette, amit helyesnek lát az ÚR”* (2Királyok 15,3). A többiek utánozták Izrael királyainak a bűneit, és így ők is közel jártak a katasztrófához, mivel szintén figyelmen kívül hagyták az Istennel kötött szövetségből következő kötelezettségeket.

Végül Kr. e. 587-ben betörték Júdába a babiloniak, akik legyőzték Asz-szíriát, meghódították Jeruzsálemet, és foglyok ezreit vitték Babilonba. A Biblia egyértelművé teszi, hogy ez a száműzetés nem a babiloniak katonai túlerejére vezethető vissza, hanem arra, hogy a júdaiak megszegték az Úrral kötött szövetséget, és megtagadták a prófétáknak való engedelmességet.

Isten Izrael és Júda hűtlensége ellenére is megmaradt a szövetségi ígéreteknél, ahogy ezt Mózes által megígérte: *„és ha megtérsz Istenedhez, az ÚRJÓZ, és fiaiddal együtt teljes szívvel és teljes lélekkel hallgatsz a szavára, egészen úgy, ahogyan ma megparancsolom neked, akkor jóra fordítja sorsodat Istened, az ÚR, könyörül rajtad, és újra összegyűjt minden nép közül, amelyek közé elszórt Istened, az ÚR”* (5Mózes 30,2-3).

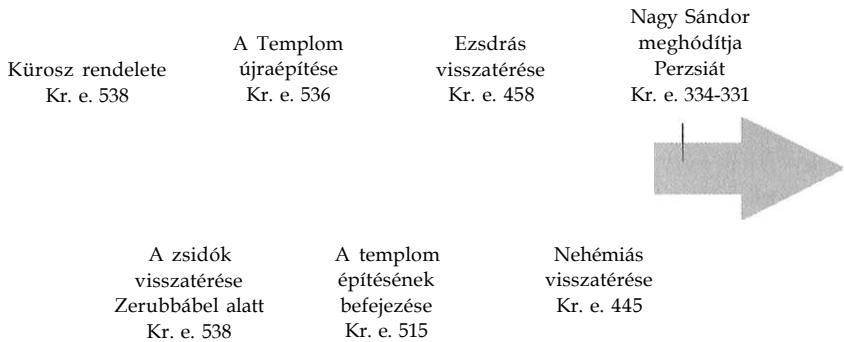
A babiloni száműzetés 70 évig tartott.

A kor, amelyben Jézus élt, a száműzetésből való visszatéréssel kezdődik. Remélem, az olvasónak tetszik, ami azután történt.

1

HAZAFELÉ

A perzsa korszak



Bevezet és

(Már körülbelül 70 éve száműzetésben éltek a zsidók. A perzsák legyőzték a babiloniakat; Kürosz, a perzsa király rendeletet adott ki, amely lehetővé tette a zsidók számára, hogy visszatérjenek Júdeába.)

A követ egész úton futott a palotától a zsidó Zerubbábel házáig, aki a perzsa kormánynak dolgozott:

- Zerubbábel! A király a szavát adta, megkaptuk az engedélyt, hogy visszatérjünk! Hazamehetünk!

Miután Kürosz közzétette döntését, Dániel próféta, aki a perzsa király tanácsadója volt, azonnal elküldte leghűségesebb szolgáját ezzel a hihetetlen hírrel. Kürosz a „törvényes rend helyreállításáról” kiadott rendelettel által a meghódított népek számára megváltoztatta a babiloni politikát.

Kr. e. 538-at írtak, amikor Ábrahám, Izsák és Jákób Istene megmozdította Kürosz szívét, hogy engedje meg a zsidóknak, hogy visszatérjenek Jeruzsálembe, és újra felépítsék az Úr Templomát (Ezsdrás 1,2-4). Jeremiás prófétának igaza lett. O azt jövendölte, hogy a száműzetés megközelítőleg 70 évig fog tartani (Jeremiás 25,11 -12).

Júda hanyatlása

Mielőtt azonban Júda visszatérésével foglalkoznánk, vissza kell mennünk egy kicsit az időben, hogy megértsük, egyáltalán miért kellett a zsidóknak száműzetésbe menni.

Amikor Izrael bevonult Kánaánba, Istentől azt az ígéretet kapták, hogy megvédelmezi őket és gondjukat viseli, ha Ot imádják, és nem a kánaániak isteneit. Izrael fiai mintegy 200 évig hűségesek maradtak Istenhez, de miután Dávid és Salamon meghaltak, más isteneket kezdtek tisztelni. A próféták figyelmeztették a királyokat és a népet, hogy szellemi hanyatlásuk miatt utolérheti őket Isten ítélete. Ők azonban nem engedelmeskedtek. Kr. e. 721-ben az asszírok meghódították az északi országot, Izraelt, és Isten választottai közül ezeket szórtak szét az asszír uralom alatt álló területeken. A babiloniak ostrom alá vették Ninivét, Asszíria fővárosát, és Kr. e. 612-ben a birodalom Babilon kezébe került.

Nebukadneccar idején a babiloniak összesen háromszor törtek be Júda területére. Ez először Kr. e. 605-ben történt, amikor Dánielt és más, a királyi családból származó fiatalembereket hurcoltak el Babilonba, fogságba; de megengedték, hogy Jójákim továbbra is Júda királya maradjon. Amikor fia, Jójákin fellázadt, a babiloniak újból betörték (Kr. e. 597); foglyul ejtették a királyt és emberek további ezreit, kifosztották a Templomot, és magukkal vitték Salamon valamennyi kincsét.

Kürosz

Több mint egy évszázaddal azt megelőzően, hogy a babiloniak elfoglalták Júdát, és a zsidókat fogságba hurcolták (a Kr. e. 7. század kezdeti évtizedeiben), Ézsaiás megprófétálta Círus (Kürosz) nevét, aki akkor még meg sem született, és azt, hogy általa történik meg a helyreállítódás (Ézsaiás 44,28-45,7). Az eljövendő perzsa királyt - egy hitetlen, külföldi uralkodót - Isten pásztornak és felkentjének nevezi, vagyis Isten által megbízott szabadítónak.

Kürosz eredetileg egy kis országnak, Ansannak volt az uralkodója a Méd Birodalmon belül. Kr. e. 550-ben fellázadt a médek ellen, és elfoglalta a fővárost, Ekbatánát. A korábbi uralkodókkal ellentétben Kürosz bölcs hódító volt, sem a foglyokat nem gyilkolta le, sem a városokat nem fosztotta ki. Alapelve volt a normál élethez való visszatérés, ezért tiszteletben tartotta a helyi istenségeket, megengedte, hogy a legyőzött emberek visszatérjenek a saját földjükre. Ez bölcs viselkedés volt, mert tisztelettel viszonyult alattvalóihoz, és ezzel megnyerte a támogatásukat.

Miután erős kontrollt épített ki a Perzsa Birodalom felett, bővíteni kezdte az országát nyugat és később kelet felé. Meghódította Lüdia királyságát, bevette a kis-ázsiai görög városokat (ez a mai Törökország), ezt követően kelet felé masírozott, hogy megtámadja Babilont. Azonban hosszú ostromra nem volt szükség, a papok és a nép úgy köszöntötték, mint Babilon királyát és a világ urát.

Amikor Kürosz átvette az uralmat Babilon területe felett, a 70 éves száműzetés már a vége felé járt (Jeremiás 25,1 2-1 3; 29,10). Dániel sejtette, hogy az idő közel van, és kereste az Urat imádkozva és böjtölve, zsákruhában és hamuban (Dániel 9,1-19). Isten hű maradt a szövetség szerinti ígéreteihez, mert Kürosz rendelete révén (Ezsdrás 1,1-4) Kr. e. 538-ban lehetővé tette azoknak a zsidóknak, akik ezt akarták, hogy visszatérjenek országukba. A visszatérés engedélyezése mellett Kürosz visszaadta a hazatérőknek azt az aranyat és ezüstöt és azokat a kincseket, amelyeket a babiloniak hoztak el, amikor kifosztották a Templomot (Ezsdrás 6,1-5). Megközelítőleg 50 000 zsidó tért vissza, hogy újjáépítsék országukat és Isten házát.

Kürosz azzal bízta meg fiát, Kambüszészt, hogy foglalja el Egyiptomot, miközben ő maga egy kis sereggel keletre ment, hogy leverjen egy lázadást. Egy ütközet során halálos sebesülést szenvedett, és a fővárosban, Pasargadaiban temették el. Kürosz az akkori világ egyik legnagyobb hódítójának számított; a zsidók számára az a felkent volt, aki arra volt kiválasztva, hogy Isten népének adott ígéreteit beteljesítse.

Nebukadneccar Cidkiját ültette a trónra, és harmadszor cikkor vonult lel Jeruzsálem ellen, amikor az fellázadt ellene (Kr. e. 587). A babiloniak városokat rohantak le, és elfoglalták Jeruzsálemet is, felgyújtották a Templomot, és lerombolták a város falait. Cidkijá fiait kivégezték, Cidkiját megvakították, és láncok között vitték Babilonba, fogságba.

Annak érdekében, hogy helyreállítsa a meghódított ország biztonságát és stabilitását, Nebukadneccar zsidó helytartót állított az élére. C íedálja az ország újjáépítésére törekedett, és azokat, akik az invázió idején elrejtöztek a hegyekben, ill. a szomszéd országokba menekültek, arra bátorította, hogy telepedjenek le újra, és műveljék meg a szőlőhegyeket és a földeket. Azonban Jismáél, aki egy lázadó zsidó csoport vezetője volt, megölte Gedalját és sok, vele tartó zsidót, és meggyilkolt sok babilonit is, akiket Nebukadneccar a zsidók védelmére hagyott ott. Jismáél és hívei foglyul ejtettek néhány túlélőt, és elmenekültek, az ammonitáknál kerestek menedéket.

A többi zsidó félt Nebukadneccar haragjától. Nemcsak azért, mert az uralkodó szerint a régió újból nyugtalanná vált, hanem azért is, mert a zsidók megölték az embereit és az általa hivatalba helyezett helytartót. Jóhánán és a csapatparancsnokok üldözték Jismáélt, hogy elfogják. Elmenekült ugyan, de Jóhánánnak mégis sikerült megmenteni a túszoikat. Jóhánán félt a babiloniak bosszújától, ezért néhány társával Egyiptomba menekült, bár Jeremiás próféta óvta őket ettől. És az oda való menekülés valóban végzetes következményekkel járt; azok a zsidók, akik azt képzelték, ott biztonságban vannak, elpusztultak vagy fogságba kerültek, amikor a babiloniak Egyiptomra támadtak.

Amikor a száműzöttek sok évtized múltával újból visszatérhettek, Zerubbábel szíve túlcsoordult az örömtől, mégsem volt nyugalma. Az a gondolat foglalkoztatta, hogy milyen sokat szenvedett Isten népe. Ezrek és ezrek öregedtek és haltak meg, vagy születtek és nőttek fel egy idegen országban, és éltek ott teljesen más életet. Júda nem volt többé független ország, hanem egy idegen világbirodalom tartománya.

A száműzetés

A száműzetés, még ha nem is volt szélsőséges mértékben nehéz, az elhurcoltak szemében nemzeti katasztrófa volt. A deportált zsidókat nem hadifoglyokként kezelték, azonban tekintélyes, semmi egyébhez nem hasonlítható vallásuk és etnikai identitásuk veszélyben volt. Szerencsére a próféták ígéretei segítségükre voltak. Ezek szerint a száműzetés Isten ítélete volt, azonban nem jelentette a nemzet végét. Isten nem hagyta el végérvényesen a népét.

A próféták az elhurcoltakat a reményteljes jövő ígéretével bátorították, azonban az idők folyamán még sok minden történt.

Új királyság

Nebukadneccar, az egyik leghatalmasabb babiloni uralkodó, összesen háromszor vonult fel Júda ellen. Kr. e. 605-ben foglyul ejtette Dánielt és néhány más, kiválasztott fiatalembert, és azt követelte júdától, hogy fizessen neki adót. Amikor Jójákin király megtagadta a további adófizetést, Nebukadneccar Kr. e. 597-ben újból az országra támadt, és magával vitte Jójákin és sok ezer más foglyot, akik között ott volt Ezékiel próféta is. Ettől fogva Cidkijjá uralkodott, amíg ő is fel nem lázadt Nebukadneccar ellen. Amikor ez harmadszor is megtámadta Júdát Kr. e. 587/86-ban, a babiloniak teljesen elpusztították az országot, lerombolták Jeruzsálemet, kifosztották és lerombolták a Templomot, és emberek ezreit hurcolták el. A túlélők arra kényszerültek, hogy elhagyják Jeruzsálemet, és ezután Júda nem számított többé népnak.

Dánielt és barátait Babilonban arra képezték ki, hogy Nebukadneccar tanácsadói legyenek. Isten velük volt, és kiemelkedtek a társaik közül. Dániel figyelemre méltó karriert futott be, több király tanácsadója is volt. Összesen több mint 80 évig szolgált.

Nebukadneccar 43 évi uralkodás után meghalt (Kr. e. 562). Utána három király uralkodott, mielőtt a birodalom Bélsaccar uralma alá került volna.

Bélsaccar még akkor sem aggódott, amikor magát Babilont már legyőzték a perzsák, mert azt hitte, a nagy erődítményt soha nem fogják tudni bevenni. A város mégis a perzsák kezére került, miközben ő még birodalma főrangú embereivel lakomázott.

Ez alatt a tivornyázás alatt Belsaccar azt parancsolta szolgálainak, hogy hozzák elő a jeruzsálemi Templomból rabolt aranyedényeket. Addig az időpontig a babiloniak még nem bántak tiszteletlenül a templomi kincsekkel.

Amikor viszont ez megtörtént, Isten hatalmas módon avatkozott közbe. Megjelent egy titokzatos emberi kéz, és írni kezdett valamit a falra. Belsaccar, aki teljesen magánkívül volt a félelemtől, felajánlotta, hogy rang szerint a birodalom harmadik emberévé teszi azt, aki értelmezni tudja ezt az írást. Erre azonban senki sem volt képes.

Elhozatták tehát Dánielt.

Miután Dániel elutasította az ajándékokat, amelyeket Belsaccar felkínált neki, elmagyarázta, hogy az írás ítéletet mond afölött az arrogancia és megvetés fölött, amelyet a leghatalmasabb Isten iránt tanúsított, lizek a szavak: „*mené mené tekéi ú-parszin*” azt jelentik, hogy: Isten számba vette Belsaccar királyságát, őt magát megmérte, és könnyűnek találta, a királyságát pedig szétosztotta, másoknak adta. Belsaccar napjai meg voltak számlálva, a mérlegelésnél nem ütötte meg Isten igazságos mértékét, még akkor sem, ha figyelembe vesszük, hogy pogány király volt.

Dániellel ellentétben Belsaccar nem élt sokáig. Még azon az éjszakán behatoltak a médek és a perzsák a városba, és megölték. A méd Dárius vette át az uralmat 62 éves korában. (Ennek a Dáriusnak az identitása némiképpen bizonytalan. Lehetséges, hogy Kürosz király helyezte oda, hogy az óriási birodalomnak ezen a részén uralkodjon, mert a médek és a perzsák részesedtek attól fogva mindenből, ami felett azt megelőzően a babiloniak gyakoroltak ellenőrzést.)

Isten népével kapcsolatos szuverén tervében benne volt, hogy a perzsák meghódítják Babilont. Ahogy már megállapítottuk, Kürosz Kr. e. 538-ban rendeletet adott ki, amely szerint a száműzetés véget ért, és a zsidók visszatérhettek az országukba.

Az mádat új helye

Ha a zsidók a száműzetésben is meg akarták tartani Mózes törvényét, szükségük volt egy olyan helyre, ahol imádhatták Istent. Ha a babiloniak nem rombolták volna le a Templomot, oda akkor sem mehettek volna el. A zsinagóga volt a megoldás. (Ehhez alapul szolgáltak például a következő igeszakaszok: 'Sámuel 15,22-23 és Zsoltár 51,16-19; az áldozatok bemutatását a Tóra [az írásk] tanulmányozásával és imádkozással helyettesítették.)

Ezékiel próféta, akit a második támadáskor ejtettek foglyul, pap is volt. Ezt a szolgálatot Tél-Ábíb-i magánházában kezdte el. Isten népe hitét és életstílusát az írásokra alapozta. Ezékiel meghívta a véneket, hogy vele együtt tanulmányozzák az írásokat. Ezzel az volt a szándéka, hogy megőrizték örökségüket mint a könyv (az előírások) emberei. Bizonyították ugyan nincs rá, de a száműzöttek nyilvánvalóan az Ezékieltől kapott minta szerint szervezték meg a zsinagógákat, mert ott az írásokat tanulmányozták.

Minden, tíz zsidó férfiból álló közösség alapíthatott ilyen zsinagógát. Minden zsinagógának volt egy vezető vénje, és a vének tanácsa irányította.

A zsinagóga vallási, pedagógiai és kulturális intézmény volt. Szombatonként és más ünnepnapokon ott találkoztak a zsidók, hogy imádkozzanak és olvassák a Tórát, majd ezt követően a felolvasott szakaszt megmagyarázták.

A gyerekek ott tanultak meg olvasni, miközben az írásokat tanulmányozták. Azért is összegyűltek ott, hogy barátkozzanak, és közösségi életet éljenek.

Új nyelv

A száműzetés további következménye a zsidó nép számára egy új nyelv volt. A babiloniak és a perzsák arámiul beszéltek, és a száműzetésben a zsidók is kénytelenek voltak megtanulni ezt a nyelvet. Sőt egyesek arámiul jobban kommunikáltak, mint héberül, és az idők folyamán az egyszerű nép inkább az arámit használta (a vallási vezetők azonban a hébert részesítették előnyben). A váltás egyáltalán nem esett nehezükre, mert a két nyelv nagyon hasonlított egymáshoz. Jézus korában sok zsidó beszélt nagyon jól ezen a három nyelven: héberül, görögül és arámiul.

Miután Jézus átkelt a Genezáret-tavon, és elhagyta a csónakot, odament hozzá Jairus zsinagógai elöljáró, és a lábához borult. Könnyörögve kérte, hogy gyógyítsa meg a halálos beteg lányát. De mielőtt még elértek volna a házához, egy követ hírül hozta, hogy a kislány már meghalt. Amikor Jézus belépett a házba, mégis ezt mondta: *„A gyermek nem halt meg, csak alszik”* (Márk 5,39). A gyászolók kinevették, de Ő mindnyájukat kiküldte. Megfogta a kislány kezét, és így szólt: *„Talitha kiirmi!”*, ami arámiul van, és ezt jelenti: *„Leányka, neked mondom, ébredj fel!”* (41. vers).

Zsinagógák az Újszövetségben

Jézus és Pál is szolgáltak zsinagógákban.

Jézus Betlehemben született, megközelítőleg 10 kilométerre Jeruzsálemtől. Azonban addig, amíg körülbelül 30 évesen nyilvánosan fel nem lépett, északon élt Názáretben/Galileában. Az ottani zsinagógába járt, hogy imádjá Istent és tanulmányozza az írásokat. Miután megkísértette a Sátán a júdeai pusztában (l. Máté 4), visszatért Galileába, és ott „tanított a zsinagógáikban”.

Ez rendszerint a következőképpen zajlott le: először elmondták a Sémát (l. 5Mózes 6,4); aztán következett az imádság, egy előírt szakasz a Törvényből vagy a prófétáktól, az írás felolvasása arámi nyelven, az üzenet és végül az áldás. Ha a vendégek eleget tettek a feltételeknek, ők is felolvashattak valamit, és meg is magyarázhatták. Názáretben (Lukács 4,14kk) erre szólították fel Jézust, és Ő az Ézsaiás 61.1-2-t választotta, ahol Izrael Messiásáról van szó.

Ézsaiás megjövendölte, hogy a Messiást Isten Szellemé küldi el, hogy hirdesse az evangéliumot a szegényeknek, szabadon bocsássa a foglyokat, és visszaadja a vakoknak szemük világát. Jézus váratlanul abbahagyta a felolvasást a vers közepén, az után, ahol ez áll: *„Hirdetem az ÚR kegyelmének esztendejét”* (leült), mert - Isten kegyelmi ajándata révén - Ézsaiás próféciajának ez a része Jézus első eljöveteleivel beteljesedett. Jézus nem olvasta fel a vers második részét, ahol ez van: *hirdetem „Istenünk bosszúállása napját”,* itt ugyanis arról az ítéletről van szó, amelyre az Úr Jézus második eljövetelekor kerül majd sor.

Az volt a szokás, hogy az olvasáshoz felálltak, és leültek, amikor magyarázni kezdték a szöveget. Minden tekintet az Úrra szegeződött, aki ezt mondta: *„Ma teljesedett be az írás fületek hallatára”.*

Mindenki elcsodálkozott, és néhányan valószínűleg készek is voltak arra, hogy elismerjék Őt a régen várt Messiásnak. A többség azonban csak

„József fiát” látta benne, és azt gondolták, hogy abszurd dolog volna Jézust annak a valakinek tekinteni, akiről az írások jövendöltek.

Jézus megállt, és korlátoltsággal vádolta őket és őseiket, akik ugyanígy utasították vissza Isten prófétáit.

Az emberek megteltek haraggal, Őt és azokat, akik hallgattak rá, ki akarták üzni Názáretből, és le akarták taszítani egy hegyről. „*De Jézus áment köztük, és eltávozott*” (Lukács 4,30).

Pál és Barnabás első missziói útjukon Ciprus szigetére jutottak, ezt követően pedig Pergébe, amely a mai Törökországban található. A pizidiai Antiókhia zsinagógájában a törvény és a próféták felolvasása után a vének arra biztatták Pált és Barnabást, hogy szóljanak. És Pál élt az alkalmossal. Miután visszatekintett Izrael történetére, hirdette, hogy Jézusban teljesedett be Isten Izraelnek adott valamennyi ígérete. A reakció hasonló volt ahhoz, amit Jézus élt át Názáretben; egyeseket viszont meggyőzött, és ezek azt akarták, hogy Pál az ezt követő szombaton újból prédikáljon.

Azon a szombaton a zsinagóga zsúfolásig megtelt, és sokan hitre jutottak. A többség azonban visszautasította Pál Jézussal kapcsolatos állításait. Ezek megvádolták Pált, és ellenállásra szólították fel az embereket. Mivel az életük is veszélyben volt, Pál és Barnabás továbbment Ikóniumba. Az ottani zsinagógában is hasonlóan reagáltak Pál prédikációjára: sok zsidó és görög hitt, a többiek pedig lázítottak ellenük. Miután majdnem megkövezték őket, az apostolok továbbmentek (Cselekedetek 13,14-14,7).

Amikor Jézus imádkozott, Atyját néha abbának szólította, ez egy különleges és nagyon személyes kifejezés az édesapára. Amikor a kereszten lüggött, arámiul kiáltott fel: „Éli, éli, lamá sabaktáni!”, azaz: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” (Máté 27,46).

Új név, új foglalkozás

Nyilvános szolgálatának kezdetén Jézus kiűzte a Templomból az árusokat és a pénzváltókat. A zsidók tiltakoztak, és ezt kérdezték: „Milyen jelt mutatsz nekünk, amelynek alapján ezeket teszed?” (1. János 2,18). Az Újszövetség, különösen János evangéliuma *zsidóknak* nevezi Jézus ellenfeleit. A babiloni fogságig mindig *Izrael fiaiként* szerepeltek. Miért nevezi akkor később az Ige zsidóknak őket?

Eredeti nevük, „júdaita” arámi nyelven valószínűleg nehezen volt ki ejthető, ezért a babiloniak lerövidítették ezt a kifejezést. így lett új nevük.

A fogság előtt a zsidók többnyire földműveléssel foglalkoztak, így gondoskodtak saját létfenntartásukról. Amikor elhurcolták őket Babilonba, és ezzel elhagyták a földjüket, ott nem tekintették őket foglyoknak, és nem munkatáborokban helyezték el őket. Engedélyezték nekik, hogy közösségeket hozzanak létre, és az évek folyamán kereskedők és üzletemberek lettek. Egyesek olyan sikeresek voltak, hogy még meg is gazdagodtak.

Visszatérés a száműzetésből

A kihívás - enyhén szólva - ijesztő volt. Hogyan vezesse el Zerubbábel zsidók tízezreit egy több ezer kilométerre levő országba? Rábízta a szolgájára a kormányzás ügyeit, és gyorsan elindult Jósua főpap háza felé. Jósua is hallott a rendeletről, és mind a kettőjüknek meggyőződése volt, hogy ezeket a dolgokat Isten tartja a kezében. Isten hűségés maradt, bár a népe hűtlenné vált. Emlékeztek rá, mit mondott Mózes:

„Amikor... a nemzetek közötti száműzetésben élsz, és amikor megtérsz az ÚRhoz, Istenedhez, és teljes szívedből engedelmeskedsz neki, akkor megkönyörülök rajtad, és visszaviszlek az ígéret földjére. Még ha az egész földön szétszórva élsz is, összegyűjtetek, és elhozlak, bárhol is vagy,

*és elviszlek arra a földre, amelyet megígértem atyáidnak. Azon a földön
jót teszek veled, és megszorítalak."*

(5Mózes 30,1-4, a szerző szabad fordítása)

Sok zsidó határozott úgy, hogy inkább Babilonban marad, nem vállalja a megterhelő utazással, az áttelepüléssel és az ország újjáépítésével járó fáradságokat. Azoknak, akik el akarták hagyni Babilont, számos előkészületet kellett tenniük: nyilvántartásba vették, ki melyik törzshöz tartozik, papokat és lévítákat neveztek ki, készleteket gyűjtöttek össze, és magukkal vitték a Templom felszerelését is. Az Úr még azoknak a szívét is készségesse tette, akik nem akartak elmenni Júdába, hogy segítsék az útra készülöket, és önkéntes adományaikkal nagyvonalúan támogassák a Templom újjáépítését. Dániel, aki Kürosz tanácsadója volt, nemcsak a rendelet kiadására bírta rá a királyt, hanem arról is meggyőzte, hogy adja oda a zsidóknak mindazt az arany- és ezüstedényt, amelyet egykor Nebukadneccar rabolt el. A régi uralkodók nem feltétlen együttérzésükről és nagyvonalúságukról voltak híresek, de Isten nem feledkezett el népéről. Csodálatos volt: ahogy azt Isten előre megmondta, visszavitte népét a saját országába azáltal, hogy megmozdította a pogány uralkodó szívét.

Megközelítőleg egy évvel az után, hogy Kürosz kihirdette a rendeletét, Zerubbábel és Jósua hazavezette a száműzöttek első csoportját. Arról, ahogyan Jeruzsálembe utaztak, nem találunk a Bibliában részleteket, azonban nem kétséges, hogy útjuk nehéz és veszélyes volt.

Eszter

Eszter könyvében arról olvasunk, hogyan őrizte meg Isten az őket fenyegető kiirtástól azokat a zsidókat, akik úgy döntöttek, hogy Perzsiában maradnak. Ahasvérós (görögül: Xerxész) (Kr. e. 486-465) király uralkodásának idején egy szép héber lányt választottak ki új királynénak, mivel az előző királyné, Vásti egy lakoma alkalmával nem volt hajlandó a király és a részeg udvari hivatalnokok előtt megjelenni.

Néhány évvel később, Eszter unokabátyja, Mordokaj megghiúsított egy Ahasvérós ellen tervezett merényletet. Beszért a dologról Eszternek, és

Eszter értesítette a királyt, a merénylőket pedig kivégezték. Az esetet ugyan feljegyezték a történetek könyvébe, de Mordokaj nem kapott érte jutalmat.

Valamivel később a király Hámánt az összes többi vezető fölé emelte. Hámán nagyon arrogáns volt, és elvárta, hogy mindenki meghajoljon előtte. Mordokaj azonban erre nem volt hajlandó.

Hámán ezen nagyon felháborodott. Amikor megtudta, hogy Mordokaj zsidó, eltökélte, hogy megöleti az összes zsidót. Sorsot vettetett (purim), hogy kiválassza a megfelelő hónapot az etnikai tisztogatási akcióhoz. Mivel azonban ehhez királyi beleegyezésre volt szüksége, meg kellett arról győznie Ahasvérós királyt, hogy a zsidók jelenléte fenyegető a birodalomra nézve.

Miután még hatalmas pénzüsszeget is ígért a királynak, hogy engedélyezze a népirtást, Ahasvérós végül beleegyezett, és odaadta neki a pecsétygyűrűjét, amely a királyi hatalom szimbóluma volt. Hámán fogta a gyűrűt, és rendeletet adatott ki a 127 tartomány kormányzóinak és helytartóinak, és parancsba adta, hogy irtsanak ki minden zsidót az egész birodalomban a tizenkettedik hónap, vagyis az Adár hónap tizenharmadikán.

Amikor Mordokaj értesült erről a parancsról, Eszter segítségét kérte. Ő először vonakodott, és nem akarta magát beleártani a dologba, mert nem léphetett bármikor a király színe elé. Mordokaj mégis rábeszélte lisztért. Megmagyarázta neki, hogy nemcsak arról van szó, hogy saját maga is veszélyben van, hanem arról is, hogy Isten bizonyára azért juttatta őt a királynői pozícióba éppen ebben az időpontban, hogy megvédje a népét. Végül Eszter beadta a derekát.

Ekkor Eszter azt találta ki, hogy lakomát rendez. Felvette királyi ruháit, és azzal lepte meg a királyt, hogy merészen a színe elé lépett, mintha újból emlékezetébe akarná idézni szépségét és nála betöltött pozícióját. Ahasvérósnak tetszett ez, és örömmel igent mondott a vacsorameghívásra. A vacsorára hivatalos volt legfőbb minisztere is.

Hámán majd kiugrott a bőréből. Az összes többi udvaronc közül egyedül őt választották ki, hogy egy teljes estét eltöltsön egyedül a királlyal és a királynéval.

Ahasvérós szintén nagyon jókedvében volt, ezért a vacsora alatt felajánlotta a királynénak, hogy kérjen tőle bármit, amit csak kíván, akár országa felét is kérheti.

A királyné azonban szokatlan választ adott: csak azt kérte, hogy Ahasvérós és Hámán másnap este még egyszer jöjjenek el hozzá vacsorára.

Ez a nagyszerű este Hámán számára kijózanító módon ért véget, amikor útban hazafelé Mordokajjal találkozott. Ez arra emlékeztette, hogy mennyire gyűlöli ezt a zsidót. Hirtelen nem volt képes semmi egyébre gondolni.

Otthon a feleségének és a barátainak panaszkodott és siránkozott. Ok a következőt ajánlották neki. Hámán végül is hatalommal felruházott ember. Kiadhatja a parancsot, hogy Mordokajt húzzák karóba. (A karóba húzás, amely egy hegyes rúd segítségével történt, kedvelt perzsa kivégzési mód volt.)

Ami aztán azon az éjszakán a palotában történt, több volt, mint szerencsés fordulat. A király nem tudott aludni, és arra kérte szolgálait, hogy hozzák el a birodalom történetének könyveit, és olvassanak fel belőle. Amikor meghallotta, hogyan hiúsította meg Mordokaj az ellene tervezett merényletet, rájött, hogy ezért Mordokaj semmiféle jutalmat nem kapott.

Másnap reggel Hámán azzal a szándékkal jelent meg a király előtt, hogy engedélyt kérjen Mordokaj kivégzéséhez. A királynak viszont teljesen más dolgok jártak a fejében. Megkérdezte Hámánt, mint tenne, ha ő volna a király, és ki akarna egy embert tüntetni.

Hámán logikus módon arra gondolt, hogy a király *őt* akarja kitüntetni, ezért azt ajánlotta, hogy öltöztessék ezt az ember királyi ruhákba. Tegyenek koronát a fejére, ültessék lóra, és vezessék végig a város utcáin, hogy minden ott lakó láthassa.

A királynak tetszett ez a javaslat. Megparancsolta tehát Hámánnak, hogy pontosan úgy tüntesse ki Mordokajt, ahogy ajánlotta.

Hámán teljesen magánkívül volt. Mégis kénytelen volt Mordokajt lóra ültetni, és végigkísérni Szúza utcáin.

Mélyen megalázva tért haza. Amikor elmesélte a feleségének és a barátainak, hogy mi történt, azok azt mondták, nagy hibát követ el, amikor megpróbálja megsemmisíteni a zsidókat. Talán megsejtették azt, amit előttük már sokan mások (pl. az egyiptomiak), hogy végső soron maga a zsidók Istene zúzza szét azokat, akik a zsidókat el akarják pusztítani.

A második meghívás estéjén működésbe lépett a csapda, amelyet a királyné állított. Evés közben Eszter kérni akart valamit a királytól.

- Természetesen! - mondta a király.

Ekkor Eszter beszélt Ahasvérósnak arról a tervről, hogy ki akarják irtani a népét, és engedélyt kért tőle, hogy a nép védekezhessen.

A király szóhoz se tudott jutni. Mordokaj kezdettől fogva azt tanácsolta Eszternek, hogy hallgasson a származásáról, ezért a király sohasem értesült arról, hogy Eszter zsidó. Most viszont mindenképpen tudni akarta: „Ki. az, és hol van az, aki arra mer gondolni, hogy ilyet tegyen ?” (Eszter 7,5)

Eszter így válaszolt: „Hámán az, a mi áldáz ellenségünk!” (Eszter 7,6)

A király annyira feldühödött, hogy azonnal kirohant a palota ker tjébe. Ott akarta összeszedni magát és átgondolni, mi legyen most.

Hámán viszont, akit halálos félelem fogott el, könyörögni kezdett az életéért. Pontosan abban a pillanatban, amikor Eszter előtt térdre esett, és kegyelemért rimázkodott, visszajött a király.

„Ekkor így szólt a király: Még erőszakot is akar elkövetni a királynén itt nálam a palotában?! Alig hagyta el ez a szó a király ajkát, Hámán arcát betakarták. Harbóná pedig, a király egyik háremőre ezt mondta: Van itt egyfa is, ott áll Hámán házánál, ötven könyök magas. Hámán készítette annak a Mordokajnak, akinek a szava a király javát szolgálta. A király így szólt: Akasszátok föl rá! Föl is akasztották Hámánt arra afára, amelyet ő állított Mordokajnak.” (Eszter 7,8-10)

A perzsa törvények értelmében Ahasvérós nem vonhatta vissza a korábban kiadott parancsot.

Ezért új rendeletet bocsátott ki, amely eljutott a birodalom valamennyi tartományába, és engedélyezte a zsidóknak, hogy összefogjanak és megvédjék az életüket azokkal szemben, akik ellenük támadnak, és meg akarják fosztani őket a vagyonuktól.

Egy nappal azután, hogy a zsidóknak tulajdonképpen el kellett volna tűnniük a föld színéről, helyett sok ezer ellenségüket ölték meg, az úgynevezett purimmal ünnepelték meg győzelmüket (a *purim* sorsvetést jelent, mert sorsvetés útján határozták meg ellenségeik a zsidók megtámadásának és kiirtásának tervezett napját).

Noha az Újszövetségben nem találunk különösebb utalást Eszterre, ez a könyv számos bizonyítékát adja annak, milyen csodálatosan megőrizte

Isten a népét; közbeavatkozásával fordított a sorsukon, nem őket semmisítették meg, hanem ők irtották ki az ellenségeiket. (A kereszten Jézus azt ígérte az egyik vele együtt megfeszített bűnözőnek, hogy még aznap vele lesz a *paradicsomban* [Lukács 23,43]. A *paradicsom* perzsa szó, kertet jelent.)

Ezen a történeten keresztül Isten végső terve szintén nyilvánvalóvá válik. Az ugyanis, hogy népét meg akarja menteni, és ellenségeit meg akarja semmisíteni. Jóllehet a zsidók első eljövetelekor nem ismerték fel Jézusban a Messiásukat, Isten mégis meg fogja őrizni szövetsége népét Krisztus visszajöveteléig - amikor „egész Izrael” vagy legalábbis sok zsidó el fogja fogadni Jézust Urának és Megváltójának.

A Templom újbóli felépítése és a hazatérés egyéb részletei

Júda, a valaha erős nemzet, most már csak kis maradék volt félelmetes ellenségekkel körülvéve. Sürgős szükség volt Isten segítségére.

Jósua és Zerubbábel már eldöntötték, mi az első tennivaló. Amint a hazatérők letelepedtek városaikban, összegyülekeztek Jeruzsálemben, építettek egy oltárt, és megkezdték a mindennapos reggeli és esti áldozatot. Jósua megmagyarázta nekik, hogy az áldozatok által újból Istennek kell szentelniük magukat, és az O parancsainak kell engedelmeskedniük.

A második évben (Kr. e. 536-ban) végül hozzáfogtak a Templom felépítésének szent feladatához. Miután lerakták a Templom alapjait, a papok dicsérő és hálaénekeket énekeltek, és az egész nép ujjongott. Olyan hangos volt az énekszó, hogy messze Jeruzsálemen túl is hallani lehetett, még az ellenség is hallhatta az ujjongó éneklést.

Zsidók és szamaritánusok

Nem örült mindenki a zsidók visszatérésének. Míg ők száműzetésben voltak, szamaritánusok és egyéb népek telepedtek meg Júda földjén. Ezeknek a népeknek a szemében a zsidók illegális bevándorlók voltak, és fenyegetést jelentettek a szamaritánusok területi igényére nézve.

Ennek ellenére a szamaritánusok mégis felajánlották, hogy segítenek a Templom újbóli felépítésében, azonban Zerubbábel és a többi vezető

ezt elutasította. Azok közül, akik azon a földön éltek, voltak néhányan, akik Izrael egykori királyságából származtak (az északi országból). Vajon miért utasította el Zerubbábel ezeknek a segítségét?

A válasz erre az, hogy Izrael fiainak többsége az Asszír Birodalom jeljes területén szétszórva élt, miután Asszíria betört Izraelbe, és Kr. e. 722-ben meghódította Szamáriát. Fél évszázaddal később Esarhaddon király (uralkodásának ideje: Kr. e. 681-669) továbbra is fenntartotta az asszír deportálási és áttelepítési politikát, és így birodalma különböző helyeiről embereket telepített az egykori Izraelbe.

Azok az izraeliták, akiket nem hurcoltak el, ott maradtak ugyan, de felhagytak az Úr imádatával, és helyette a többi nép idegen isteneit kezdték el tisztelni. Zerubbábel nagyon jól tudta, hogy Isten a bálványimádás miatt küldte népét száműzetésbe, és felismerte a veszélyt. Nem volt hajlandó lehetőséget adni arra, hogy a zsidó hazatérők együtt dolgozzanak azokkal, akik az Úr mellett még hamis bálványokat is szolgáltak, és azokat is imádták. Ha a szamaritánusok részt vesznek a Templom újjáépítésében, jogot formálhatnak arra is, hogy az isteneiket is imádhassák ott. Zerubbábel az elutasítás jogszerű okaként ezt mondta: ezt a házat az Ljrnak kell építenünk, ahogy azt Kürosz király megparancsolta.

Miután a szamaritánusok elutasítást kaptak, fenyegetni kezdték a zsidókat, és megfélemlítették őket. Még kormányhivatalnokokat is megvesztegettek, hogy lehetetlenné tegyék a Templom újjáépítését. így kényszerítették ki, hogy körülbelül 15 évre megszakadjon az építkezés. Ebben az időben indította Isten Haggeus és Zakariás prófétát, hogy bátorítsák a hazatérteket arra, hogy fejezzék be, amit elkezdtek.

Tattenai, perzsa helytartó újból megpróbálta az építkezést leállítani, de a zsidók makacsul kitartottak, és hivatalos állásfoglalást kértek I. Dareiosz királytól (uralkodásának ideje: Kr. e. 522/21-486). Tattenai azt írta Dareiosznak, hogy nézzen utána a levéltárban, hogy Kürosz valóban engedélyezte-e a zsidóknak a Templom újjáépítését. Dareiosz megtalálta a rendeletet, és megparancsolta Tattenainak, hogy minden ellenállást adjon fel.

Ezenfelül Dareiosz még két további ediktumot adott ki. Az elsővel arra utasította Tattenait, hogy az újjáépítéshez bocsásson a zsidók rendelkezésére különféle eszközöket. Ezenkívül óvott attól, hogy akadályozzák a zsidókat, és komoly büntetést helyezett kilátásba annak, aki nem tartja magát a rendelethez. Az ilyen embert a saját háza egyik gerendáján kellett karóba húzni, és a házát romhalmazzá kellett tenni.

A következő évtizedek során a zsidók és a szamaritánusok mindenre elszánt ellenségek lettek. A zsidók befejezték a Templomot Jeruzsálemben, a szamaritánusok pedig végül a Garizim hegyén emeltek maguknak templomot (szamaritánus területen, közel a bibliai Sikem városához).

Ezsdrás, a pap

Zerubbábel száműzetésből való visszatérése az első volt az összesen három visszatérés közül. Kr. e. 458-ban aztán Ezsdrás indult el a hosszú (körülbelül 1000 km-es) útra vissza Júdeába papok, lévíták és templomi szolgák egy kis csoportjával. Ezsdrás pap volt, aki szívből törekedett arra, hogy kutassa, alkalmazza és tanítsa a törvényt, és ezáltal a hazatértek szellemileg megújuljanak (Ezsdrás 7,10). Magával hozta azokat az edényeket, amelyeket a babiloniak elraboltak a Templomból, valamint levelek voltak nála Artaxerxész királytól (uralkodásának ideje: Kr. e. 465-424), amelyek engedélyezték a Templomban az istentisztelet újbóli megindítását.

Amikor Ezsdrás megérkezett Jeruzsálembé, áldozatot mutatott be az Úrnak, és átadta a király leveleit az ország helytartójának. Nem telt sok időbe, míg megtudta a zsidó vezetőktől a katasztrofális eseményeket.

Néhány zsidó, köztük papok és lévíták is, idegen asszonyokat vett feleségül.

A törvény értelmében nem volt tilos külföldről házasodni. József például egy egyiptomi nőt, Mózes pedig egy midianitát vett feleségül. Ennek inkább szellemi, mint etnikai vonatkozása volt. Ha zsidó férfiak olyan más nemzetből való nőket vettek feleségül, akik a hamis bálványoknak szolgáltak, abba a veszélybe kerültek, hogy elfeledkeznek az Úrról, ahogy ez Salamonnal történt az idegen feleségei miatt (TKirályok 11,4). Az egykori száműzöttek szellemi hanyatlásának a veszélye olyan nagy volt, hogy Ezsdrás kénytelen volt drasztikus rendelkezést hozni: azoknak, akik vegyes házaságot kötöttek, el kellett bocsátaniuk a feleségüket és a gyerekeiket.

Itt látjuk azt az elsődleges veszélyt, amelyet a száműzetés jelentett Isten népének. Isten kiválasztotta Izrael népét, hogy áldás legyen valamenynyire nemzet számára (IMózes 12,1-3), és ezt az ígérte végül Jézusban teljesíti majd be, Ábrahám és Dávid utódában (Máté 1,1), aki azonban az egész világ Megváltója (28,18-20). Ezért volt rendkívül fontos, hogy Izrael megőrizze egyszeri etnikai identitását. Ha Izrael alkalmazkodna a nemzetekhez, veszendőbe menne a messiási vonal és reménység.

A Templom újjáépítése sürgős és szükséges volt ahhoz, hogy Izrael hite megerősödjön a következő évszázadokra. Jóllehet Zerubbábel Temploma kiábrándító volt méret és pompa tekintetében a Salamonéhoz képest, mégis azt szimbolizálta, hogy Isten jelen van a népe között.

Nagy Heródes Kr. e. 20-ban kiterjedt építkezésbe fogott, ezért Zerubbábel Templomát attól kezdve Heródes Templomának nevezték. Miután eljött Jézus Krisztus, földi templomra nem volt többé szükség. Isten Jézusban lakozott, azt követően pedig a gyülekezetében (János 1,14; IKorintus 3,13).

Ezsdrást az Ige írástudónak nevezi (Ezsdrás 7,6), ami valószínűleg azt jelenti, hogy Mózes törvényét tanulmányozta és tanította; a zsidó hagyomány szerint ő volt az első írástudó. Az évszázadok folyamán az írástudók váltak a törvény hivatalos magyarázóivá, és ők hoztak ítéletet vallási és jogi ügyekben. Jézus korában az írástudók ítéletei a hivatalos szóbeli hagyomány részét képezték.

Valahányszor konfliktus alakult ki Jézus és a vallási vezetők között, mindig ezekről az írott hagyományokról volt szó. A farizeusok és az írástudók nemegyszer megvádolták Jézust azzal, hogy megszegte a törvényt. Valójában Jézus sohasem szegte meg a mózesi törvényt. Azonban gyakran rosszalta a törvény írástudók általi magyarázatát, mert ütközött Isten szándékával, a tulajdonképpeni parancsolattal, amelyet Isten Mózesnek népe számára adott (1. Máté 23).

Nehémiás, a pohárnok

Száműzetésben élő zsidó létére Nehémiás fontos pozícióban volt: ő volt a perzsa király pohárnoka.

Nehémiás testvére, Hanani Kr. e. 445-ben aggasztó hírrel érkezett Jeruzsálemből Perzsiába. Otthon a helyzet egész egyszerűen szörnyű volt. Jeruzsálem kapui és falai romokban heverték, ezért a hazatértek teljesen védtelenek voltak. Amikor Nehémiás ezt meghallotta, sírni és gyászolni kezdett, ez után azonban elhatározta, hogy segít.

Mivel Artaxerxész a város további építését rendelet útján azt megelőzően leállította, Nehémiás tudta, hogy nehéz lesz engedélyt szereznie a visszatéréshez. Mielőtt tehát elment a királyhoz, imádságban az Úrhoz fordult, megvallotta a saját és a nép bűneit, és Isten segítségét kérte.

Megközelítőleg négy hónappal később lépett Nehémiás Artaxerxész király színe elé. Beszámolt neki a Jeruzsálemben uralkodó állapotokról, és arról, hogy a menny Isténéhez imádkozott. A király engedélyt kérte, hogy visszatérhessen Jeruzsálembe, és elősegítse a város és a falak építésének ügyét. Leveleket kért a királytól a tartományok helytartóihoz is, hogy tegyenek meg mindent utazása biztonságaért, és kifejezte azt a kérését is, hogy bocsássa rendelkezésére a király az építkezés folytatásához szükséges fát. Artaxerxész mind a két kérést teljesítette.

Amikor a helyi felelősök meghallották, hogy Perzsiából odautazott valaki, hogy segítségére legyen a zsidóknak Jeruzsálem újraépítésében, teljesen kikeltek magukból.

Nehémiás viszont nem vesztegette az idejét. Három nappal érkezése után éjszaka titkos szemlét tartott a városfalak felett. Miután felmérte a helyzetet, tájékoztatta a zsidó előjárókat, a papokat és a népet a városfalakat illető szándékairól és terveiről.

Amikor meghallotta ezt az ellenség, gúnyolni kezdték a zsidókat, és lázadással vádolták őket. Nehémiás figyelmen kívül hagyta kifogásaikat, és így felelt: „*Maga a menny Istene ad nekünk sikert*” (Nehémiás 2,20).

Nem volt egyszerű dolog újból felépíteni a falakat. Nemcsak a kemény fizikai munka jelentett kihívást a zsidóknak, hanem az is, hogy állandóan résen kellett lenniük, nehogy megtévesszék őket, vagy meglepetésszerűen rájuk támadjanak. Nehémiás azonban nagyszerű vezető volt. Csoportokat alakított ki az építkezésen. Mialatt egyesek robotoltak, mások őrködtek; fel voltak fegyverezve, mindig készen álltak arra, hogy megvédjék magukat. Valahányszor a munkások elfáradtak, vagy csalódottak voltak, Nehémiás volt az, aki azzal bátorította őket, hogy Isten segíteni fog.

Nehémiásnak nemcsak a fal építésével kapcsolatos fáradtsággal és támadásokkal kellett megküzdenie, hanem a gazdasági és társadalmi igazságtalanságokkal is. Néhány hazatérő kénytelen volt elzalogosítani a házáat, hogy ki tudja fizetni az adót a perzsa helytartóknak. Ezenkívül az

egymást követő rossz termések éhínséget idéztek elő; a hitelezők azzal fenyegetőztek, hogy lefoglalják az emberek tulajdonát. Nehémiás a nagyvonalúság és az együttérzés példaképe volt. Azoknak, akik segítségre szorultak, kamatmentesen adott kölcsön pénzt, és arra kérte a hitelezőket, hogy ne kérjenek több kamatot, és a már beszedett kamatot fizesék vissza. Ktartott amellet, hogy ez Isten akarata. Isten felelősségre vonja azt, aki kizsákmányolja zsidó testvéreit. A hitelezők megfogadták Nehémiás tanácsát, és ezáltal megszűnt a feszültség a pénzügyek terén.

A fal építése haladt tovább, és az 52. napon befejeződött. Ez olyan elképzelhetetlenül nagy teljesítmény volt, hogy még az ellenség is kénytelen volt elismerni, hogy a munkához Isten adta a segítséget.

Miután elkészültek a falak, Ezsdrás felolvasott Mózes Törvényéből, hogy emlékeztesse a zsidókat, hogy szövetséget kötöttek, és ígéretet tettek arra, hogy félik az Urat, és hűségesen szolgálnak Neki. A nép többsége arámiul, a babiloniak nyelvén beszélt, ezért Ezsdrás segítői arámira fordították a héber írásokat, és megmagyarázták azok jelentését, valamint alkalmazásának mikéntjét.

Nehémiásnak az engedetlenséggel is foglalkoznia kellett.

A törvény ellenére néhány zsidó hazatérő az ammóni Tóbijjá rendelkezésére bocsátott a Templomban egy helyiséget, hogy használja. Ezenkívül abbahagyta a nép a Templomban szolgáló lévíták támogatását; szombati napokon is dolgoztak és adtak-vettek, ellentétben a törvénnyel. Nehémiás arra utasította a lévítákat, hogy álljanak őrségben a város kapuinál, és azokat, akik szombaton árut hoznak be a városba, tartóztassák le.

Ezsdráshoz hasonlóan Nehémiás is megállapította, hogy néhány zsidó férfi olyan pogány asszonyt vett feleségül, aki idegen isteneket tisztelt. És Nehémiás is ugyanahhoz a drasztikus intézkedéshez folyamodott, vagyis a külföldi asszonyoktól el kellett válni.

Az Újszövetség

Nehémiás munkájának és reformjainak két jelentős kihatása van az Újszövetségre nézve.

Először is az, hogy ragaszkodott az etnikai tisztasághoz, ami rendkívül fontos volt a helyes szívbeli hozzáállás és a zsidó öröklési vonal fenntartásához. Másodszor: az a gondosság és szenvedélyesség, amellyel

Jeruzsálem felé fordul, fényt vet a város központi szerepére, amelyet Izrael jövőjében játszik majd.

Miután Dávid elfoglalta Jeruzsálemet, amely korábban a jebúsziai erődtímenye volt, egész Izrael vallási és politikai fővárosává tette, amikor a szövetség ládáját odavitette. Egészen addig, míg a babiloniak Kr. e. 586-ban lerombolták és Templomát kifosztották, Jeruzsálem Izrael, illetve Júda politikai fővárosa és vallási centruma volt.

Zerubbábel alatt a zsidók újból felépítették Jeruzsálemet és a Templomot. Miután az ellenség feltehetőleg a város nagy részét lerombolta, és a falakat felégette, Nehémiás megszervezte a teljes mértékű újjáépítést.

A fogság utáni időtől egészen Krisztus koráig Jeruzsálem Izrael nemzeti identitásának a szimbóluma volt. Jézus nyilvános működése idején legalább háromszor járt Jeruzsálemben, hogy megünnepelje a pászkát. Egyszer diadalmasan bevonult Jeruzsálembe, siratta a várost, megjövendölte annak szétrombolását; és az O város falain kívül bekövetkező keresztre feszítést.

Jeruzsálem központi helynek számított az első keresztyén gyülekezetek számára is. Jézus azt az utasítást adta tanítványainak, hogy maradjanak továbbra is ott, míg el nem nyerik a Szent Szellemet; mert attól fogva lesznek az Ő tanúi - kezdve Jeruzsálemben, folytatva Júdeában és Szamáriában, el egészen a föld végső határáig. A Jeruzsálemben létrejött gyülekezet először ott tartott istentiszteleteket, a Templomban és házaknál. István Jeruzsálemben halt mártírhalált. Itt tartották az első apostoli zsinatot, ahol arról tanácskoztak, hogy a nemzetek közül frissen megtért testvérek hogyan viszonyuljanak a mózesi törvényhez.

Bár Jeruzsálemben volt az első olyan gyülekezet, amely testvéreket küldött ki szolgálatra, mégis az antiókhiai gyülekezet indította el az első misszionáriusokat a pogány misszióba. Ugyanakkor Pál soha nem feledkezett meg zsidó honfitársairól. Második missziói útján elhatározta, hogy mind Jeruzsálembe, mind Rómába ellátogat (mielőtt Jeruzsálemben letartóztatták volna, azt követően Caesareába küldték volna tovább).

Kr. u. 70-ben a rómaiak teljes egészében lerombolták Jeruzsálemet, később pedig minden zsidó számára halálbüntetést helyeztek kilátásba, aki még egyszer be meri tenni a lábát a városba.

Amikor Isten népének adott ígéretei beteljesednek, Krisztus Jeruzsálembe fog visszatérni, és megmenti Izrael bűnbánó maradványát. János a Jelenésekben az új Jeruzsálemet Isten népe örök hazájaként írja le.

Jézus és a szamaritánusok

Jézus és a szamáriai asszony találkozása jól tükrözi azt az évszázados el-lenségeskedést, amely a zsidók és a szamaritánusok között volt. Amikor Jézus és a tanítványai a déli Júdeából Galileába, északra utaztak, szándékosan keresztülhaladtak Szamárián. A zsidók többsége inkább kerülőt tett, minthogy megkockáztassa az ott élőkkel való találkozást.

Amikor elérték Sikál' városát, Jézus leült egy kúfriál, és megkért egy asszonyt, hogy adjon neki inni. Az asszony nagyon meglepődött, és ezt mondta: „Hogyan? Te zsidó létedre tőlem kérsz inni, mikor én szamáriai vagyok?” (János 4,9). - A zsidók megvetették a szamáriaiakat, és maga a 'szamaritánus' szó rasszista szidalmazás volt, amellyel Jézus iránti megvetésüket fejezték ki. - Amikor Jézus az asszony férje után érdeklődött, az témát akart váltani, mert már ötször volt férjnél: „Az asszony ekkor így felelt: »Uram, látom, hogy próféta vagy. A mi atyáink ezen a hegyen imádták az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol Istent imádni kell«” (János 4,19-20). Itt a Garizim hegyére célzott, ahol a szamáriaiak - mintegy a jeruzsálemi Templom konkurenciájaként - a saját templomukat építették fel. Jézus válaszában világossá tette, hogy Isten imádata nem az imádat helyén, hanem annak módján múlik: „Az Isten Szelleme, és akik imádják őt, azoknak szellemen és igazságban kell imádniuk” (24. vers).

A szamaritánusok eredete

Miután Izrael egyik királya, Omri Szamária városát tette fővárosává, a 'Szamária' mint fogalom többnyire az egész északi királyságot jelölte. Kr. e. 722-ben az asszírok meghódították Szamáriát, és lakosainak legnagyobb részét deportálták, hogy aztán más, legyőzött népek fiait telepítsék az északi királyság területére. Az idők folyamán az ott maradt zsidók összeházasodtak a külföldiekkel, és az istentiszteleti szokásaik szintén összekeveredtek az odatelepitettek szokásaival. Ezt az etnikai és vallási szempontból keverék népet szokták szamaritánusoknak nevezni.

Mivel Jézus tudta, hogy a tanítványai még nem képesek feladni ezt az elhatárolódást, megtiltotta nekik, hogy az Ő földi élete idején szamaritanusoknak prédikáljanak (Máté 10,5-7). Amikor Jézus egyszer Jeruzsálem felé tartott, a szamaritanusok nem engedték, hogy keresztülmenjen a falukon (Lukács 9,52-53).

Ugyanakkor Lukács az evangéliumában egyértelművé teszi, hogy a szamaritanusok azok közé a kitaszítottak közé tartoznak, akiket Jézus szeret. Amikor Jézus tíz leprást gyógyított meg, egy szamaritanus volt az egyetlen, aki visszatért, hogy hálát adjon neki (Lukács 17,11-19). Amikor egy zsidó írástudó azt akarta megtudni Jézustól, hogy ki az ő felebarátja, erre feleletül mondta el Jézus az „irgalmas szamaritanus” példázatát (Lukács 10,25-37). Miután egy utasra, aki Jeruzsálemből Jerikó felé tartott, rablók és tolvajok támadtak, sem a zsidó pap, sem a lévita nem állt meg, hogy segítsen rajta. Ehelyett egy megvetett szamaritanus látta el a sebeit, sőt még pénzt is adott a fogadósnak a sérült szállására és további gyógykezelésére.

Miután Jézus feltámadt a halálból, utasítást adott a tanítványainak, milyen irányban haladva és mely népeknek kell az evangéliumot továbbadniuk: *„Jeruzsálemben, egész Júdeában és Szamáriában, sőt egészen a föld végső határáig”* (Cselekedetek 1,8).

Fülöp és a szamaritanusok

Fülöp volt az első keresztyén, aki Szamáriában az evangéliumot hirdette (1. Cselekedetek 8). Ez abszolút mértékben úttörő vállalkozás volt, és nagy bátorság kellett hozzá; tekintettel arra a tényre, hogy a zsidók és a szamaritanusok ellenségesen viszonyultak egymáshoz. Lukács csupán annyit említ meg, hogy Fülöp Krisztust prédikálta. Sok szamaritanus hitt és keresztkedett meg; azonban ellentétben a Cselekedetekben található „normál” megtérésekkel, ők nem teltek meg Szent Szellemmel.

Amikor erről a jeruzsálemi zsidó keresztyén gyülekezet értesült, odaküldték Pétert és Jánost, hogy kiderítsék, mi ennek az oka. Miután az apostolok odaérkeztek és felismerték a Szent Szellem jelenlétének hiányát, a szamáriaiakra tették a kezüket, akik ennek következtében kapták meg a Szent Szellem ajándékát (12-17. vers). Ez a „kétlépcsős” megtérés igazolta, hogy a zsidó és a szamáriai hívők egyek Krisztusban.

Összefoglalás

A fogságig Izrael - mint nemzet - egy teokrata uralkodó, egy Isten által felhatalmazott király uralma alatt élt. Később perzsa tartomány lett Izraelből, amelyet egy helytartó irányított. Ennek következtében a népnek nem volt nemzeti identitása, és ezért akkortól fogva nagyobb hangsúly került az egyéni identitásra. Ennek ellenére a próféták továbbra is határozottan hirdették Isten hűségét, és arra bátorították a zsidókat, hogy reménykedjenek a jövőben.

Ezenfelül a próféták rámutattak Isten tervének egy további dimenziójára (egy további kijelentésére). Az, hogy Isten az egész világ felett uralkodik, minden nemzet és nép felett, a fogság próféciájának sajátos jellemzője volt. Dániel próféta könyvének próféciái kitágítják a látókörünket, és betekintést adnak a jövő történéseibe, amelyek között láthatóvá válik Isten kizárólagos uralma.

A fogság kigyógyította Izraelt a bálványimádásból. A fogság egyik fő oka az Istentől való elszakadás volt: Izrael elhagyta az Urat, olyan isteneket és szellemeket imádott, mint a többi nép. A fogság után a zsidók buzgó monoteisták lettek (vagyis olyan emberek, akik egyetlen Istent imádnak).

Néhány pozitív változástól eltekintve a fogság következményei katasztrofálisak voltak Isten népének szellemi életére nézve. Ahelyett, hogy a mózesi törvényre szeretetből ügyeltek volna és betartották volna, sok zsidó számára tartalmatlan rítussá vált a parancsolatok merev megtartása. Sokan (azonban nem mindnyájan) a feje tetejére állították a törvényt: azt hitték, hogy a parancsolatok megtartásával kiérdemelhetik Isten kegyeit. Ez egy olyan mércét is jelentett számukra, amely által meg akarták különböztetni magukat a pogányoktól (ill. fölébük emelkedni). Az Ószövetség utolsó könyve, Malakiás, óv a képmutató ceremóniák veszélyétől. Malakiás biztosítja olvasóit afelől, hogy eljön Isten követe, aki olyan lesz akkor, *„mint az ötvösök tüze, és mint a ruhatisztítók lúgja”*, és arra emlékeztet, hogy Isten a néptől őszinteséget, együttérzést és igazságot vár (Malakiás 3,1-5).

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Olvassátok el az Ézsaiás 44,28-at és az Ezsdrás 1,1-2-t, és beszélgetetek arról, hogyan bírta rá Isten Küroszt arra, hogy visszaküldje a zsidókat Izraelbe. Hogyan mutatkozik meg Isten szuverenitása a fogságból való visszatérésben?
2. Egyetértetek-e azzal, hogy a zsidók visszautasították a szamaritánusokat, amikor azok felajánlották, hogy segítenek a Templom újjáépítésében? Indokoljátok meg a válaszaitokat!
3. Beszéljétek meg, mi volt a zsinagóga jelentősége a) a fogság idején a zsidók számára, valamint b) Jézus és Pál szolgálata szempontjából!
4. Még ha a helyi gyülekezet nem is azonosítható a zsinagógával, vitasátok meg a szerepét a nevelés és a keresztyén életstílus elősegítése szempontjából!
5. Miért van olyan nagy jelentősége Jézus és a samáriai asszony beszélgetésének? Hogyan mutatkozik meg Jézus tetteiben és szavaiban Isten szeretete? Melyek azok a mai szituációk, amelyekben hasznát vehetjük annak, ahogyan Jézus kapcsolatot alakított ki ezzel az asszonnyal?
6. Milyen etnikai és kulturális határokba ütközött Fülöp a szolgálata során Szamáriában? Milyen ehhez hasonló helyzetek adódnak manapság, amelyek megnehezítik a különböző népek egymással való kapcsolatát?

2.

NAGY SÁNDOR: A HELLENIZMUS APOSTOLA

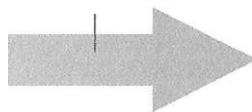
A görög korszak

Nagy Sándor
meghódítja
Perzsiát
Kr. e. 334

A Ptolemaio-
szok uralma
Kr. e. 320

Antiokhosz
Epiphanész
uralkodása
(zsidóüldözés)
Kr. e. 175

Mattatiás megöli
a szír követeket
(A Makkabeus-
felkelés kezdete)
Kr. e. 167



Nagy Sándor
halála
Kr. e. 323

A Szeleukidák
uralma
Kr. e. 198

A „pusztító
utálatosság”
Kr. e. 168

Bevezetés

(Kr. e. 343/42-340: Nagy Sándor, Makedónia királyának fia, Arisztotelész tanítványa.)

Arisztotelész büszke volt legkiválóbb tanítványára. Aligha lep meg bennünket, hogy a fiatal Sándor okos és lelkiismeretes volt. Philipposz makedón király fia volt, és tanulmányai során egyre inkább arra a meggyőződésre jutott, hogy a görög életmód mindennél jobb és mindennél in-

kább követésre méltó. (Azt jegyezték fel róla, hogy a hadjárataira mindig magával vitte mind az *Iliászt*, mind az *Odüsszeiát*.)

Az volt a célja, hogy Nagy Sándor néven mint a hellenizmus apostola vonuljon be a történelembe.

Philipposz a makedónokat hatalmas, egységes katonai állammá tette. Irányítása alatt egykori parasztokból és pásztorokból jól kiképzett és rendkívül mozgékony katonai csapatok jöttek létre. Miután legyőzte a görög városállamokat, Philipposz azt tűzte ki célul, hogy Ázsiát hódítja meg. Tervei gyors véget értek, amikor Kr. e. 336-ban egy esküvőn mérénylet áldozata lett.

Nagy Sándor birodalma

Sándor zseniális katonai stratégia volt, aki nagyon készségesen tanult. Csak húszéves volt, amikor apját meggyilkolták, de ő nemcsak egy kis birodalmat örökölt tőle, hanem katonai zsenialitását is. Nemcsak jól kiképzett csapatai voltak, hanem történészek, geográfusok és botanikusok is voltak a hadseregében. Nemcsak legyőzni akarta a többi népet, hanem azt is célul tűzte ki, hogy oktatási központokat hoz létre, ahol a legyőzött nép megismeri a görög életmódot.

Sándor megvalósította álmát, amikor Kr. e. 334-ben a Hellészpontosz tengersizorokon keresztül (ma Dardanellák néven ismert) bevonult Kis-Ázsiába. III. Dareiosz perzsa király egy kis sereget küldött Sándor feltartóztatására, de alábecsülte a makedónok erős hadseregét. Sándort ugyan majdnem megölték, de mégis sikerült legyőznie a perzsákat a Granikosz folyónál.

Sándor továbbvonult kelet felé. Dareiosz Isszosznál támadt a csapataira. Azonban a makedónok újból felülkerekedtek, és a perzsák visszahúzódtak. Damaszkuszra meglepetésszerűen támadt rá Sándor, elfoglalta a várost, és foglyul ejtette Dareiosz családját. Dareiosz megpróbált egyezkedni, de Sándor nem bocsátkozott alkuba. Elhatározása szilárd volt: a világot akarta meghódítani.

Továbbvonult dél irányába, ahol legyőzte Türoszt, és Jeruzsálem meghódítására készült. Josephus, zsidó történetíró később megírta, hogy abban az időben, amikor Jeruzsálem és a Templom lerombolása fenyegető közelségbe került, Sándor találkozott Jaddua főpappal, aki felolvasta neki

Dániel könyvéből azt a szakaszt, amely a perzsák feletti győzelmét jövendőli meg. Ez akkora hatással volt Sándorra, hogy elengedte az adót a zsidóknak, és megengedte, hogy a maguk törvényei szerint éljenek. Josephus szerint még néhány zsidó is csatlakozott a seregéhez. Ezek az anekdoták arra utalnak, hogy egyes zsidók bizonyos mértékig nyitottak voltak a hellenizmus irányában, hogy megőrizhessék hagyományaikat (*Antiquitates Judaicae** 11.8.4-5).

Miután Sándor elfoglalta Gázát, betört Egyiptomba. Mivel az egyiptomiak megvetették a perzsákat, akik az országukat uralmuk alatt tartották, Sándort mint szabadítójukat üdvözltek.

Sándor ugyan nem volt tekintettel senkire és semmire, ha ezt tartotta helyesnek, de semmiképpen sem volt kegyetlen. Tudatában volt annak, hogy szüksége van az általa legyőzöttek támogatására. Imádkozott az egyiptomi templomokban, és megengedte az egyiptomiaknak, hogy saját maguk kormányozzák országukat. Az egyiptomiak fáraójukká tették, és istenként imádták.

Alexandria városát azért alapította, hogy a hellenizmus terjedését segítse. „Kelet gyöngyszeme” a kereskedelem és az oktatás fő központjává vált. Az idők folyamán sok zsidó telepedett ott meg, és kialakult „alexandriai judaizmus”, amely vegyítette a hellén és a zsidó kultúrát és filozófiát.

A zsidók és a szamaritánusok közötti ellenségeség növekedett, míg nem a szamaritánusok fellázkodtak, és élve égették el makedón helytartójukat. Sándor véget vetett a lázadásnak, és lerombolta Sikem városát. A zsidókat megjutalmazta segítségükért, és köszönetképpen átadott nekik néhány szamáriai területet, ugyanakkor azonban a szamaritánusoknak is megengedte, hogy a Garizim-hegyen templomot építsenek.

Jóllehet Sándor időközben elfogadta az isteni szabadító szerepét, nem adta fel az álmát, hogy meghódítja a világot. Egy évnél valamivel tovább maradt Egyiptomban, hogy ezt követően csapatait észak felé, Izrael és Szíria irányába fordítsa, és véglegesen legyőzze a perzsákat.

A két sereg a mezopotámiai Gaugamélában találkozott. Bár a perzsa sereg nagy létszámbeli fölényben volt a makedónokhoz képest, szét-

* Ez a forrás (rövidítése a továbbiakban Ant.) egy húszkötetes mű, amelyet Josephus Flavius írt Kr. u. 93-ban.

verték Dareiosz csapatait. Dareiosz megmenekült de Sándort most már semmi sem akadályozhatta meg abban, hogy átvegye az ellenőrzést az egész Perzsa Birodalom felett.

Sándor továbbvonult észak felé, és bevette Babilon, Szúza, Perszepolisz és Ekbatana városait. Seregeit Afganisztán felé egészen Indiáig vezette.

A következő három évben még további hadjáratokat folytatott, majd arra kényszerült, hogy visszatérjen Perzsiába. Makedón katonái nem akartak továbbvonulni, mert végre vissza akartak térni a hazájukba.

Sándor mindig is azt gondolta, hogy a görög életstílusnak nincs párja, azonban a hellenizmus iránti lelkesedése időközben alábbhagyott, mert a keleti kultúra bűvöletébe került. Úgy kezdett el öltözködni, mint egy keleti király, és ugyanúgy uralkodott is. Feleségül vette Róxanét, egy baktriai hercegnőt, és arra biztatta tisztjei és katonái ezreit, hogy perzsa nőkkel kössenek házasságot. Amikor perzsákat hadvezérnek is kinevezett, a makedón tiszték tiltakoztak, és Sándornak a saját katonái sorában támadt lázadást kellett levernie.

Mivel Keleten az volt a szokás, hogy az uralkodót isteni tiszteletben részesítették, Sándort az egyiptomiak istenként tisztelték. A görög mitológiában szintén találhatók isteni uralkodók, és a görögök afelett vitáztak, hogy Sándor vajon élő istenség-e vagy sem. Ennek ugyan nem volt elsődleges jelentősége, a Sándor körül kialakult kultusz mégis precedenst szolgáltatott arra, hogy az uralkodót az elkövetkezendő időkben Nyugaton is istenként tiszteljék.

Azt lehet mondani, a sors iróniája, hogy Sándor nem harcban halt meg, hanem betegségben. Vagy a malária vagy a mértéktelen alkoholfogyasztás okozta a halálát; életének 33. évében Babilonban. Éppen 11 évvel korábban hagyta el Görögországot, és vonult Kis-Azsia felé; és néhány év alatt létrehozta a történelem egyik legnagyobb világbirodalmát.

Sándor ugyan meghalt, az álma viszont nem. Valamennyi legyőzött országban alapított egy hellenisztikus várost. Meggyőződése volt, hogy aki egyszer megismerte a görög kultúrát, követésre méltónak tartja ezt az életstílust, és szeretne a szerint élni.

És bizonyos fokig igaza is volt. Az általa létrehozott oktatási központokban az emberek görög filozófiát és görög nyelvet tanultak. A városokat görög minta szerint kormányozták, és a polgárok görög módra öltöztek. A görög nyelv lett a hatalmas világbirodalom fő nyelve.

Sándor birodalmát felosztják

Sándor halála teljesen váratlanul következett be. Egyetlen fia, aki csak halála után jött a világra, túl fiatal volt a kormányzásra. Hadvezérei hét éven át próbálkoztak azzal, hogy ellenőrzésük alatt tartsák a birodalmat, végül azonban négyen közülük felosztották egymás között:

- Antigonosz kapta a legnagyobb területet - a Földközi-tengertől Közép-Ázsiáig (Észak-Szíria is beletartozott)
- ® Kasszandrosz Makedónia felett uralkodott
- » Lüszimakhosz Trákia uralkodója lett
- Ptolemaiosz Egyiptomot és Dél-Szíriát kormányozta (*Ant.* 12.1.1).

Antigonosz második Sándor akart lenni. Amikor királlyá koronáztatta magát, a többi hadvezér hadat üzent neki. Antigonosz Lüszimakhosz, Kasszandrosz és Szeleukosz - Ptolemaiosz hadvezére - elleni harcban halt meg. Mivel azonban Ptolemaiosz saját maga nem vett részt a harcban, Szeleukosznak adták jutalmul azokat a területeket, amelyeken Antigonosz uralkodott. Ptolemaiosz Egyiptom és a dél-szíriai területek uralkodója maradt; ezen a területen belül volt az a föld is, amely hajdan Izrael birtoka volt.

Az ígéret földjének, a zsidók országának, amelyet akkor Palesztínának neveztek, stratégiai szempontból mind katonailag, mind gazdaságilag megvoltak a maga előnyei, és ezen túlmenően két erős birodalom fogta körül.

Ptolemaiosz Palesztinában egy katonai ütközőállamot látott, amely fel fogja az északi inváziót; Szeleukosz értékelte Izrael természeti kincseit és keletre vivő, fontos kereskedelmi útvonalait.

A Ptolemaioszok és a zsidók (Izrael)

(A Ptolemaioszok és a Szeleukidák fő információs forrása Josephus, *Ant.* 12.1-5.)

Palesztina a Ptolemaioszok/egyiptomiak uralnia alá került, amikor I. Ptolemaiosz (Szótér néven is ismert, uralkodásának ideje: Kr. e. 323-283/82) betört az országba, és elfoglalta Jeruzsálemet. Könnyű dolga volt,

mert a zsidók szombaton megtagadták a harcot. Bizonyíthatóan 100 000 zsidót deportált Egyiptomba, ami részben magyarázza, miért volt ott olyan nagyarányú a zsidó lakosság. Ptolemaiosz nem kényszerítette rá Palesztinára a hellenisztikus uralmat és kultúrát; megengedte a zsidóknak, hogy a saját hagyományaik szerint éljenek. Szabadon követhették a saját parancsolataikat, és a főpap volt a felelős a kormányzásért.

Ugyanúgy, mint az ókori uralkodók többsége, Ptolemaiosz is kizsákmányolta az általa legyőzött népeket. Meghatározott adóztatási rendszert alakított ki Palesztinában, és az adószedőknek a maguk körzete után egy bizonyos arányban kellett adót fizetniük. A beszedett adót Egyiptomba küldték el, nem az adófizetők javát szolgálta. Az adóbehajtóknak viszont lehetőségük volt arra, hogy a területükről több adót szedjenek be, és ezt a többletet megtartsák maguknak. Ismeretes, hogy a rómaiak is hasonló rendszert alkaknaztak, amikor a későbbiek során meghódították Palesztinát.

II. Ptolemaiosz uralma alatt (Philadelphosz; I. Ptolemaiosz fia, uralkodásának ideje: Kr. e. 285-246) fordították le az alexandriai zsidók az Ószövetséget, amelyet a diaszpórában élő zsidók (azok a zsidók, akik nem Palesztinában éltek) és a palesztinai zsidók hivatalos fordításává nyilvánítottak. Az *Ariszteasz-levél* (Kr. e. kb. 100) magával ragadó módon ad ebbe betekintést. Feltehetőleg Ptolemaiosz Philadelphosz egyik hivatalnokának az ösztönzésére alapítottak könyvtárat Alexandriában. Ptolemaiosz Philadelphosz érdeklődni kezdett a zsidó törvény iránt, és magához rendelte Jeruzsálemből Eleázár főpapot, hogy fordíttassa le számára az Ószövetséget héberrel görögre. Ennek a fordításnak aztán egy példánya ott maradt a könyvtárban. Eleázár állítólag hetvenkét válogatott vént küldött Alexandriába. Az *Ariszteasz-levél* leírja, hogy mind a hetvenketten külön helyiségben egymástól függetlenül fordítottak, és hetvenkét nap múlva mindnyájan pontosan ugyanazt a görög szöveget mutatták be. (Egyesek azt állítják, hogy hetven vén dolgozott hetven napig. Ezért nevezik ezt a fordítást általánosságban *Septuagintának*, LXX-nek [római számnév, hetvenet jelent]).

A Szeleukidák és a zsidók (Izrael)

Mivel a Szeleukidák (így nevezték a Szeleukosz birodalmából származó uralkodókat) Keleten nem tudták ellenőrzésük alatt tartani Mezopotámiát, fővárosukat Babilonból a Földközi-tenger mentén levő Észak-Szíriába helyezték át, és Antiókhíának nevezték el II. Antiokhosz Szeleukida uralkodó után.

Huszonöt éven át harcoltak a Szeleukidák (Szíria) a Ptolemaioszok (Egyiptom) ellen, hogy megszerezzék a Palesztina feletti uralmat. A Ptolemaioszoknak nem sikerült ugyan döntő győzelmet kivívni, de kezükben maradt az ellenőrzés IV Ptolemaiosz haláláig (Philopátor, uralkodásának ideje: Kr. e. 222/221-204/203).

Fia még csak ötéves volt, és a kialakult hatalmi harc miatt káosz szakadt Egyiptomra. Végre elérkezett a Szeleukidák ideje.

III. Antiokhosz (Nagy Antiokhosznak is nevezték, uralkodásának ideje: Kr. e. 223-187) meghódította Palesztinát, és győzelmet aratott a panioni csatában a Jordán forrásainál. Szkópasz, egyiptomi hadvezér vereséggel tért haza a csatamezőről, és később megadta magát. Palesztina Kr. e. 198-ban a Szeleukidák uralma alá került.

Azonban Nagy Antiokhosz nem volt egyedül hódító hadjárataival. A rómaiak szintén kelet felé nyomultak, és már néhány görög várost be is vettek. Antiokhosz nagyon súlyos hibát követett el, amikor ezekbe betört, és megtámadta őket (Kr. e. 190). Miután legyőzték, nemcsak hadisarcot kellett fizetnie, hanem fiát, IV Antiokhoszt is Rómába kellett küldenie túszként (annak biztosítékaként, hogy kötelezettségeinek eleget fog tenni). Amikor az idősebb Antiokhosz néhány évvel később meghalt, IV Szeleukosz lett az utódja (és magas adót kellett fizetnie, amire csak úgy volt képes, hogy alattvalóit, beleértve a zsidókat is, még ennél is magasabb adókkal terhelte).

Az ifjú Antiokhosz megközelítőleg 12 évet töltött Rómában, míg végül engedélyezték neki, hogy visszatérjen Szíriába. Ott IV Szeleukosz alatt szolgált. Végül meggyilkolta a királyt, és magának követelte a trónt.

IV Antiokhosz a Szeleukidák birodalma felett megszerezte az uralmat, azonban meg kellett küzdenie a Kóma számára beszedendő és fizetendő adók egyre súlyosabbá váló problémájával is.

Nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy az egyre növekvő Római Birodalom előbb vagy utóbb bekebelezi az ő birodalmát.

Izrael hellenizálódása

Néhány évvel később egy római követ érkezett a Szeleukidák fővárosába, Antiókhia, és egy új rendelet hírét hozta. Amikor IV Antiokhosz király erről értesült, teljesen kikelt magából. A rómaiak *még több* adót követeltek.

Antiokhosznak nem volt választása, ki kellett fizetnie, amit Róma követelt tőle. Amíg tús volt Rómában, megtanulta, hogy Róma nem tűri el, ha megtagadják az engedelmességet.

Amikor átvette a hatalmat, Antiokhosz (uralkodásának ideje: Kr. e. 175-164) saját maga adta magának az *Epiphanész* melléknevet, amelynek jelentése: „a megjelent” (mint „megjelent” vagy „testet öltött” isten). Arrogáns viselkedésű ember volt, aki szenvedélyesen küzdött a görög kultúra terjesztéséért és győzelméért. Ellentétben a Ptolemaioszokkal, akik soha nem kényszerítették rá a zsidókra a görög életmódot, Antiokhosz hellenizálni akarta az alattvalóit - különösen a számára oly gyűlöletes zsidókat. Zsidóságuk feladását és alkalmazkodásukat követelte, a disszideneket pedig kegyetlen és brutális eszközökkel üldözte, ami odavezetett, hogy a zsidók harcolni kezdtek függetlenségükért.

Antiokhosz nehéz helyzetben volt? Róma nagyobb bevételt akart? A megoldás egyszerűnek tűnt: csak a zsidókra kivetett adókat kellett felemelni.

Antiokhosz Epiphanész és a „pusztító utálatosság”

Volt néhány olyan zsidó, aki ténylegesen átvette a görög szokásokat, és támogatta a szíriai uralmat. A buzgó hagyománytisztelők, akik makacsul kitartottak a zsidó szokások mellett, és ellenszegültek, *haszidim* „a kegyesek” néven váltak ismertté (IMakkabeusok 2,29-38.42-44). Ké-

sőbb a haszidim két csoportra (vagy pártra) oszlott: a farizeusokra és az esszénusokra (l. 4. és 8. fejezet).

A hellenizmus zsidó támogatóitól eltekintve a zsidók és a szíriaiak viszonya egyre rosszabb lett az önző, zsarnokoskodó király miatt. A zsidók Antiokhosznak már az *Epimánész* („örjögő, bolond”; az Epiphanészből származtatva) melléknevet adták zsarnoki viselkedése miatt. Időközben a király tudatára ébredt, hogy a főpapi hivatalt politikai célokra is fel lehet használni, és hajlandó volt annak eladni, aki a legtöbbet kínálta érte. A hagyománytisztelő zsidók számára a papi tisztség egy életre szólt, és a főpaptól azt várták, hogy a szellemi vezetőjük legyen.

Az ortodox zsidó III. Oniász főpapi tisztségét testvére, a helleniszta Jázon miatt veszítette el, mivel Jázon nagy összeget ajánlott fel érte Antiokhosznak. Ez a Jázon Jeruzsálemet görög városállammá akarta átalakítani azáltal, hogy hellenisztikus iskolákat és atlétikai versenyeket hozott létre, amelyeken meztelenre vetkőzött zsidó férfiak vettek részt. Egyesek még műtétnek is alávetették magukat, hogy elrejtsek, hogy körül vannak metélve. Az ortodox zsidók fel voltak háborodva.

Jázon saját cselszövésének lett az áldozata, mert a Benjámin törzsből származó Menelaosz (nem papi nemzetségből való volt) több pénzt ajánlott fel Antiokhosznak a főpapi tisztségért, és megpróbálta Jázont megölni. Jázonnak el kellett menekülnie Jeruzsálemből.

Ez az árulás azonban olyan megszégyenítő volt még annak a nagyszámú zsidónak is, aki engedményeket tett a hellenizmus irányában, hogy változtattak hozzáállásukon. A haszidim ellenállási mozgalmat kezdett tervezni.

Menelaosz elvette a Templom kincseit, hogy azokból megvesztegesse a barátait, és adót fizessen Antiokhosznak. Meggyilkoltatta az egykori főpapot, Oniászt, amikor az erről értesíteni akarta Antiokhoszt. A zsidók tomboltak, amikor rájöttek, hogy Menelaosz kifosztotta a Templomot. Erre Menelaosz rájuk szabadította a szír katonákat, és azok sok zsidót megöltek.

Jóllehet Jázon száműzetésben élt mint menekült, még mindig nem adta fel, hogy visszaszerzi a főpapi tisztséget. Egy kis hadsereget állított fel a Jordántól keletre, és amikor Antiokhosz Egyiptomba vezetett hadjáratot, megtámadta és elfoglalta Jeruzsálemet. Amikor nem sikerült megölnie Menelaoszt, aki egy erődítményben sáncolta el magát, bosszúságát Jeruzsálem polgárain töltötte ki.

Antiokhosz értesült Jeruzsálem meghódításáról, és csapatokat küldött oda, hogy vessenek véget mindennek. Jázont és ezer zsoldosát szétszór-

ták, és ortodox zsidók százait, férfiakat, nőket és gyerekeket mészároltak le. A Templomot kifosztották, és Menelaoszt tették főpappá. Mivel Antiokhosz időközben sok zsidó érzelmeit és nézeteit kiismerte, megszálló erőket állomásoztatott Jeruzsálemben, és Menelaoszt megtartotta a hatalomban, hogy rajta keresztül valósítsa meg politikáját.

Antiokhosz Kr. e. 168-ban újból megpróbálkozott azzal, hogy Egyiptomot ellenőrzése alá vonja, és majdnem sikerült is neki, Róma közbeavatkozása akadályozta meg ebben. A római senatus egy hadvezért küldött oda, hogy gátat vessen ennek a próbálkozásnak. Amikor Popillius Alexandria közelében elcsípte Antiokhoszt, és utasította, hogy hagyja el Egyiptomot, Antiokhosz úgy tett, mintha komolyan meg akarná fontolni ezt a javaslatot. Popillius azonban ennyivel nem érte be, és egy kört rajzolt Antiokhosz körül a homokban, és azt követelte, hogy adjon világos választ, mielőtt ebből a körből kilép.

Antiokhosz teljesen tehetetlenül állt a helyzet előtt. Saját tapasztalatából tudta, ha önhatalmúan viselkedik, ezzel Rómát arra kényszeríti, hogy szétverje a királyságát. Tehát engedett.

Megalázottságában és dühében újabb rettenetes hadjáratot tervezett ez az örült ember, hogy kiirtsa a hagyománytisztelő zsidókat. Országában mindenkinek meg kellett hódolnia a görög istenek előtt. Itt volt az ideje, hogy a zsidók végre feladják saját hagyományaikat, és elfogadják a görög életstílust. Antiokhosz halálbüntetést helyezett kilátásba mindenkinek, aki továbbra is gyakorolja a körülmetélést, megtartja a szombatot, és megünnepel más zsidó vallási ünnepeket, vagy akár egy másolatot tart magánál a Szent Iratokból. Az öreg írástudót, Eleázárt halálra vesszőzték, mivel nem volt hajlandó disznóhúst enni. Ugyanígy megkínóztak és kivégeztek zsidókat, mert megtagadták, hogy Zeust imádják.

Antiokhosz tetteinek rettenetes csúcspontja a szombat elleni támadás és Jeruzsálem elfoglalása volt. Katonái lerombolták a Nehémiás által felépített falakat, és egy erődítményt emeltek, amelyet Akrának neveztek. Hogy kimutassák a zsidóság iránti megvetésüket, a görög katonák tivornyákat rendeztek a Templom különböző udvaraiban. Megszentségtelenítették a Templomot azzal, hogy a szentek szentjében Zeusznak állítottak oltárt, és ott disznót és más tisztátalan állatokat mutattak be áldozatul.

Dániel megjövendölte ezt a szörnyű tettet, amely mint „pusztító utálatosság” lett ismert (1. Dániel 11,31, Károli ford.).

Ez a szörnyű cselekedet nem morzsolta fel a zsidók ellenállását a hellenizmussal szemben, hanem forradalom fellángolásához vezetett, amely (•szaknyugaton egy Módéin (Módin) nevű falucskában vette kezdetét.

A „pusztító utálatosság”

Kr. e. 167-ben Antiokhosz Epiphanész az égőáldozati oltáron Zeusznak állított fel bálványképei, és tisztátalan állatokat áldoztatott ott fel (Dániel 9,26-27; 11,31; 12,11). Jézus az utolsó időkről szóló beszédében hivatkozik erre, és megjövendöli a „pusztító utálatosságot” (Máté 24,15; Márk 13,14). Egyesek azon a nézeten vannak, hogy Jézus itt Jeruzsálem lerombolására utal, amelyet Kr. u. 70-ben Titus és légionáriusai hajtottak végre, vagy arra, amikor a zsidó zélóták rettenetes ostromot intéztek a Templom ellen röviddel a római invázió előtt. (Titus katonái szintén bálványképeket állítottak fel, és áldozatot mutattak be előttük.) Megint mások azt gondolják, hogy Jézus szavai a Templomnak arra a megszenteltelenítésére érvényesek, amelyet a „törvénytíró” (az Antikrisztus) követ majd el a nagy nyomorúság idején (2Tesszalonika 2,3-4).

A hellenizmus zsidókra gyakorolt befolyása

Nagy Sándor hódító volt mind katonai, mind kulturális vonatkozásban, mert meg volt győződve a görög életmód felsőbbrendűségéről, és az volt a véleménye, hogy a legyőzött népeknek meg kell tanulniuk a hellenizmus előnyeit értékelni. Kelet felé irányuló hadjáratai sorári oktatási központokat állított fel, ahol nyelveket, kereskedelmet, kormányzást, filozófiát és művészetet lehetett tanulni. Egyes vidékeken ugyanúgy virágzott a hellenizmus, mint például Alexandriában (Egyiptom), amely híres görög városállammá fejlődött, ahol a legrégebbi, legnagyobb és legbefolyásosabb oktatási központok voltak. A kereskedelem nyelve a görög lett. Az emberek görög divat szerint öltözködtek, sportversenyeken vettek részt,

amelyeket a görög istenségeknek szenteltek. És tanulmányozták a görög filozófiát.

De vajon mekkora befolyást gyakorolt a görög nyelv és kultúra a zsidóságra? Egy bizonyos fokig az összes zsidó a hatása alá került, az Újszövetség mégis különbséget tesz a héber és a görög nyelvű zsidók között (Cselekedetek 6,1). Jóllehet egyes zsidók Palesztinában beszéltek görögül, nem akartak hellenisztikus változásokat, és ragaszkodtak hagyományos szokásaik megtartásához. Másfelől a hellenisztikus zsidók és a diaszpórában élő zsidók (akik a Földközi-tenger térségében elszórtan éltek) vegyítették a tradicionális zsidóságot a görög gondolkodásmóddal és a görög kultúrával. Péter és Pál példája sokat elmond erről. Péter Palesztinában élt, és következetesen ragaszkodott a zsidóság hagyományos gyakorlatához (erre nézve 1. például a Cselekedetek 10-et, Péter és a pogány Kornéliusz vonatkozásában). Szemben ezzel Pálnak, aki Tarszoszból való volt (város Kis-Ázsia déli részén, a mai Törökországban) nem esett nehezére, hogy mindenütt pogányok között prédikáljon, mivel jól kiismerte magát a hellenizmusban.

A Cselekedetekben két olyan különleges helyzetet találunk, amelyekből kiderül, milyen hatékony volt Pál a pogányok között. Amikor Barnabást a jeruzsálemi gyülekezet elküldte Antiókiába, hogy megtudja, hogyan fogadták a pogányok az evangéliumot, Barnabás megállapította, hogy sokan közülük valóban, hitre jutottak. Ahelyett azonban, hogy a jeruzsálemi zsidó gyülekezettől kért volna támogatást az újonnan megnyert keresztyének számára, a nem régen hitre jutott Pált kérte meg, hogy menjen oda (Cselekedetek 10). Barnabás tudatában volt annak, hogy Pálnak, egy hellenisztikus zsidónak könnyebb lesz a pogányok között prédikálni, mint ahogy erre egy palesztinai zsidó valaha is képes lenne.

Ugyanígy volt, amikor Pál megérkezett Athénba, és mély megrendüléssel vette tudomásul az ottani bálványkultuszt, de nem ítélte el az athéniakat, hanem a görög filozófiáról szerzett háttérismeretei segítségével képes volt megértetni az evangéliumot az epikureusokkal és a sztoikusokkal. „Az ismeretlen istennek' feliratú oltár szolgált számára kiindulópontul (Cselekedetek 17,23), és azt hangsúlyozta, hogy csak egyetlen igaz Isten van, aki az élet teremtetője és fenntartója; és az Ő Fia, aki feltámadt a halottak közül, egy napon mindenek felett ítélni fog. Bár ezek a filozófusok jót mulattak azon, hogy Pál hisz a feltámadásban, hellenisztikus képzettségének köszönhetően mégis képes volt megkérdőjelezni filozófiai meggyőződésüket (a 28. versben még egy görög költőt is idéz).

A görög nyelv és a Septuaginta

Azokon a területeken, ahol Sándor utódai uralkodtak, a görög volt az ország hivatalos nyelve. A többi legyőzött néphez hasonlóan, a zsidók is kénytelenek voltak hellenisztikus környezetükhöz alkalmazkodni, annak megfelelően beszélni, élni és dolgozni. A görög világnyelv lett Palesztinán kívül, és feltételezhető, hogy Pál is túlnyomórészt görögül beszélt. Valahányszor úton volt, és a zsinagógákban ószövetségi igehelyeket idézett, azok a görög Septuagintából származtak és nem az eredeti héber szövegből.

Meglepő felfedezést lehet tenni, amikor azokat az ószövetségi szövegeket, amelyeket az Újszövetségben idéznek, összehasonlítjuk az eredetivel. Illeszkednek ugyan, de nem száz százalékosan azonosak a héber Ószövetséggel. Nyilvánvaló, hogy az Újszövetség írói úgy használják a Septuagintát, hogy azon keresztül hozzáférhetővé válik az Ószövetség, aminek nagyon is megvolt az értelme, a zsidók és a pogányok többsége ugyanis görögül beszélt. Máté, mielőtt Jézus tanítványa lett, vámszedő volt; Lukács orvos. Mind a ketten művelt emberek voltak, és kiválóan beszéltek görögül. Ezenkívül Lukács evangéliumának stílusa inkább klasszikus görög, mint *koiné* (normál görög, köznyelv), amelyet úton-útfélen beszéltek.

Ma a bibliaiskolai tanárok arra használják a Septuagintát, hogy segítségével magyarázzák meg a nehéz ószövetségi igehelyeket. Erre az Ézsaiás 7,14 a klasszikus példa: a héber *almah* szó házasságra érett korban levő, fiatal lányt jelent, de nem feltétlen szűz lányt. A Septuagintában azonban az Ézsaiás 7,14-nél a *parthenosz* szót találjuk, amelyet csak szűz lányra használnak. Máté itt a Septuagintát idézi (1,23).

Antiókhia és a keresztyénség

Antiókhia a Szeleukidák fővárosa volt, és nagy jelentősége volt az első gyülekezetek növekedése szempontjából. Amikor az üldözés sok zsidókeresztyént arra kényszerített, hogy elhagyja Jeruzsálemet, eljutottak egészen Antiókhiaig, ahol a nemzeteknek is prédikálták az evangéliumot. Sokan hitre jutottak, és a jeruzsálemi gyülekezet elküldte Barnabást Antiókhiaiba. Ő maga mellé vette Pált, és ketten együtt szolgáltak ott megközelítőleg egy évig. A hívőket Antiókhiaiban nevezték először

keresztyéneknek, és lassanként az ottani gyülekezet lépett a jeruzsálemi gyülekezet helyébe a pogány missziót illetően (Cselekedetek 11,19-26).

Jóllehet eredetileg Jeruzsálem volt a keresztyénség kiindulópontja, Pál missziói munkájához az antiókhiai gyülekezet szolgált támaszpontul. A Jeruzsálemben élő első zsidókeresztyénekhez képest a hellenisztikus keresztyének itt motiváltabbak és nyitottabbak voltak arra, hogy prédikálják az evangéliumot a pogányoknak. A Szent Szellem indítására az antiókhiai gyülekezet küldte ki Pált és Barnabást első missziói útjukra, és ide tért vissza Pál minden egyes útja után, hogy aztán újabb útra induljon (1. Cselekedetek 15,36 és 18,22-23).

Az első missziói úton sok pogány vált keresztyénné. Ez Júdeában megint csak nagy izgalmat váltott ki a zsidó hagyománykövetők között, akik elutaztak Antiókhiaiba, és azt követelték a pogánykeresztyénektől, hogy metéltessék magukat körül, és így váljanak zsidókká. Mind Pál, mind Barnabás hevesen tiltakozott az ellen, hogy egy zsidó szertartás váljon annak a feltételévé, hogy a nemzetekből való hívőket befogadják.

Ekkor az antiókhiai gyülekezet vezetői elküldték Pált és Barnabást Jeruzsálembe, hogy tisztázzák ezt a dolgot. Miután kifejtették és megvitatták a problémát, a jeruzsálemi gyülekezet végül csatlakozott Pálhoz és Barnabáshoz, hogy a pogányok ugyanúgy, mint a zsidók, kegyelemből tartattak meg. A jeruzsálemi gyülekezet levelet küldött Antiókhiaiba, amelyben közölték a döntésüket. Ez nagy bátorítást jelentett az ottani keresztyéneknek, mert erősítette az egységet a pogány és a zsidó hívők között.

Más döntés megszületése esetén a pogányok olyan követelmények elé kerültek volna, amelyek lehetetlenné tették volna számukra, hogy megnyíljanak az evangélium előtt (Cselekedetek 15). Miután a jeruzsálemi zsinat megoldotta ezt a problémát, lehetővé vált az antiókhiai hellenisztikus gyülekezet számára, hogy folytassa a pogányok evangelizálását.

Antiókhiai gyülekezet versus Alexandria allegorikus módszere

Az alexandriai zsidók nagy dilemmában voltak. Ugyan lebilincselő hatással volt rájuk a görög eszmevilág, azonban mégsem akartak elfordulni a zsidóságtól. Hogy összhangba hozzák az Ószövetséget a görög filozófiával, a Szent Íratok magyarázatánál átvették az allegorikus módszert.

A görög filozófusok az allegória módszerét arra használták, hogy segítségével feloldják azokat az erkölcsileg és etikailag kínos dolgokat, ame-

lyeket a görög istenek tivornyázása és szexuális erkölcstelensége idézett elő. Ezért a mítoszokat nem szó szerint, hanem allegóriaként értelmezték azt állították, hogy tényleges jelentésük a „történelmi” elbeszélés mögött rejtőzik. Amikor egy hőskölteményt allegóriaként fogtak fel, a hangsúly átkerült az istenek kicsapongásairól a jó és a gonosz közötti harcra.

Kr. e. 160-ban Arisztobulosz, egy alexandriai zsidó azt tanította, hogy az Ószövetség a forrása a görög filozófia gondolatvilágának. Philón (Kr. e. 20/15k.-Kr. u. 42/50), az allegorikus módszer legismertebb zsidó képviselője, azon a nézeten volt, hogy az írás igazi értelme a szó szerinti jelentés mögött „bújik meg”, vagyis Ábrahám története valójában egy görög filozófus története, aki keresi az igazságot. Az allegória segítségével elfogadhatóvá tudták tenni azokat az ószövetségi részeket, amelyek taszítóan hatottak a görögökre.

Antiókhában másképp látták a hermeneutikát (az írások értelmezését), mivel a keresztyén írásmagyarázók elutasították az allegóriát és ragaszkodtak a Szentírás szó szerinti értelmezéséhez. Elképzelhető, hogy az antiókhiai gyülekezet Pál befolyására részesítette előnyben az írás magyarázásának ezt a módszerét (l. fent, Antiókchia és a keresztyénség).

A szanhedrin (szünedrion) és Jézus

Amikor Jézus megkezdte nyilvános működését, a nagytanács (szanhedrin) gyanakodva figyelte csodáit és tanításait. Amikor Jeruzsálemben a sátoros ünnepen Jézus az állította, hogy Isten az Ó Atyja, az emberek felháborodtak, a főpap pedig indítatva érezte magát, hogy szigorú intézkedéseket tegyen. Aki hitelt adott Jézus tanításainak, az arra számíthatott, hogy kizárják a zsinagógából (János 7,12-13). A nagytanács észlelte, hogy az emberek mindenütt Jézusról beszélnek, megbízták tehát a templomőrséget, hogy tartóztassák le (32. vers), a szolgálát azonban magukkal ragadták Jézus szavai, és dolgavégezetlenül vonultak vissza (44. vers).

Azonban a nagytanácsnak nem mindegyik tagja látott csalót Jézusban. Nikodémusra nagy befolyással voltak Jézus csodái, és az éjszaka sötéttségében keresett alkalmat arra, hogy beszélgesse Vele (János 3,1-15). Meghökken, és nem értette, hogy Isten országába soha nem juthat be olyan szellemi megújulás nélkül, amely a születés csodájához hasonlítható; azonban Nikodémus nem tartotta Jézust hamis prófétának. A sátoros ünnepen megvédte Jézust a farizeusokkal szemben, akik azt állították,

hogy Jézus csaló (7,37-53). És Jézus keresztre feszítése után Nikodémus volt az, aki segítségére volt arimátiai Józsefnek, hogy megtegyék az előkészületeket Jézus testének eltemetéséhez (19,38-42).

Miután Jézus feltámasztotta Lázárt, Kajafás összehívta a nagytanácsot. Attól félt, hogy Jézus népszerűsége riasztó jellel válik a rómaiak előtt, akik aztán megsemmisíthetik a népet; és rábeszélte a nagytanácsot, hogy ehelyett Jézust végezzék ki (János 11,45-53). A szanhedrin megvesztegette Júdást, hogy árulja el Jézust (Máté 26,14-16), aztán megvádolták és elítélték Jézust (Lukács 22,66-71).

A szanhedrin Iszünedrion]

A zsidó szanhedrin eredete bizonytalan. Egyes felfogások szerint a görög városállamok tanácsülésének mintájára hozták létre (a *szünedrion* görög szó, jelentése: tanács, gyűlés), de származhat az Ószövetségből is. Lehetséges, hogy az adta hozzá a mintát, amikor Isten összehívta Mózes, Áront, Nádábot, Abihút és a hetven vént az Egyiptomból való kivonulást követően, hogy találkozzon velük a Sínai-hegyen (2Mózes 24,1). Később minden olyan városnak megvolt a maga szanhedrinje, ahol a lakosok között nagyobb számban fordultak elő zsidók. Jeruzsálemben hetvenfős volt ez a tanács (plusz a főpap), amely a bíróság legfelsőbb szintje volt, ezért nevezték nagytanácsnak.

Görög hatásra a nagytanács törvényeket is hozhatott. A júdeai szanhedrin a zsidó törvénykezés legmagasabb szintjét jelentette, amely bármely eset és bármely személy felett ítéletet hozhatott, akár vallási, akár polgári ügyben.

Tagjai farizeusok, szadduceusok és írástudók voltak, a tanács elnöke azonban a főpap volt. A törvény áthágását kínzással, száműzetéssel, sőt - a legrosszabb esetben - megkövezéssel büntették. A római uralom idején a szanhedrin nem hozhatott halálos ítéletet, miután tehát Jézust elítélték, a római helytartóhoz küldték. Amikor Pilátus először nem akarta Jézust kihallgatni, így válaszoltak a zsidók: „*Nekünk senkit sincs jogunk megölni!*” (János 18,31). Később Istvánt, akit Isten és Mózes elleni káromlásban találtak vétkesnek, mégis megragadták, kivonszolták a városból, ahol megkövezték (Cselekedetek 7,54-60). A rómaiak nyilvánvalóan engedélyezték, hogy vallási ügyekben végrehajthassák a halálbüntetést (legalábbis figyelmen kívül hagyták azokat a kivégzéseket, amelyekre a mózesi törvény megszegése miatt került sor).

A szanhedrin és az első gyülekezetek

Iízzel nem ért véget az az ellenállás, amelyet a nagytanács tanúsított Jézus és a követői iránt. Sőt Jézus halála és feltámadása után egyenesen fellángolt, mivel Krisztus követőinek gyülekezete ekkor robbanásszerű növekedésnek indult. Miután Péter és János Jézus nevében meggyógyított egy béna embert, ezek csatlakoztak a gyülekezethez. A nagytanács akkor elfogatta Pétert és Jánost, megfenyegették őket, és megtiltották, hogy hirdessék a népnek, hogy Jézus feltámadt a halottak közül; a béna csodálatos gyógyulása miatt azonban pert nem tudtak indítani (Cselekedetek 4,1-22).

A hívők tovább hirdették az evangéliumot, amiért a szanhedrin elrendelte az összes apostol letartóztatását, azonban egy angyal kiszabadította őket (5,1-42). Újból elfogták és bíróság elé állították őket, de mivel megtagadták a nagytanácsnak való engedelmességet, megkorbácsolták és utána szabadon engedték őket. Istvánt, aki a gyülekezet egyik diakónusa volt, istenkáromlással vádolták, és a nagytanács elé állították, mivel azt állította, hogy Jézus volt a megígért Messiás, és tévedtek, amikor elutasították (6,8-7,60).

Miután Pált, aki római polgár volt, Jeruzsálemben egy állítólagos zendülés miatt letartóztatták, egy ezredes megengedte neki, hogy szóljon a nagytanács előtt. Amikor azonban Pál észrevette, hogy nem remélheti, hogy tisztességgel kihallgatják, felvetette a feltámadás témáját, amely heves vitát váltott ki a farizeusok és a szadduceusok között (22,30-23,11).

A szanhedrin viszont mindenképpen meg akart szabadulni Páltól, ezért vallási fanatikusokkal szövetkeztek, hogy öljék meg Pált (23,12-22). Miután a rómaiak áthelyezték Pált Caesareába, hogy megvédjék, a főpapok és egy a nagytanács által létrehozott küldöttség egy ügyvéddel együtt odament, hogy tájékoztassa a római procuratort az esetről (24,1-9).

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Milyen pozitív és negatív hatása volt Sándor hadjáratainak és a hellenizmus terjedésének Jézus korában?
2. Mennyiben jelentettek az alexandriai történetek segítséget ahhoz, hogy a világ felkészüljön Jézus eljövételére?
3. Nevezd meg néhány különbséget a hagyománytisztelő és a hellenisztikus zsidókeresztyének között! Miért voltak a hellenisztikus zsidókeresztyének alkalmasabbak arra, hogy elmondják az evangéliumot a pogányoknak?
4. Miért volt fontos Antiókhia a gyülekezetek növekedése szempontjából? Mit gondolsz, miért az ottani gyülekezet volt az, amely kiküldte Pált missziói útjaira?
5. Véleményed szerint mi a „pusztító utálatosság” értelme történeti (múltbeli) és prófétai (jövőbeli) szempontból?

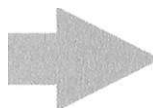
3- EGY BÁTOR PAP ÉS A FIAI

A Makkabeus-feikelés

A Makkabeus-felkelés
(Júdás Makkabeus)
Kr. e. 167

Jonatán
Kr. e. 160

Simon halála
Kr. e. 135



Hanuka (fények
ünnepe)
Kr. e. 164

Simon főpap
Kr. e. 142

Bevezetés

(Kr. e. 167: Palesztina a Szeleukidák birodalmának részeként Szíria uralma alatt áll.)*

- Mattatiás! Mattatiás! Hol van Mattatiás? - kiáltotta zihálva a követ. Rossz hírei voltak, ezért rohant keresztül a falun, míg végül elért ahhoz a házhoz, ahol a pap és az öt fia lakott. Mattatiás üdvözölte a fiatalembert, étellel és itallal kínálta.

A Makkabeus-felkelésről a legtöbb információt Josephusnál találjuk: *Ant.* 12.6-14.4; és a Makkabeusok 1. és 2. könyvében, ezek zsidó történeti könyvek az apokrif iratok között.

- Mesélj! - szólította fel. - Mi történt?

- Valami *rettenetes* dolog - sóhajtott fel a követ. - A szíriaiak meggyalázták a Templomot. Katonák foglalták el a szent helyet, és a szentek szentjében Zeusznak állítottak fel oltárt, sőt még *disznót* is áldoztak rajta!

A főpap vigasztalhatatlan, és „pusztító utálatosságnak” nevezi, ami történt.

- Képzeld el, Mattatiás, a haszidim teljesen kikelt magából, háborúra készülnek. Elszánták magukat, hogy utolsó csepp vérükig harcoljanak az ilyen elnyomás ellen.

A zsidó papokat 24 csoportba osztották a papi szolgálat szempontjából. Mivel mindegyik csoport az év folyamán csupán két hétért volt felelős, Mattatiáshoz hasonlóan sok pap kis falvakban élt nem messze Jeruzsálemtől. A szolgálatuk idejére felmentek Jeruzsálembe, és utána ismét visszatértek a falujukba. Modern circa 32 km-re (egynapi járóföldre) volt Jeruzsálemtől északnyugatra. Mattatiás és a fiai valószínűleg gazdálkodásból éltek. A „görögök” (így nevezték a zsidók a hellenisztikus pogányokat) megvetették a fizikai munkát, a hagyománytisztelő zsidók viszont istentiszteletet láttak benne. Felfogásuk szerint az apa feladatai közé tartozott, hogy megtanítsa a fiának valamilyen kétkézi munkát.

Mattatiás belsőleg vívódott. Hamarosan újra sorra kerül, istentiszteletet kell tartania, de hogy mutasson be áldozatot az Úrnak, amikor a pogányok azt a helyet már megszenteltelenítették? Ezek a szírek szörnyetegek - valaminek történnie kell! Mit tegyenek? Mit tehet *ő maga*?

Nem sok időbe telt, és egy második követ is érkezett Modernbe. IV Antiokhosz király, az Epiphanész (nevezték *Epimanész*nek is = örült - 1. 2. fejezet) szeleukida követe azt követelte minden zsidótól, hogy tagadják meg Istenüket, ezt esküvel is erősítsék meg, és áldozzanak valamilyen görög istennek.

Erre a célra a követ a falu közepén oltárt állíttatott fel. Miután az összes ott lakót összehívta, ők pedig vonakodva odamentek, durván oda szólt Mattatiásnak:

- Hé, te öreg pap! Mutass példát, és áldozz az *új* isteneteknek!

Mattatiás ereiben megfagyott a vér. A mellette állók rémülten meredtek rá. Vajon mit tesz most?

Ekkor minden tagja átforrósodott. Az öregember kihúzta magát, hangosan és határozottan így szólt:

- Halld, Izrael! Az ÚR, a mi Istenünk, az *egyetlen* ÚR! Ha mindenki elhagyja, hogy a király bálványait imádjá, én és az én fiaim akkor is *egyedül* Ot imádjuk!

Egy pillanatra mindenkinek elállt a lélegzete. A falu lakosai ámultak Mattatiás bátorságán.

Ekkor azonban előlépett egy fiatalember, és odament az oltárhoz. Nyilvánvaló volt, hogy be akarja mutatni a követ által megkövetelt áldozatot.

Erre azonban nem került sor. Mattatiás előrántotta a kését, amelyet az áldozatok bemutatásánál használt, szúrt, és ledöfte a hitszegőt. És a szír követet úgyszintén.

A fiaival és a többi törvényhez hű zsidóval Mattatiás a hegyekbe menekült. Ez volt a felkelés kezdete.

A szabadságharcosok

A felkelőkhöz az egész országból csatlakoztak lázadó csoportok. Azonban a mozgalom kezdetben szervezetlen volt, és semmiféle harci stratégiája nem volt.

Egy példa erre. Annak a napnak, amely a zsidók számára szent és az Úrnak szentelt volt, a „görögök” számára nem volt semmilyen jelentősége. Amikor egy szíriai egység szombat napján felkutatott egy zsidó csoportot, amely a hegyekben rejtőzött, és rájuk támadt, a zsidók nem voltak hajlandók harcolni, és a katonák lemészároltak ezer férfit, asszonyt és gyermeket. Amikor a lázadók erről a tragikus esetről értesültek, elhatározták, hogy minden időben védekeznek, és utolsó csepp vérükig küzdenek, azonban ők maguk szombatkor sohasem kezdeményeznek támadást.

Nem sokkal a felkelés kezdete után természetes halállal meghalt az öreg Mattatiás. Előzőleg azonban a legidősebb fiát, Júdást jelölte ki a felkelés vezetőjének. Júdást attól fogva Makkabeusnak nevezték. Ez az arámi 'kalapács' szóból származik, mivel kalapácsütések sorozatát mérte a szírekre. A lázadókat makkabeusoknak hívták, és a felkelésük mint Makkabeus-felkelés lett ismert.

Miután Antiokhosz birodalmát több oldalról is veszedelem fenyegette, a hadseregéhez folyamodott, hogy gátat vessen keleten egy inváziónak. Államminiszterének, Lüsiasznak az volt a terve, hogy a hadsereg másik felével leveri a zsidó felkelést. A szírek annyira meg voltak győződve arról, hogy győzni fognak, hogy már rabszolga-kereskedőket szerződtettek, akik majd eladják a zsidókat más népeknek. Azonban alábecsülték a makkabeusok bátorságát és elszántságát, akik szám szerint valóban kevesebben voltak.

Amikor például a szírek Emmausz városa közelében táboroztak, szétoszlottak, és kis egységekben indultak Júdásnak, a vezetőnek a keresésére. Amikor Júdás ezt megtudta, meglepetésszerűen rájuk támadt, és győzött. Az egész ellenséges tábor felgyújtatta, a maradék szír sereg pedig elmenekült, amikor látta, hogy a bázishelyük lángokban áll.

Ezt a vereséget követően a szírek 60 000 válogatott zsoldost és 5000 lovast küldtek, hogy kutassák fel és öljék meg a lázadókat. Mielőtt azonban Júdás elindította a maga különös csapatát, amelyben csak 10 000 katon volt, így imádkozott: „Áldott vagy, Izrael szabadítója! Megtörted az óriás erejét szolgálád, Dávid által, a filiszteusok seregét pedig Saul fiának és fegyverhordozójának, Jonatánnak a kezére adtad. Add ezt a sereget népednek, Izraelnek a hatalmába... hogy aztán mindannyian énekekkel dicsőítsenek, akik elismerik a nevedet" (IMakkabeusok 4,30-33 - Biblia, Szent István Társulat, Bp., 1976).

A szírek az első ütközetnél körülbelül 5000 embert veszítettek. Amikor Lüsiasz látta Júdás harcosainak elszántságát és bátorságát, visszavonult Antiókhíába, hogy még nagyobb sereget gyűjtsön.

Júdás kihasználta ezt az alkalmat, hogy visszahódítsa Jeruzsálemet. Amikor a makkabeusok bevonultak a városba, azt találták, hogy a Templom súlyos károkat szenvedett, az oltárt pedig megszenteltségtelenítették. A kapukat felégették, és a Templom előudvarait felverte a gyom. Megindultságukban megtépték a ruhájukat, és hamut szórtak a fejükre, arcra borultak, és az ég Istenéhez kiáltottak.

Júdás úgy rendelkezett, hogy a csapatok szálláshelye a citadellában legyen; ezután kiválasztotta azokat a papokat, akiknek meg kellett tisztítaniuk a Templomot. Eltávolították a pogány bálványokat és a bálványáldozati oltárt. A Zeus-szobrot ledöntötték, és porrá zúzták. Miután faragatlan kövekből oltárt építettek, a papok újból megkezdték a naponkénti áldozatbemutatást az Úr számára. Egy legenda szerint a makkabeusok

laláltak egy korsó olajat, amelynek tulajdonképpen egy napig kellett volna elégnie lenni, de csodálatos módon nyolc napig adott világosságot. Egy hétig ünnepelték a zsidók a Templom megtisztítását, illetve megszentelését (Kr. e. 164), és ezt az ünnepet évenkénti emlékünneppé nyilvánították, amelyet hanukának vagy a fények ünnepének neveztek el.

Míg Antiokhosz Perzsiában vezetett hadjáratot, egy követ ezt jelentette neki: a makkabeusok legyőzték Lüsziaszt és seregét, nagyon sok fegyvert zsákmányoltak, elfoglalták Jeruzsálemet, és eltüntették azt az „utálatosságot”, amelyet ő az oltáron felállítottatott (IMakkabeusok 6,7). Antiokhoszon elhatalmasodott a szomorúság, és súlyos depresszióba esett, mert meg volt róla győződve, hogy ez az egész szerencsétlenség arra vezethető vissza, amit Jeruzsálemben művelt. Megbetegedett, és soha többet nem gyógyult meg. Végül Kr. e. 164-ben halt meg Babilonban - ott, ahol Nagy Sándor is meghalt.

Antiokhosz közeli barátját, Philipposzt jelölte meg utódjául, de Lüsziasz Antiokhosz legkisebb fiát (V Antiokhosz) ültette a trónra, és az *Eupatár* (= nemes születésű) nevet adta neki. Lüsziasz nagy haragra gyuladt, amikor meghallotta, hogy a zsidó csapatok Jeruzsálemben állomásoznak, és ezért felállított egy ütőképes sereget, amely gyalogságból, lovasságból és harci elefántokból állt. Betört vele Júdeába, és Jeruzsálem közelében legyőzte a makkabeusokat.

Ugyanakkor azonban Lüsziasz jelentős veszteségeket szenvedett. Egyfelől azért, mert Philipposz, akit Antiokhosz nevezett ki királynak, visszatért Perzsiából, és bejelentette igényét a birodalom átvételére, másfelől, mert anélkül volt kénytelen visszatérni Antiókhíába, hogy teljesen megsemmisítette volna a makkabeusokat. A makkabeusok folytatták a felkelésüket, és Jeruzsálem zsidó ellenőrzés alatt maradt.

Lüsziasz legyőzte Philipposzt, és birtokba vette a birodalom fővárosát. Azonban Szeleukosz fia, Démétriosz visszatért Rómából Szíriába, és király lett, miután hívei mind V Antiokhoszt, mind Lüsziaszt elfogták és megölték.

Démétriosz Alkimuszt nevezte ki Jeruzsálem új főpapjává, és nagy hadsereget küldött Júdeába Bakhidész, szíriai helytartó vezetésével. Az istentelen és áruló Alkimusz biztosította a haszidimot, hogy békés szán-

dékkal érkezett. Miután elnyerte a bizalmukat, elfogatott és kivégeztetett közülük 60 főt. Bakchidész visszatért Szíriába, és Alkimuszra hagyta a katonai egység parancsnokságát.

Alkimusznek keményen meg kellett küzdenie a főpapságért. Megpróbálta egész Júdeát feldúlni, hogy így semmisítse meg a lázadókat, mégsem tudta sem legyőzni őket, sem megmérkőzni nem tudott velük. Miután Júdás Jeruzsálem városát visszafoglalta, Alkimusz Szíriába menekült, és Júdást megvádolta néhány iszonyatos tettel.

Most Démétriosz az egyik legjobb hadvezérének, Nikanórnak adta parancsba, hogy törölje el a föld színéről a makkabeusokat. Nikanór, aki gyűlölte a zsidókat, cselből békés találkozást ajánlott Júdásnak. Júdás azonban rájött, hogy csapdáról van szó, és sikerült elmenekülnie. Az ezt követő harcban Nikanórt megölték, és erre a serege is visszavonult. Rövid ideig nyugalom volt a zsidóknak.

Rögtön Nikanór vereségét követően Démétriosz Bakchidészt és Alkimuszt bízta meg azzal, hogy hatalmas haderővel semmisítsék meg a haszidimot. Amikor Júdás emberei megpillantották a szír sereget, 800 ember kivételével mindnyájan elhagyták Júdást. Többségük megpróbálta Júdást rávenni a visszavonulásra, aki csodában reménykedve kezdett támadásba.

Azonban Makkabeus Júdás meghalt, és seregének maradványai szétzóródtak. Jonatán és Simon Modei'nben a családi sírboltban temették el testvérüket.

Egész Izrael siratta Makkabeus halálát. Nagy gyászt tartottak: „Hogy eshetett el a hős, Izrael szabadítója?” (IMakkabeusok 9,21).

Júdás halálának következtében a lázadás még inkább fellángolt. A törvényért buzgó zsidók közül egyre többen csatlakoztak a makkabeusokhoz, és Jonatánt követték. Amikor Bakchidész meghallotta, hogy Jonatánt választották vezérükké, hadseregével személyesen őt kezdte el üldözni, hogy megölje. A Jordánnál csapdát állított neki, de a makkabeusok, miután megközelítőleg 1000 szírt megöltek, a folyón keresztül elmenekültek. Az életben maradt szírek nem követték őket.

Miután Bakchidész visszatért Jeruzsálembe, tekintélyes polgárok fiait fogatta el, de a győzelmet mégsem volt képes kivívni. Tehát feladta, és visszavonult Szíriába, Jonatán okosnak bizonyult, és követeket küldött utána, hogy a békéről tárgyaljon, és elérje a zsidó túsok szabadon bocsátását. A kialakult feltételek alapján Bakchidész soha többet nem tért vissza Júdeába.

A Jeruzsálemben egyre inkább terjedő istentelenség miatt, Jonatán Michmászban állította fel kormányzásának székhelyét, és ezzel sok követőt nyert magának. Időközben intrikák és belső harcok fenyegették a Szeleukidák uralmát Szíriában. Alexandrosz Epiphanész azt állította, hogy Antiokhosz Epiphanész fia, és ezért igényt támasztott Démétriosz trónjára.

Ezek az események és a belőlük fakadó konfliktusok arra indították mind Alexandroszt, mind Démétrioszt, hogy Jonatán támogatását kérjék. Démétriosz Jonatánnak katonai támogatást és fegyvereket is biztosított, így Jonatán harcra készen érkezett vissza Jeruzsálembe, és újból felállította itt a maga székhelyét. Alexandrosz szintén megpróbálta megnyerni, amikor megígérte neki, hogy megkapja a főpapi hivalt, bíbortalárt és aranykoronát is küldött neki.

Már évszázadok óta Cádók leszármazottai voltak a főpapok, azonban Jonatán nem tartozott közéjük. (Miután Salamon Ebjátárt, Eli utódját felmentette hivatalából, Cádókot választották meg főpapnak [IKirályok 2,27; 4,2]. Ettől kezdve állt Cádók neve a főpapi nemzetség élén.) Ennek ellenére Jonatán egy szempillantásnyit sem késlekedett Alexandrosz ajánlatát elfogadni, és Kr. e. 152-ben a sátoros ünnepen beiktatták főpapnak.

Hogy le ne maradjon, Démétriosz erre a következő ígéreteket tette a zsidóknak: gondoskodik az adójuk csökkentéséről és a zsidó foglyok szabadon bocsátásáról, még több hatalmat biztosít a főpapnak, valamint pénzügyi támogatást nyújt a Templomnak. Jonatán és követői azonban ebbe nem mentek bele, mert összeesküvést sejtettek, és továbbra is Alexandroszt támogatták.

Miután Démétriosz az Alexandrosz elleni harcban meghalt, fia visszatért Szíriába, és ott egy nagy sereget állított fel. II. Démétriosz Jonatánt a következő választás elé állította: harcol, vagy megadja magát. Jonatán az elsőt választotta, és legyőzte a szíreket Azótosznál. Amikor Alexandrosz értesült a győzelemről, Jonatánt a barátság és a hatalom királyi pecsétjével jutalmazta meg.

A zsidók ugyan Alexandroszt részesítették előnyben II. Démétriosszal szemben, de valójában nem akartak szír uralkodót támogatni. Az ő céljuk a függetlenség volt, és nem sok idő múlva erre alkalom is kínálkozott. VI. Ptolemaiosz azzal az ürüggyel küldte a seregét Egyiptomból Szíriába, hogy Alexandrosznak segítsen, ehelyett azonban rátámadt. Alexandrosz Arábiába menekült. Az arab törzsek fejedelme azonban ahelyett, hogy megvédte volna, lefejeztette, és a fejét elküldte Ptolemaiosznak.

Jonatánnak az volt a benyomása, hogy itt az alkalom, hogy kinyilvánítsa függetlenségét. Megostromolta Akra erődtírnéjét, amely Jeruzsálemben a szíriai uralom jelképe volt. Mielőtt azonban bevehette volna Akrát, az uralmon levő II. Démétriosz király magához idézte, és magyarázatot kért erre a tetteire. Mivel a zsidók nem akartak katonai konfliktust Szíriával, Jonatán aranyat, ezüstöt és más ajándékokat vitt magával erre a találkozóra. A király főpapnak nyilvánította Jonatánt, és a „király barátja” megtisztelő címet adományozta neki. Amikor Jonatán még adómentességet is kért, II. Démétriosz azt is megadta neki, és ezenkívül elismerte az uralmát három szamaritánus tartomány felett is.

II. Démétriosz biztosnak látta királyi uralmát, és felszámolta seregét néhány külföldi zsoldostól eltekintve, aminek azonban katonai felkelés lett a következménye. Trüphón hadvezér, Alexandrosz egykori cinkostársa felismerte, hogy a királynak nincs katonai támasza, és puccsot szervezett uralma megdöntésére.

Jóllehet VI. Antiokhosz még nagyon fiatal volt, Trüphón királlyá nevezte ki. Mivel Jonatán azon a nézeten volt, hogy II. Démétriosz nem fogja teljesíteni a területre és a pénzre vonatkozó elkötelezettségét (ami támogatásának ellenszolgáltatása lett volna), Antiokhosz oldalára állt. Miután legyőzték II. Démétrioszt, az ifjú Antiokhosz megerősítette (Trüphón gyámkodásával) Jonatán papságát, és további területeket adott át neki. Ő is a „király barátja” címet adományozta Jonatánnak, és testvérét, Simont Filisztea partvidékének kormányzójává nevezte ki.

Most Jonatán nemcsak nagyobb júdeai területek felett gyakorolt uralmat, hanem megújította azokat a baráti szövetségeket is, amelyeket Júdas Makkabeus hozott létre Rómával és Spártával. Bár a római senatus Rómáról úgy beszélt, mint Júda barátjáról, nem állt szándékában, hogy beleavatkozzon a Szeleukidákkal folytatott harcokba.

Most azonban Trüphón, aki nem bízott a makkabeusokban, betört Júdea egy nagyobb sereggel. Amikor Jonatán egy 40 000 fős, erős csapattal állt ki, Trüphón nem támadta meg, hanem megtévesztette. Ezt mondta neki:

- Mit akarsz itt ezzel a nagy sereggel? Küldd haza! Mi békés szándékkal érkezünk. Kísérj el Ptolemaioszba (kikötőváros a Földközi-tengernél), és neked adom egyéb városokkal együtt.

A csel sikerült. Jonatán csupán 1000 katonából álló díszkíséretet vitt magával. Amint belépett a városba, a szírek becsukták a kapukat, lemeszárolták Jonatán embereit, és őt magát elfogták.

Ez után Trüphón elküldte a sereget Galileába, hogy ártalmatlanná tegyék a még meglevő szabadságharcosokat.

Amikor Jonatán emberei értesültek Jonatán elfogásáról, megesküdtek, hogy életre-halálra küzdeni fognak. Bár a szírek erre kénytelenek voltak visszavonulni, Trüphónnak azt volt a szándéka, hogy újból betör Júdea.

Szabadulás a „pogányok igája” alól

A zsidókon elhatalmasodott a pánik, mert most már nem volt vezetőjük, és a Szeleukidák komoly fenyegetést jelentettek. Azonban Simon, az utolsó Makkabeus-fiú, Jeruzsálembé hívta a véneket, és megfogadta, hogy velük harcol tovább: „így távol legyen tőlem, hogy a szükség idején kíméljem életemet... Ellenkezőleg, bosszút állok népemért, a szentélyért”. Amint a nép meghallotta szavait, bátorságra kapott, és hangosan így kiáltott: „Te vagy a vezérünk Júdás és testvéred, Jonatán helyett!” (IMakkabeusok 13,5-8). Simon gyorsan összehívta az összes hadra fogható férfit, és megerősítette Jeruzsálem városát. Mindent megtett azért, hogy a szírek ne győzhessék le őket egykönnyen.

Amikor Trüphón szembesült Simonnal és a seregeivel, ígéretet tett, hogy Jonatánt szabadon engedni, ha Simon váltságdíjat fizet érte, és túszként átadja Jonatán két fiát. Simon beleegyezett ebbe a követelésbe. De Trüphón - ahogy arra számítani lehetett - nem tartotta meg az ígéretét, és nem sokkal ez után kivégeztette Jonatánt. Azután visszavonult Szíriába. Simon a szülőfalujukban temette el fivérét, és emlékművet emelt ott apjának és testvéreinek.

A Szeleukidák birodalma fokozatosan gyengült, és két táborra szakadt. Az egyik II. Démétrioszt támogatta, a másik VI. Antiokhosz oldalán állt, vagyis Trüphón parancsuralma alatt. Trüphón azonban egyre nagyobb hatalomra törekedett, és ezért megölette az ifjú Antiokhoszt. Ez neki a végzete lett, Simonnak viszont lehetőséget adott.

Trüphón egyre inkább elveszítette támogatóit. Simon elismerte Démétrioszt mint királyt, és delegációt küldött hozzá, hogy az adózás elengedését kérje. Mivel Démétriosznak szüksége volt a zsidók támogatására, adómentességet adott nekik, és megerősítette Simont főpapi tisztségében, és a „király barátja” címet adományozta neki. Simon bölcsen döntött, Izrael végre független lett. A Makkabeusok 1. könyvében találjuk meg azt a kijelentést, hogy „lekerült Izraelről a pogányok igája” (TMakkabeusok 13,41).

Simon minden erejével arra törekedett, hogy az új országot biztosítsa és megerősítse. Kibővítette Izrael territóriumát, és megerősítette a stratégiaiul fontos városokat. Bevette a tengerparton Gézért és Jáfót (kikötőváros). Akrát, az utolsó jeruzsálemi szír erődítményt, úgy hódította meg, hogy a lakosait kiéheztette.

Mindent, amire a pogányok rátették a kezüket, megtisztítottak. A Templomot újra az Úrnak szentelték, és szent edényekkel látták el. Új pénzürméket vertek „Szent Jeruzsálem” és „Izraeli sékel” felirattal. A zsidók békében és jólétben éltek Simon uralma alatt.

A sors megint csak kedvezett a makkabeusoknak. Démétriosz csapataival kelet felé masírozott, hogy elfogja Trüphónt, de miután bevonult a médek országába, a médek és a perzsák királya legyőzte, és ő maga került fogságba. Amikor Róma és Spárta értesültek arról, hogy Jonatánt megölték, és Simon mint főpap uralkodik, levelet küldtek Simonnak, és megújították a baráti szövetséget a zsidókkal. Simon azáltal erősítette meg a szövetséget, hogy pénzt és egy nagy aranypajzsot küldött Rómába.

Miután a zsidók látták, mit ért el Simon, ki akarták fejezni hálájukat iránta és a testvérei iránt. Kr. e. 140-ben bronztablákat készítettek, és ezeket a Sión hegyén oszlopokra rögzítették. Ezeken köszönetet mondtak Simonnak hazaszeretetéért és a szabad zsidó állam létrehozásáért tett erőfeszítéseikért. Többek között ez szerepelt ott: „Ezért elhatározták a zsi-

dók és a papok, hogy Simon legyen a fejedelmük és a főpapjuk, míg föl nem lép egy hitelt érdemlő próféta" (IMakkabeusok 14,41). Nyilvánvaló, hogy a Messiás eljövetelét nagyon komolyan, várták, és egyesek talán még azt is gondolták, hogy Simon Izrael régen várt Megmentője. Simon elfogadta a parancsnok és a főpap szerepét, és ezzel abszolút tekintélyre tett szert minden politikai és vallási ügyben.

Démétriosz elfogatása után testvére, VII. Antiokhosz (Szidetesz) lett a király. Elsődleges célja Trüphón elfogása, illetve meggyilkolása volt, aki Dór városába menekült. Trüphónnak annak ellenére sikerült megszökni, hogy a várost kétszer is körülzárták és megostromolták.

Antiokhosz megbízottait Jeruzsálembe küldte tárgyalni, és azt követelte a zsidóktól, hogy fizessenek neki adót, és adják vissza az országot, amelyet állítólag a szírektől vettek el. Simon nemet mondott, és arra utasította fiait, Júdást és Johanánt (Hürkanosz), hogy hozzanak létre hadsereget, és tegyenek előkészületeket a küzdelemre.

A makkabeusok fel voltak készülve arra, hogy a szírek betörhetnek Júdeába. Védekező csatájukra Módéin közelében került sor. Júdás ugyan megsebesült, mégis a zsidók maradtak fölényben. A Szeleukida parancsnok éppen csak el tudott menekülni.

Mivel az ellenség nem volt képes katonai győzelmet kivívni, árulással próbálkoztak. Az egyiptomi kormányzó, Ptolemaiosz például meg akarta szerezni a hatalmat az izraeli állam felett, hogy aztán átadja Antiokhosz Szidetesznek. Meghívta Simont és fiait egy ünnepsége, és amikor azok lerészegedtek, megölte a még élő Makkabeusokat - az egyik fiút kivéve. Majd embereket bízott meg, hogy az utolsó túlélőt, Johanán Hürkanoszt is öljék meg. Johanán azonban átlátott a szitán, és kivégeztette a merénylőket. Megerősítette Jeruzsálemet, így módon felkészült Ptolemaiosznak a város meghódítását célzó esetleges szándékára.

Simon halálával véget ér a Makkabeus-kor (ha az azt követő Hasmoneus-kortól elkülönítve nézzük). A zsidók szabadok voltak, és Izrael független állam volt. Azonban az a régi generáció, amely a békéért harcolt és adta életét, fokozatosan kihalt. Egy új generáció vette át a hatalmat. (Simon utódainak a Hasmoneus nevet adták Hasmon tiszteletére, aki Mattatiás fiainak leszármazottja volt.)

Jézus és a templomszentelés ünnepe

Egy hideg téli napon Jeruzsálemben Jézus azzal vádolta meg a zsidó vallási vezetőket, hogy félrevezetik a népet (János 10,1-21). Isten, népének jó pásztora (Zsoltárok 23; Ézsaiás 40,10-11) vallási és politikai vezetőket választott, hogy pásztorolják az Övéit (Ézsaiás 56,9-12; Jeremiás 23,1-4). Jézus ezt mondta a korrumpálódott vezetőknek: „*Én vagyok a jó pásztor*” (János 10,11). Nem zsákmányolta ki, és nem hagyta magára a nyáját, hanem kész volt arra, hogy meghaljon érte, és így mentse meg (János 10,14-18).

Mindezt Jézus a templomszentelés ünnepén mondta el (János 10,22). Kétszáz évvel korábban IV. Antiokhosz megszenteltetését a Templomot, amikor Zeusznek szentelte, és az oltáron disznót áldozott; ez a szentségtörés váltotta ki a Makkabeus-felkelést. Júdás Makkabeus és szabadságharcosai megközelítőleg három évvel később elűzték a szíreket Jeruzsálemből, és újból az Úrnak szentelték a Templomot. Azt mesélik Júdásról, hogy egy napra való olajat talált, az azonban csodálatos módon nyolc napon át égett. Innét származik a *hanuka* (héber) vagy a *fények ünnepe* (eredetileg makkabeus ünnep), amellyel a templomszentelés ünnepét jelölik.

Jézus idejében a papok az Ezékiel 34-et használták arra, hogy megvizsgálják az istentiszteletüket. Ezékiel ott párhuzamot von Izrael hamis pásztoraival (akik nem a nyájnak viselték gondját, hanem arra használták hatalmukat, hogy saját, önző céljaikat érvékké tegyék) és Isten, „a jó pásztor” között, aki megmenti juhait, és gondjukat viseli. Az Ezékiel 34-re célozva Jézus először is arra világított rá, hogy Ő azért jött, hogy beteljesítse Isten ígéretét, és gondoskodik a nyájáról, másodszor pedig azt tette nyilvánvalóvá, milyen korruptak - és így ítéletre méltóak - Izrael jelenlegi vezetői.

Nem tudni, hogy IV Antiokhosz elszánt törekvése a judaizmus eltörlésére sikeres lett volna vagy sem a Makkabeus-lázadás nélkül, de annyi bizonyos, hogy Antiokhosz zsarnokoskodása felszította és lángra lobbantotta a zsidókban azt a szenvedélyes vágyat, hogy szolgáljanak Istennek, és mint nép várják a megígért messiási királyság eljövetelét. A szír elnyomás és a későbbi római megszállás elevenen tartotta Izrael Messiással kapcsolatos reménységét, így a Jézus korabeli Izraelben hitték, hogy Isten végre be fog avatkozni, és megmenti népét. Sokan, de távolról sem mindnyájan, úgy hitték, hogy Isten az elnyomók megbuktatására olyan hadvezért fog támasztani, mint amilyen Dávid volt.

A Messiás várásának ösztönzést adott Jézusnak az a beszéde, amelyet az utolsó időkről tartott (Máté 24-25). Amikor a tanítványok a Templomból kijövet mutogatni kezdték annak pompáját, Jézus megjövendölte előttük a Templom teljes pusztulását, ők azonban az elmondottakat Izrael messiási királyának újbóli eljövetelére vonatkoztatták. Erre Jézus elmagyarázta nekik, mi fog történni a jövőben.

Az, hogy Jonatánt és Simont a zsidók főpapijává és parancsnokává tették, odavezetett, hogy a főpapi tisztség örökölhető, a Hasmoneusokat megillető címmé vált. Ezenfelül az, amit Isten szellemi jellegű tisztségnek szánt, az idők folyamán politikai eszközzé vált. Ennek eredményeként fokozódott a korrupció Izrael vezetői között.

Jóllehet az Újszövetség korában a főpapok már nem közvetlenül a Hasmoneusok korának főpapságától származtak, a főpapság megmaradt politikai hivatalnak, amely apáról fiúra szállt. Jézus korának főpapja Kajafás volt (Kr. u. 18-tól 37-ig volt hivatalban). Ezt megelőzően az apósa, Annás töltötte be ezt a tisztséget, és bár a rómaiak eltávolították, a zsidók még mindig benne látták a főpapot (Lukács 3,2; Cselekedetek 4,6), talán azért, mert úgy gondolták, ez egy életre szóló hivatal.

Jézus népszerűsége ugrásszerűen megemelkedett, amikor feltámasztotta Lázárt a halottak közül (Óános 11,45). Amikor a nagytanács tudatára ébredt a sokaság növekvő lelkesedésének, attól tartottak, hogy fellázadnak a római uralom ellen, ami katasztrófát jelenthetett volna számukra, mint nép számára. Kajafás azt javasolta, hogy inkább Jézust ölessék meg, minthogy Róma bosszúja sújtson rájuk. János ezt úgy értelmezte, mint próféciát Jézus áldozati halálával kapcsolatban (45-52. vers).

Miután Jézust letartóztatták, először Annáshoz vitték, hogy ott hallgassák ki. Mivel Annás nem tudta rávenni Jézust, hogy maga ellen valljon, elküldte kihallgatásra a hivatalban levő főpaphoz, Kajafáshoz, aki a veje volt, és a nagytanácsához (18,19-24). Kajafás Istenkáromlással vádolta Jézust, mert azt állította magáról, hogy O az „Embernek Fia”, és így isteni hatalma van az ítélkezésre (Márk 14,60-64). Ezután. Pilátushoz vitette Jézust, ennek következtében a rómaiak elítélték és keresztre feszítették.

Mind Annás, mind Kajafás kikérdezték Pétert és Jánost a béna gyógyulásáról és arról, amit Jézus feltámadásáról prédikáltak (Cselekedetek 4,5-7).

Miután Pált Jeruzsálemben letartóztatták, Anániás főpaphoz vitték (hivatali ideje: Kr. u. 47-58). Amikor elrendelte, hogy üssék szájon Pált, Pál Anániást „meszelt falnak” nevezte (23,1-5). Ez nagy sértés volt, mert képmutatással vádolta a főpapot. Másként megfogalmazva: külsőleg Anániás tisztának és büntelennek látszott, de belsőleg szennyes és romlott volt. Pál ezt követően formálisan bocsánatot kért, és közben idézte a 2Mózes 22,27-et, ami a nép vezetőinek tiszteletére szólít fel.

Egy bizonyos fokig érthetetlen Pálnak az a kifogása, hogy nem tudta, hogy ő a főpap, és a szöveg erre semmiféle magyarázatot nem ad. Benyomásom szerint ez egy gúnyos megjegyzés volt e szerint a mottó szerint: „nem gondoltam volna, hogy egy ilyen ember főpap lehet” - mert Anániás megvesztegethetőségéről volt ismert. Josephus beszámol például arról, hogy a tizedet, amely a papokat illette volna meg, Anániás jogtalanul elsajátította (Ant. 20.9.2).

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Pál a Róma 13,1-7-ben azt írja, hogy a hívők rendeljék alá magukat a felsőbbeknek. Véleményed szerint a Makkabeus-felkelés jogos volt-e a szírekkel szemben? Véleményed szerint miként kell a keresztyén embernek az igazságtalan uralkodóval szemben viselkednie?
2. A templomszentelés ünnepe (hanuka) alkalmából a papok megvizsgálták a nép iránti pásztori szolgálatukat az Ezékiel 34 alapján. Olvasátok el a János 10,1-30-at, és beszéljétek meg a) a templomszentelés ünnepének eredetét, b) és azt, hogy milyen konzekvenciái voltak an-

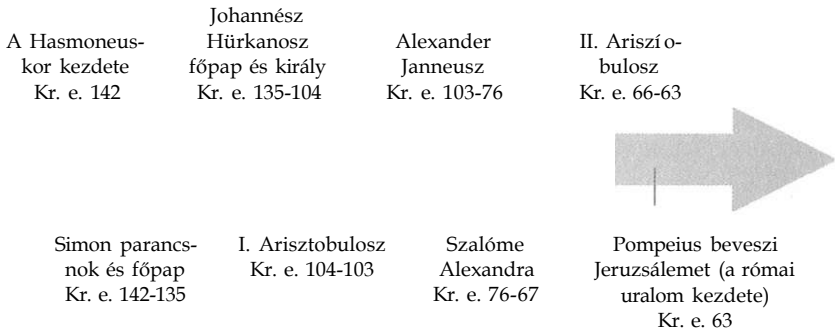
nak, hogy Jézus kijelentette, hogy - szemben Izrael vezetőivel - Ő „a jó pásztor”!

3. Vitassátok meg, hogyan szította fel a Messiást váró zsidók reménységét a szír (Szeleukida) politika és annak taktikázása! Mit várt a többség, illetve a kisebbség Jézus korában a Messiástól? Milyen várakozással vannak ma a keresztyének - egyáltalán várnak-e valamit?
4. Valószínűleg nem látjuk át teljes egészében, mégis mit gondoltok arról, hogy a Makkabeusok győzelmeket arattak elnyomók felett (isteni gondviselés volt, vagy a saját bátorságukon és stratégiájukon múlt)? Vitassátok meg a válaszaitokat!
5. Melyek az előnyei, illetve hátrányai a politikai és katonai hatalom kombinációjának a Makkabeusok korában főpapi tisztséghez kapcsolódóan? Milyen mértékben kell a vallási vezetőknek manapság beleártaniuk magukat a politikába?

4-

A HÁZ, AMELY MEGHASONLOTT ÖNMAGÁVAL, NEM ÁLLHAT FENN

A Hasmoneusok kora



Bevezetés

(Kr. u. 29: jézus földi működésének harmadik évében és a megfeszítése előtti utolsó héten történt.

Jézus Jeruzsálemben volt, amikor kipellengérezte a zsidó vezetőket.)*

Jézus haragudott. Odafordult a sokasághoz és a tanítványaihoz, és így szólt: *Az írástudók és a farizeusok szeretik a látszatot, de igazság szerint nem*

* Forrás: Josephus, *Ant.* 13.8-14.7.

mások, mint képmutatók és vak bolondok. Nem azt teszik, amit prédikálnak (vö. Máté 23).

Jézus komolyan elővette a vallási vezetőket. Meszelt falnak nevezte őket, amely kívülről ugyan szép, de belülről rothad. Őrülden vigyáztak rituális tisztaságukra, de az, ami valóban fontos, közömbös volt számukra. Nem Istenhez vezették az embereket, hanem egyenesen a pokolba.

Jézust ugyan már nyilvános fellépése kezdetén elutasították, mert figyelmen kívül hagyta a hagyományait, de a helyzet tovább éleződött az úgynevezett nagyhét folyamán. Zakariás próféciaja, amely Izrael Messiásának eljövetelére vonatkozik, beteljesedett (Zakariás 9,9), Jézus valóban számárháton vonult be Jeruzsálembe. Az emberek ujjongtak, az útra, amelyen Jézus végigment, pálmalevelet és a ruháikat terítették.

Ellentétben azokkal, akik dicsőítették az Urat, a vallási vezetőkben a félelem dolgozott. Normál esetben *megvetették* egymást, de ha arról volt szó, hogy Jézust eltávolítsák az útból, a farizeusok, a szadduceusok, sőt még a Heródes-pártiak is egyek voltak abban, hogy meg kell tőle szabadulni. Kedden egy nehéz kérdést tettek fel neki abban a reményben, hogy - mindenki számára látható módon - hamis prófétának bizonyul.

Hogyan éleződött ki ennyire a dolog? Mi lett Izrael vezetőiből, hogy Jézusnak ennyire egyértelműen kellett rendreutasítania őket?

Kik voltak a farizeusok, a szadduceusok és a Heródes-pártiak (hiszen az Ószövetségben semmit sem olvasunk felőlük)? Miért voltak ennyire korruptak? Miért nem akarták elismerni, hogy Jézus a nekik megígért Messiás, és miért akartak megszabadulni tőle?

Mindezekre a kérdésekre választ fogunk kapni, ha megismerjük Izrael történetéből a Haszoneusok korát (Kr. e. 142/135-63). Ezt a korszakot a politikai intrika és a vallási korrupció jellemzi.

Simonnak, Mattatias utolsó fiának halála után Izrael államát nagyobb-részt meglehetősen gyenge és kevésbé befolyásos uralkodók kormányozták. Saját gazdagságuk és személyes hatalmuk fontosabb volt számukra, mint nemzetük jövője és népük szellemi élete.

Johannész Hürkanosz: „a szadduceusok barátja”

- De hát ez hihetetlen! Nem tudom támogatni. Ez az ember egyszerűen alkalmatlan - panaszkodott a feleségének a farizeusok vezetője, Eleázár.

- Miért vagy olyan mérges? - akarta tudni az asszony.

- Az a hír járja, hogy Hürkanosz anyja görög fogságban volt - válaszolt Eleázár. - De főpap csak százszázalékos zsidó lehet. Ki tudja, milyen körülmények között fogant? Talán csak félzsidó. Hiszen ismered a törvényünket.

- Es akkor most?

- Rá fogok kérdezni. Es követelni fogom, hogy lépjen vissza.

Johannész Hürkanosz (hivatali ideje: Kr. e. 135-104) a legtehetségesebb volt az összes Hasmoneus uralkodó közül, és úgy látta, nagy veszély fenyegeti, amikor VII. Antiokhosz (Szidetesz) bevonult Júdeába, és bekerítette Jeruzsálemet. Egyévi ostrom után Hürkanosz átadta a várost a Szeleukidáknak, akik visszavonulásuk előtt lerombolták a megerősített falakat. A zsidók nem veszítették el ugyan teljesen a függetlenségüket, azonban újból a szír uralom befolyása alá kerültek. Hürkanosznak le kellett mondania a Makkabeusok által bekebelezett tengerparti városokról, valamint nagy pénzüsszeget kellett fizetnie, és tüzokat kellett küldenie.

Úgy tűnik, a sors a zsidók segítségére sietett. Hürkanosz támogatta Antiokhoszt, és elkísérte a parthusok elleni hadjáratra (egy királyság, valaha az Operzsa Birodalom része; hatalma csúcspontján a mai Törökországtól a mai Kelet-Irányig terjedt). Amikor Antiokhosz elhatározta, hogy egy olyan napon támad, amely a zsidóknak szent, Hürkanosz és seregei nem vonultak fel a szíriaiakkal együtt. A parthusok megölték Antiokhoszt, és seregének nagy részét megsemmisítették.

Amikor Hürkanosz értesült Antiokhosz vereségéről és haláláról, megragadta az alkalmat, hogy megerősítse a zsidó népet. Minden irányban kiterjesztette a határokat, és meghódított néhány tengerparti várost annak a kereskedelmi útvonalnak a mentén, amely délen Egyiptom és északon Szíria között vezetett. A meghódított városok feletti uralom

nagy pénzüsszegeket hozott neki. Szintén legyőzte és országához csatolta Idumaeát (valaha Edóm, Izrael délkeleti részén). Az idumaeiakat arra kényszerítette, hogy áttérjenek a zsidó hitre, és vessék alá magukat a körülmetélésnek.

Hürkanosz igencsak tudatában volt annak, milyen előnyei vannak az erős nemzetekkel kötött szövetségnek. Mivel a rómaiak katonai győzelmeik révén állandóan növelték a birodalmukat, követeket bízott meg az-
zal, hogy utazzanak Rómába, és újítsák meg a baráti köteléket. Országuk lerombolásának jóvátételeképpen a követek azt kérték a római senatustól, hogy adja vissza a zsidóknak azt a területet, amelyet Antiokhosz elvett tőlük, ezenkívül a biztonságos visszatérést lehetővé tevő leveleket is kértek. A rómaiak mindebbe beleegyeztek, és baráti népet láttak a zsidókban (*Ant.* 13.9.2).

Hürkanosz hadvezérnek is rátermett volt. Betört Szamáriába, és így újból fellángolt a zsidók és a szamaritanusok közötti ellenségesség. Több évi ostrom után elfoglalta fővárosukat, Sikemet, és lerombolta templomukat a Garizim-hegyen. Hürkanosz azonban ezzel még mindig nem elégedett meg; lerombolta Sikemet, és vízzel árasztotta el a várost, hogy létezésének még a nyomait is mindörökre eltörölje.

A 3. fejezetben olvastunk arról, hogy azokat a zsidókat, akik ellenálltak a hellenizmusnak, haszidimnek nevezték. A farizeus mint fogalom Johannész Hürkanosz korában bukkant fel először. A farizeusokról azt tudjuk, hogy nagyon szigorúan tartották haszid hitüket és életstílusukat. Mivel lojálisán viszonyultak a zsidó hagyományokhoz, a farizeusokból népi párt és Izrael legerősebb vallásos csoportja lett. Ezzel szemben azokat a zsidókat, akik a görög életstílust fogadták el, és a mellett álltak ki, szadduceusoknak nevezték. Nem voltak ugyan olyan sokan, mint a farizeusok, de erős politikai és vallási erővé fejlődtek, amely ellenőrzést gyakorolt a Templom és annak szertartásai felett.

Vallási kérdésekben Hürkanosz nem volt olyan diplomatikus, mint a politika ügyeiben. Kezdetben ugyan még jó viszonya volt a farizeusokkal, ez azonban hamarosan megváltozott, amikor egy csoport farizeus részt vett az egyik fogadásán. Amikor a vezetői tulajdonságairól volt szó,

mindnyájan dicsérő himnuszokkal árasztották el, sőt magasztalták még mint becsületes embert is. Egyikük azonban más nézetten volt.

Eleázár szóba hozta Hürkanosz előtt az édesanyját, aki állítólag tús volt a görögöknél. Ha Hürkanosz házasságon kívül született gyermek volna, nem lenne legitimációja a főpapi hivatalra. Ha Hürkanosz nem tudná Eleázárt ennek az ellenkezőjéről meggyőzni, akkor - Eleázár szerint - vissza kellene lépnie, és csupán mint világi helytartó vezethetné Izraelt.

Hürkanosz megsértődött, és azt követelte a farizeusoktól, hogy büntessék meg Eleázárt. Azok abba beleegyeztek, hogy megkorbácsoltatják, de abba nem, hogy megölik. Hürkanosz, még mindig nagyon dühösen, szakított a farizeusok pártjával, és a szadduceusokhoz csatlakozott, és felszámolta azokat a törvényeket, amelyeket a farizeusok akartak a népre erőltetni.

Josephus rámutat, milyen hatásai voltak ennek a lépésnek. Figyelembe kell venni, hogy a farizeusok, akik a népet képviselték, lojálisak voltak a zsidó hagyományok iránt. A szadduceusok, akik a gazdagok pártjának számítottak, nem osztották a farizeusok véleményét azzal kapcsolatban, hogy mely hagyományok következnek a mózesi törvényből. Amikor Hürkanosz a szadduceusokhoz csatlakozott, eltávolodott az egyszerű néptől (*Ant.* 13.10.6).

A farizeusok és a szadduceusok összehasonlítása

Farizeusok	Szadduceusok
Súlypont a vallási vezetésen és a tanításra való joron	Súlypont a papi, politikai és szociális arisztokrácián
Tanították a lélek halhatatlanságát, az eljövendő feltámadást, a jutalmat és a büntetést.	Tanították, hogy nincs feltámadás, nincs jutalom és büntetés.
Hittek az angyalok és szellemek, a jó és a rossz létezésében.	Azt állították, hogy nincsenek angyalok és szellemek.
Hajlottak az eleve elrendelés felfogására, mégis ragaszkodtak az ember szabad akaratához, és minden embernek erkölcsi felelősséget tulajdonítottak.	Hangsúlyozták az emberi akarat abszolút szabadságát.

Farizeusok

Az írott törvény és a hagyományok megtartása kötelező volt számukra, és a hitet bizonyította.

A hagyományos zsidó bit volt a legfőbb érték számukra, és ennek alapjává a parancsolatok kifejezett rendszerét tették, hogy ellene dolgozzanak a hellenisztikus hatásnak.

Arra törekedtek, hogy jó cselekedetekkel szerezzék meg az örök életet, és ezeket közzemlére is tették.

Tevékenységi területük rendszerint a zsinagógákban volt.

Szadduceusok

Csak az Ószövetséget fogadták el mint a hit és a gyakorlat tévedhetetlen mércéjét.

Egyre inkább eltávolodtak a hagyományos zsidó hittől, és az izraeli modern étellel azonos szintre helyezték (ha nem még annál is alább).

Életük csak a földi létre irányult.

Tevékenységi területük rendszerint a Templom volt.

Arisztobulosz: „a görögbarát”

Johannész Hürkanosz halála után (Kr. e. 104) arrogáns és becsvágyó fia emelkedett a trónra - valószínűleg apja akarata ellenére. Arisztobulosz szenvedélyesen szerette a görög kultúrát, ezért „görögbarátnak” nevezték (*Ant.* 13.11.3). Saját magát tette uralkodóvá. Uralma minden vonatkozásban. katasztrófa volt a nép számára.

Arisztobulosz betegesen tartott esetleges riválisaitól, úgy sejtette, hogy még a saját családjában is lehetnek ilyenek. Egyedül a testvéréhez, Antigonoszhoz volt bizalma, a többi testvérét börtönbe záratta. Anyja letartóztatását is elrendelte, és a börtönben halálra éhezettette.

Ezért nem lehet csodálkozni rajta, hogy tényleges ellenségei a maguk hasznára fordították ezt a félelmet, és titokban tudomására hozták, hogy kedvenc testvére el akarja vitatni a trónhoz való jogát. Amikor Arisztobulosz megbetegedett, arra utasította a testőreit, hogy öljék meg Antigonoszt, ha fegyveresen jönne hozzá látogatóba. Antigonosz bizonyára nem volt tudatában ennek a veszélynek, amikor egy napon meg akarta mutatni a testvérének az új hadi felszerelését. Még mielőtt eljuthatott volna a királyig, az örök meggyilkolták.

Arisztobulosz nem épült fel többé, kormányzása csak egy évig tartott. Mélyen gyászolta Antigonoszt, amikor egy sok gyötrelmet okozó, belső vérzésben meghalt. Meggyőződése volt, hogy ez az; isteni büntetés azért, amit a családjával művelt.

Alexander Janneusz: „az áruló király” Galileából

Arisztobulosz halála után felesége szabadon bocsátotta a többi testvért, és Janneuszt nevezte ki királynak. Ugyan már korábban is *uralkodtak* Hasmonaeus vezetők királyként, de Janneusz volt az első, aki ténylegesen viselte is a királyi címet. Ehhez még felvette az Alexander nevet is - Nagy Sándor (tkp. Alexander) példájára.

Janneusz (uralkodásának ideje: Kr. e. 103-76) Galileában nőtt fel. Apja, Johannész Hürkanosz ugyanis annyira gyűlölte, hogy soha nem tűrte meg maga körül. Miután állítólag Isten megjelent álmában, és azt ígérte neki, hogy Janneusz lesz az utódja, száműzte a fiát (visszaküldte Galileába), hogy ezzel pontosan ezt akadályozza meg.

Janneusz megpróbált a Földközi-tengeren egy újabb tengeri kikötőt (Ptolemaisz) elfoglalni, de vissza kellett vonulnia, mert IX. Ptolemaiosz (Lathürosz) Ciprus felől nagy hadsereggel közeledett a város megmentésére. Ptolemaioszt III. Kleopátra királynő elűzte Egyiptomból. Alexander meggyőzte Ptolemaioszt, hogy kössenek szövetséget, és támadják meg közösen Kleopátrát. Aztán azonban alattomos módon értesítette Kleopátrát Ptolemaiosz hódítási terveiről.

Bosszúból Ptolemaiosz betört Júdeába, és bestiális módon sokakat lemészárolt. Arra utasította a katonáit, hogy asszonyokat és gyerekeket áldozzanak fel, főzzék és egyék meg őket. Azok, akik ezt a vérfürdőt túléltek, Ptolemaiosz katonáit kannibáloknak tartották.

A belpolitikában Janneusz nyíltan kimutatta megvetését a farizeusok iránt, becsmérelte a hitüket, és a sátoros ünnepen a megszentelt vizet a lábára öntötte az oltár helyett. Akik ezt végignézték, felháborodottan megdobálták azokkal a botokkal, amelyeket az ünnepre hoztak maguk-

kai. Janneusz megparancsolta a katonáinak, hogy állítsák helyre a rendet, mire azok nekiestek 6000 védtelen zsidónak, és megölték őket.

Janneusz brutalitása és azok a hírek, amelyek erkölcstelen életéről és a vallásos hagyományok feletti gúnyolódásáról terjedtek el, azt a meggyőződést alakították ki a farizeusokban, hogy Janneuszt el kell távolítani a trónról. Fellázadtak, és különös szövetséget kötöttek: Szíria királyának, I)émétriosznak kérték a segítségét. így került sor arra, hogy a farizeusok zsidó szóvivői a görögökkel szövetkeztek Hasmoneus királyuk ellen.

Janneusz úgy erősítette meg a saját hadseregét (amely zsidó katonákból állt), hogy görög zsoldosokat fogadott. Még az első támadás előtt megpróbálta az ellenséges oldalon harcoló zsidókat meggyőzni arról, hogy szökjenek meg a szíriai seregből. Démétriosz szintén megpróbálkozott azzal, hogy megnyerje Alexander zsoldosait a maga serege számára. Azonban egyiküknek sem volt ezzel sikere. Alexander Júda hegyeibe menekült, miután egy mindenre elszántan végigküzdött csatában vereséget szenvedett. Alapjában véve a szírek tökéletes győzelmet vívtak ki, de 6000 farizeus úgy gondolta, a szírek sokkal nagyobb fenyegetést jelentenek, mint Alexander. Amikor ezek átálltak a másik oldalra, Démétriosz visszavonult Szíriába.

Az iszonyatos és kegyetlen Alexander Janneusz ezt követően bosszút akart állni azokon a zsidókon, akik fellázadtak ellene. Katonái elfogták a farizeusok 800 vezetőjét, és Jeruzsálembe vitték őket. Majd lakomára hívta meg azokat a szadduceusokat, akik támogatták, és vendégei szórakoztatására kersztre feszíttette a foglyokat.

Elrendelte, hogy az asszonyoknak és a gyerekeknek végig kell nézniük, hogy szegezik keresztfára a férfiakat. Azután a katonák felhasították az asszonyok és a gyerekek torkát, míg a keresztre feszített férfiaknak tehetetlenül és halálos kínok között ezt végig kellett nézniük.

Janneusz erősen ivott, ebbe halt bele. Halálos ágyán azt az utasítást adta a feleségének (alighanem politikai számításból), hogy a királysága feletti uralmat adja át a farizeusoknak, hogy ellenszolgáltatásként megkapja a támogatásukat. Azt remélte, hogy ez tisztességes temetést tesz lehetővé számára, és nem gyalázzák meg a hulláját.

Alexandra: „a bűnbánó királynő”

Szalóme Alexandra (uralkodásának ideje: Kr. e. 76-67) majdnem hetvenéves volt. Férje tanácsához tartotta magát, és békét kötött a farizeusokkal. Meggyőzte a farizeusokat arról, hogy férje jó király volt, és halálát hihetetlen árulása és brutalitása ellenére is meggyászolták, és tisztességes temetést rendeztek neki.

A nép támogatta Alexandrát, mert úgy tűnt, őszintén bánja Alexander bűneit. Azonban nő létére a főpapi tisztséget mégsem tölthette be. Ezért erre a tisztre idősebbik fiát, Hürkanoszt jelölte, második fiát, Arisztobuloszt pedig a hadsereg parancsnokának nevezte ki.

Bár királynői címet viselt, számottevő hatalmat adott a farizeusoknak politikai és vallási ügyekben.

A farizeusok ezt arra használták, hogy újból bevezessék azokat a hagyományokat, amelyeknek Janneusz véget vetett, és követelték azoknak a megbüntetését, akik kivégezték a 800 vezetőt. Ok maguk megöltek néhány szadduceust, mielőtt Arisztobulosz közbeléphetett volna, és Alexandra meggyőzhette volna őket, hogy hagyjanak fel a további erőszakkal.

A pártok között dúló viszályoktól eltekintve a népnek nyugalma volt a királynő uralkodása alatt. Arisztobulosz megpróbálta meghódítani Damaszkuszt, de nem sikerült, Alexandra pedig pénzzel vesztegette meg az örmény királyt, hogy megakadályozza abban, hogy betörjön Júdeába. Mivel Arisztobulosz tartott attól, hogy a farizeusok anyja halála után magukhoz ragadják a hatalmat, titokban, támogatásról gondoskodott, és összeállította a saját hadseregét.

Alexandra uralkodása kilenc éven át tartott. Halálát követően mindkét fia küzdött a hatalomért.

II. Hürkanosz és II. Arisztobulosz: „testvérvizsály”

Noha Alexandra fiát, II. Hürkanoszt szánta utódjául, Hürkanosz nem érdeklődött az uralkodás iránt, és hamarosan átadta mind a trónt, mind a papi tisztséget II. Arisztobulosznak, aki Jeruzsálemet fenyegette a

szadduceusok nagy seregével. Hürkanosz baráti megállapodást alkudott ki Arisztobuloszal, és hozzáadta a lányát Arisztobulosz idősebb fiához.

Igaz, hogy Hürkanosz átadta a hatalmat testvéreinek, ezzel még semmiképpen sem csitult el a testvérek közötti viszály. Heródes Antipater, Idumaea helytartója és Hürkanosz barátja, elvtelen megalkuvó volt, aki mindenütt békétlenséget okozott. Intrikák útján belekeveredett a zsidó politikába, és bebeszélte Hürkanosznak, hogy a testvére meg akarja öletni. Ezután megállapodott III. Aretas nabateus királlyal, hogy menedéket ad Hürkanosznak Petra városában. Hürkanosz biztosította Aretast, hogy visszaadja neki az Alexander Janneusz által meghódított 12 várost, amennyiben segít neki Arisztobuloszt megbuktatni.

Hürkanosz nabateus szövetségeseivel betört Júdeába, könnyedén legyőzte Arisztobulosz seregét, amely Jeruzsálembe menekült, és a Templom körül barikádozta el magát. Csak a vele levő szadduceus papok támogatták továbbra is. A nép Hürkanosz oldalán állt.

A Templom körül hatalmas erődtítmény volt, még a zsidók és az arabok egyesített erői sem voltak képesek rá, hogy védelmező falait áttörjék. A támadók elhatározták, hogy isteni segítséget keresnek, és megbízták az egyik derék papot, név szerint Óniást, hogy átkozza meg Arisztobuloszt és támogatóit. E helyett azonban Óniás *mind a két* félért imádkozott, ami miatt halálra kövezték.

Amikor közeledett a páska ünnepe, Arisztobulosz és papjai azt követelték, hogy szállítsanak nekik állatokat, amelyeket a törvény szerint be kellett mutatniuk áldozatul. Közölték velük, hogy fizetniük kell az állatokért. Amikor lerótták a kért összeget, állatokat mégsem kaptak. Amikor észrevették, hogy becsapták őket, a papok azért imádkoztak, hogy Isten álljon bosszút. Erre hatalmas vihar támadt, és tönkretette Júdeában a termést.

Arisztobulosznak végül sikerült megszöknie, miután megvesztegette Pompeius egyik hadvezérét. Pompeius megparancsolta Aretasnak, hogy hagyja abba az ostromot.

Pompeius és a rómaiak

Miközben a két testvér ebben a kilátástalan helyzetben vergődött, új szelek kezdtek fújdogni - egy olyan új szél, amely a nép sorsában tartós változást idézett elő. Kiküldték Pompeius római fővezért, hogy Keleten biztosítsa a Római Birodalom érdekeit. Amikor elérkezett Armeniába,

elküldte az egyik tisztjét, Scaurust Szíriába. Mind Hürkanosz, mind Arisztobulosz pénzzel és ígéretekkel jól ellátott delegációt küldtek Rómába, hogy támogatást kérjenek. Ekkor Scaurus megállapította, hogy számára Arisztobulosz a megfelelőbb és megbízhatóbb szövetséges, ezért úgy rendelkezett, hogy a nabateusok vonuljanak ki Júdeából, amit azok meg is tettek.

Arisztobulosz, aki hirtelen hatalomra jutott, a megtorlást szorgalmazta. Nagy hadsereget állított fel, és üldözőbe vette Hürkanoszt és Aretast. Katonái nagy veszteséget okozva végeztek a nabateusokkal, többek közt megölték Heródes Antipater testvérét is.

Amikor maga Pompeius is megérkezett végül Szíriába, úgy tűnt, mintha mindenki csak arra várna, hogy Rómával megállapodást kössön. A szíriai, az egyiptomi és a júdeai követek elhalmozták Pompeiust ajándékokkal, és támogatásukról biztosították. Egy rövid véleménycserét követően Szíriában Pompeius Damaszkuszt tette kormányzásának székhelyévé.

Hürkanosz és Arisztobulosz Damaszkuszba utaztak, hogy esetüket Pompeius elé tárják. Mindegyik a másikat vádolta, hogy megtévesztette az uralkodói jogát illetően. Egy harmadik párt azt kérte Pompeiustól, hogy mind a kettőtől vegye el a főpapi hivatalt. Pompeius mindkettőjüktől azt kérte, hogy vessenek véget minden ellenségeskedésnek, és megígérte, hogy döntení fog, előbb azonban a nabateusokkal kell foglalkoznia.

Mivel Arisztobulosz attól tartott, hogy Pompeius a testvére oldalára áll majd, visszavonult, és elkezdte Jeruzsálemet megerősíteni. Amikor Pompeius rájött, hogy Arisztobulosz háborúra készül, Nabataea helyett Jeruzsálembe masírozott. Amikor kudarcba fulladtak a tárgyalások Arisztobulossal, megostromolta a várost.

A lakosok közül néhányan meg akarták magukat adni Pompeiusnak, de Arisztobulosz hívei elbarikádozták magukat a Templom körüli erődítményben. Nem tartott soká, míg a rómaiak - mint előttük már mások is - megállapították, hogy a zsidók szombaton nem harcolnak. Ezért minden szombaton azon dolgoztak, hogy felállítsák a rámpáikat, és elhelyezzék az ostromgépeiket. Végül három hónapi ostrom után a megbékélés napján áttörték a falat. Megölték az erődítmény 12 000 védelmezőjét, vagy azok követtek el öngyilkosságot úgy, hogy leugrottak a falról (néhányan még a saját házukat is felgyújtották). A katonák kegyetlenül lemészárolták a papokat, akik nem akartak sem harcolni, sem elmenekülni. Pompeius megszenteltelte a Templomot, amikor katonáival benyomult a

szentek szentjébe. Annyira azért mégis tisztelte a zsidó vallást, hogy nem engedte meg a katonáinak a Templom kifosztását.

Hürkanosz közben okos döntést hozott: támogatta Pompeiust, amikor Arisztobuloszra támadt, arra bátorította a zsidókat, hogy az ostrom során álljanak az ő oldalára. Hálából Pompeius megjutalmazta Hürkanoszt, neki adta a főpapi tisztséget és a Jeruzsálem feletti uralmat, és még öt, további, kisebb területet.

Jeruzsálem bevétele és a zsidó állam megszállása kiváló teljesítmény volt. Pompeius kivívta magának a római diadalmenet minden megtiszteltetését, mivel legyőzött egy újabb népet, és megszerzett egy újabb országot. A diadalmenetre elvitte magával Rómába Arisztobuloszt, annak fiait és lányait és más foglyokat is.

Arisztobulosz legkisebb fia, Alexander útközben el tudott szökni, és visszatért Júdeába. Egy kisebb sereget verbuvált, hogy rátámadjon nagybátyjára, Hürkanoszra, de teljes kudarcot vallott, mivel a rómaiak ellen nem volt esélye. Alexander bölcsen megadta magát, a római hadvezér pedig megkímélte az életét.

A zsidó állam csak 80 évig állt fenn. Josephus a függetlenség elvesztését, amelyért a Makkabeusok olyan bátran és mindenre elszántan küzdöttek, annak az államot is veszélyeztető konfliktusnak tulajdonítja, amely Arisztobulosz és Hürkanosz között állt fenn (*Ant.* 3.14.5). Ennek ellenére sem tűnik valószínűnek, hogy akár az egységes zsidó állam is képes lett volna ellenállni a hatalmas Római Birodalom keleti terjeszkedési kísérleteinek.

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Beszélgetsetek a) a farizeusok és a szadduceusok között fennálló két vagy három különbségről és b) két vagy három olyan különbségről, amely ma a különböző egyházak és gyülekezetek között áll fenn!
2. Vitassátok meg, miért lett Johannész Hürkanosz a farizeusok elszánt ellenségévé, és miért állt át a szadduceusokhoz, mikor eleinte a farize-

usok barátja volt? Véleményetek szerint egy ember politikai karrierjéhez fontos, hogy vallásos meggyőződése legyen? Miért, vagy miért nem?

3. Véleményetek szerint oktalanság volt a zsidók részéről, hogy szombaton nem voltak hajlandók harcolni? (Főleg arra való tekintettel, hogy a rómaiak kihasználták a törvény iránti hűségüket, és egy szombati napon vették be Jeruzsálemet.) Indokoljátok meg a véleményeteket!
4. Gondoljátok végig azokat a szemrehányásokat, amelyeket Jézus a zsidó vezetőknek tett! Miként vélekedtek, Jézus ma mit tartana elismerésre méltónak a gyülekezeti vezetőkben, illetve mit kifogásolna?

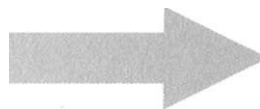
4-

NAGY HERÓDES, A VAZALLUS KIRÁLY

A római korszak: I. rész

Heródes Antipaer,
Nagy Heródes apja
Kr. e. 48¹³

Nagy Heródes
Júdea ura lesz
Kr. e. 37



Nagy Heródes
megkapja a zsi-
dók királya címet
Kr. e. 40

Antigonosz
halála (az utolsó
Hasmoneus)
Kr. e. 37

Bevezet és

[Kr. e. 5: Palesztina (Izrael) római fennhatóság alatt, miután Kr. e. 63-ban a rómaiak meghódították.]*

Mint minden korban minden birodalomnak, Rómának is pénzre volt szüksége. Ezért Augustus császár a következő rendeletet kiáltotta ki:

* Forrás: Josephus, *Arit*, 14.8-16.11.

„Én, a felséges császár népszámlálást rendelek el. Tudja meg mindenki a birodalomban, hogy szülővárosában nyilvántartásba kell vétetnie magát." Ezt a rendeletet valamennyi provinciában közreadták.

József, az ács éppen a műhelyében dolgoztatott, amikor ezt meghallotta.

- O, nem! Ezek a *rómaiak*! - mormolta maga elé. - Mindig csak pénzt akarnak. Adót, adót és még több adót. Mikor lesz ennek egyszer vége?

Amikor este hazament, beszélt erről a feleségének is.

- De hiszen hamarosan megszületik a gyermek, József - válaszolta Mária. - Azt szeretném, ha itthon születne meg. Feltétlen el *kell* mennünk Betlehembe? Semmit sem tehetünk ez ellen?

- Nem, nem tehetünk semmit! - József hangja fáradt és kedvetlen volt. - Nincs választásunk. A rómaiak parancsolnak, és ők úgy rendelkeztek, hogy mindenkinek nyilvántartásba kell vétetnie magát. Hogy tudnák különben az utolsó dénárt is kitérselni belőlünk, ha nem tudják, hány lakosa van a birodalmuknak?

Normális esetben három nap volt az utazás Názáretből Betlehembe, de Mária állapota miatt öt napra volt szükségük. Mikor megérkeztek, József és a felesége szállás után néztek, de sehol sem volt hely, mert sokan mások is elindultak, hogy nyilvántartásba vétessék magukat. Jézus, Isten Fia, Betlehemben született meg pontosan úgy, ahogy Mikeás próféta azt megjövendölte (Mikeás 5,1).

Izrael Rómának volt alárendelve, de az utolsó szó még mindig Istené volt, és Ő irányította a történelmet, hogy beteljesítse a tervét, és az emberek megmeneküljenek a bűneikből.

Itt még egyszer röviden összefoglaljuk a 4. fejezetet: Miután Pompeius legyőzte Jeruzsálemet, Júdeát szír uralom alá helyezte. II. Hürkanoszt nevezte ki főpapnak, és hatalmat adott neki öt zsidó terület felett, aztán Rómába vitte Arisztobuloszt és más foglyokat, hogy részt vegyenek a részére rendezett diadalmenetben.

Arisztobulosz Alexander nevű fiának valahogy sikerült elmenekülnie a fogolyszállítmánybőli. Visszatért Júdeába, hadsereget hozott létre, amellyel az volt a célja, hogy megdönti Hürkanosz uralmát. Talán sikerült is volna neki, ha a katonai parancsnok nem küldött volna katonákat a lázadás leverésére. A Jeruzsálemért vívott harcban Alexandernek 6000 katonája halt meg, vagy esett fogságba. Alexander elmenekült, és Jerikótól északra, egy erődben rejtőzött el. Amikor azonban a rómaiak megostromolták az erődítményt, megadta magát, hogy cserében megtarthassa az életét.

Mivel II. Hürkanosz nem vált be mint helytartó, a rómaiak megfosztották politikai hatalmától, de a főpapi hivatalt továbbra is betölthette. Bizonyos vonatkozásban ez pozitív fejlemény volt, mert évszázadok óta először volt a főpap csak vallási (és már nem politikai) vezető. Azonban egy bizonyos Heródes Antipater, aki Hürkanosz barátja volt, különleges érdeklődéssel kísérte ezt a fordulatot Idumaeából.

Heródes *Antipater*

Heródes Antipater, Idumaea (az ószövetségi Edóm Izrael délkeleti részén) helytartója ravasz és megalkuvó ember volt. Amikor letették Hürkanoszt a helytartóságról, Antipater úgy látta, hogy most esélye van arra, hogy kiterjessze a hatalmát Júdeára.

Antipater tudatában volt annak, hogy feltétlen szüksége van a rómaiak támogatására, ha további befolyást akar szerezni Júdeában. Ezért minden elképzelhető alkalmat megragadott, hogy elnyerje a rómaiak kegyeit. Amikor egyiptomi hadjárata során Gabinus hadvezér nem kapott elég utánpótlást, Antipater a segítségére sietett, és ellátta élelmiszerrel, fegyverrel és pénzzel.

Bár Alexander megadta magát, továbbra sem akarta a rómaiak uralmát elfogadni, és nem akarta átengedni Hürkanosznak a főpapi hivatalt. Míg Gabinus a rómaiakkal Egyiptomban tartózkodott, ügyesen összehozott egy felkelést Hürkanosz ellen. Amikor Gabinus értesült az újdonságokról, visszatért Júdeába, és a Tábor-hegy közelében megtámadta Alexander csapatait. A rómaiak 10 000 zsidót öltek meg. Alexander el tudott menekülni, később azonban elfogták, és Pompeius egyik hadvezére lefejezte.

Edóm

A Heródesek dinasztíája Heródes Antipaterrel kezdődött. A római megszállás idején ő és a nemzetsége a zsidó territórium helytartói voltak. Ennek ellenére a zsidók sosem ismerték el törvényes uralkodójuknak, mivel Ézsaunak, Jákób megvetett fivérének a leszármazottja volt. Az Izrael és Edóm közötti ellenségesség már akkor elkezdődött, amikor megszületett Ézsau és Jákób, Izsák és Rebeka két ikerfia (1 Mózes 25,19-34; 27,1-29; 33,1-17). A szülők azért nevezték el elsőszülött fiukat Ézsauinak, mert születésekor vörösös volt a bőre, és sűrű szőr borította. A második fiút Jákobnak nevezték el, mert születésekor belekapaszkodott a bátyja sarkába (Jákób hasonló hangzású, mint a héber *sarok* vagy *csaló* szó). Ézsau később a Holt-tenger délkeleti vidékére költözött, ahol a földnek vörösös ragyogása van. Edóm úgy hangzik, mint a héber *admoni* szó, ami vöröset jelent, de Szeirként (szőrös) is ismert.

Jákób rábeszélte a testvérét, hogy cserélje el vele az elsőszülöttségi jogát egy tányér jóízű főzelékért, később csellel rávette idős apját, hogy neki adja azt az atyai áldást, amelyet normál esetben mindig az elsőszülött fiú kapott. Ézsau ezért úgy megharagudott, hogy meg akarta ölni a testvérét. Jákób elmenekült, és a fivérek húsz évig nem látták egymást (1 Mózes 25-28; 35-36).

Bár a testvérek később kibékültek, utódaik között az ellenségesség Dávid (2Sámuel 8,11-15) és Amacjá (2Királyok 14,7; 2Kronika 25,11-12) koráig tartott, akik aztán legyőzték az edómiakat. Több mint kétszáz év múlva az edómiak megszerezték a függetlenségüket (Kr. e. 735), mégis a zsidók ősellenségei maradtak.

Rómában a politikai helyzet egyre bizonytalanabb lett, mivel többen is törekedtek arra, hogy megszerezzék a birodalom feletti ellenőrzést. Amikor Julius Caesar egyre nagyobb hatalomra tett szert, Pompeius és a senatus elmenekült. Caesar, akinek szüksége volt Keleten egy szövetségesre, elbocsátotta Arisztobuloszt a börtönből, hogy két római légióval visszaküldje Júdeába. Azonban Arisztobulosz soha nem érkezett meg oda. Még mielőtt Rómát elhagyta volna, Pompeius hívei megmérgezték.

Időközben mind Antipater, mind Hürkanosz profitált abból, hogy támogatták a rómaiakat. Amikor Caesar újból hadjáratra indult Egyiptomba, Antipater Hürkanosz segítségével hasznos szövetségesnek bizonyult, amikor összehozott egy segédsereget zsidókból, szírekből és arabokból. Az Egyiptomban élő zsidókat is meggyőzte arról, hogy harcoljanak az ő oldalán. Amikor úgy nézett ki, hogy az egyiptomiak le fogják rohani hadseregének jobbszárnyát, személyesen vezette az ellentámadást, és ezzel megtakarított a seregének egy súlyos vereséget. Amikor Caesar értesült a bátorságáról, rábízta a legsúlyosabb egyiptomi csatákat. Római polgárjogot adományozott neki, és mentesítette az uralma alatt álló területeket az adófizetéstől.

Antipater diplomáciai képességeinek is bizonyosságát adta, amikor Antigonosz, egy másik fia Arisztobulosznak, megjelent Caesar előtt, és hatalmat kért tőle Júdeában. Azzal vádolta Antipatert és Hürkanoszt, hogy felelősek apja és testvére haláláért, és azt állította, hogy erőszakkal uralkodnak Júdea felett. Amikor Caesar erről megkérdezte Antipatert, ő emlékeztette Caesart arra, mekkora támogatást adott neki az Egyiptom elleni háborúban. Azt állította, hogy Arisztobulosz és Alexander Róma ellenségei, tehát büntetést érdemelnének.

Számítása bevált. Caesar kinevezte Antipatert lúdea procuratorának (helytartónak), Hürkanoszt pedig megerősítette főpapi hivatalában. Válasszabadságot biztosított a zsidóknak, és engedélyt adott nekik, hogy Jeruzsálemben újból felépítsék azokat a falakat, amelyeket Pompeius romboltatott le.

Antipater mindent megtett, hogy megerősítse a hatalmát Júdeában. Felépíttette Jeruzsálem falait, és meggyőzte a zsidókat, hogy hasznukra válna, ha elfogadnák őt helytartójuknak és Hürkanoszt királyuknak. Vagyis inkább az ő és Hürkanosz mértéktartó uralma, mint a zsarnoki uralom és a Rómával való ellenségesség.

Végül azonban úgy találta Antipater, hogy Hürkanosz nem teljesen felel meg, és ezért a fiát, Phasaelt nevezte ki Jeruzsálem és a körülötte levő területek helytartójává. Ezenkívül második fiát, Heródest Galilea helytartójává tette.

Ez a Heródes, aki kiváló tulajdonságokkal rendelkezett, ravasz, nyughatatlan és gátlástalan volt, később mint Nagy Heródes vált ismertté.

Nagy Heródes származása

Heródes ugyan még nagyon fiatal volt (valószínűleg alig 15 éves Josephus beszámolója szerint), de nagyon becsvágyó és agresszív, amikor kinevezték Galilea helytartójává. Nagyon keményen bánt el azokkal a törvénytörőkkel, akik a területén élő szíreket fenyegették és kirabolták, és ezzel kivívta Szíria helytartójának a tiszteletét. Sikertült neki egy garázdálkodó banda vezetőjét, Ezékiást és követőinek többségét elfogni és kivégezni. Egyfelől a szírek hálásak voltak Heródesnek, hogy békére és biztonságra törekszik, másfelől viszont gátlástalanul megvetette a zsidó törvényt, és ezért szállka volt a zsidók szemében.

Ezen túlmenően a zsidó vezetőket nyugtalanította Antipater növekvő hatalma Júdea felett, mert benne és a fiaiban veszélyes és kegyetlen zsarnokokat láttak.

A királyhoz fordultak: „Meddig nézed még el teljes nyugalommal, hogy ez az ember és a fiai kizsákmányolják népünket? Hát nem veszed észre, hogy Antipatert és a fiait tartják Júdea valóságos urainak? Tiéd ugyan a királyi cím, de hatalmad nincs!" (*Ant.* 14.9.3). Arra is emlékeztették Hürkanoszt, hogy a zsidó törvény szerint tilos halálbüntetést végrehajtani, ha előzőleg a jeruzsálemi szanhedrin nem adta hozzá a beleegyezését. Heródes ezt teljesen figyelmen kívül hagyta, amikor Ezékiást és társait kivégeztette.

Miután néhány anya, akiknek a fiait meggyilkolták, szintén panaszt emelt, Hürkanosz Jeruzsálembe rendelte Heródest. Heródes - apja tanácsára - bíbortalárban és tekintélyes testőrséggel jelent meg. A szír helytartó azonban már előzőleg óvta attól Hürkanoszt, hogy megbüntesse Heródest. Ráadásul megfélemlítette a nagytanácsot is, de mégis volt egy férfi, Simeon, akinek volt bátorsága felállni, és Heródes ellen fordulni:

Még sohasem találkoztam ilyen arroganciával. Ha valaki gyilkosság vádjával a nagytanács előtt áll, az többnyire alázatos és félénk. Heródes azonban úgy jelenik itt meg katonai díszkísérettel, királyi ruhába öltözve, hogy felkoncol bennünket, és minden jogot kigúnyol, ha a törvénynek megfelelően elítéljük. Azonban panaszzom elsősorban nem Heródesnek szól, hanem inkább nektek. Figyeljete ide jól, a mi Istenünk nagy, ha az ítéletnek ezen a helyén felmentitek őt, egy napon bosszút fog állni rajtatok és Hürkanoszon (*Ant.* 14.9.4).

(Simeonnak később igaza lett: amikor Heródes király lett, kivégeztette Hürkanoszt az egész szanhedrinnel együtt. Simeont azonban életben hagyta, mert bátornak és igaznak tartotta.)

Amikor Hürkanosz tudatára ébredt, hogy a nagytanácsnak az a szándéka, hogy Heródest halálra ítélje, elbocsátotta a szünedriont, és azt tanácsolta Heródesnek, hogy hagyja el Jeruzsálemet. Heródes visszament Damaszkuszba, de csak rövid ideig maradt ott, mert az volt a terve, hogy bosszút áll a zsidókon. Megvesztegette a szír helytartót, hogy nevezze ki kormányzónak, és visszatért, hogy megtámadja Jeruzsálemet. Antipaternek és Phasaelnek sikerült Heródest visszatartani attól, hogy megostromolja a várost, mivel a győzelem bizonytalan volt, és Hürkanosz is Heródes-párti volt, vagyis egy a támogatói közül. Heródes megszakította a támadást, és büszke volt rá, hogy kardcsörtetésével ráijesztett a zsidókra.

Miközben Caesar Rómában egyiptomi hadjáratot készített elő, Hürkanosz küldöttséget indított oda, hogy megerősítse a zsidók és a rómaiak közötti baráti szövetséget. Caesar készíttetett egy rézoszlopot, amelybe belevéselte határozatát. A határozat kimondta, hogy az alexandriai zsidóknak római polgárjogot ad; Hürkanosz és fiai örök időkre főpapok és papok lesznek, a zsidóknak elengedi az adót, és hagyományaik szerint tarthatják meg istentiszteleteiket. Kivonatosan a következők találhatók a határozatban: „Hürkanoszt, Alexander fiát és az ő fiait a zsidó nép alárendelt fejedelmeivé nyilvánítom egyszer és mindenkorra, atyáik szokásai szerint... és ő és fiai a szövetségeseink és különleges barátaink közé tartoznak... Engedélyezem, hogy a zsidók atyáik hagyományai és törvényei szerint gyülekezzenek össze, és ezekhez tartsák magukat" (*Ant.* 14.10.2). Ezenfelül engedélyezték a zsidóknak, hogy Jeruzsálem városa felett ellenőrzést gyakoroljanak, és megerősítsék a várost.

Heródes útja a hatalom felé

Ellentétben Heródessel, aki hasznot húzott Róma politikai instabilitásából, a legtöbb zsidó szerencsétlen áldozata volt az állandóan változó politikának. Miután Pompeius egyik támogatója, Bassus, a szíriai helytartó, Sextus Caesar ellen sikeres merényletet hajtott végre, Bassus és Caesar hívei között háborúra került sor. Antipater Caesar hadvezéreinek oldalára állt.

Amikor a konfliktus mélyült, Róma elhatározta, hogy beavatkozik, azonban amikor Cassius és Brutus meggyilkolták Julius Caesart, tovább súlyosbodott a politikai helyzet. Cassius megtámadta Szíriát és Júdeát, Júdeát katonai uralom alá vette, és magasabb adókat szabott ki az ország városaira. Antipater, amilyen agyafúrt volt, megbízta a fiait, hogy hajtsák be a rómaiak által követelt adókat. Heródes nagy hatással volt a rómaiakra, és barátaivá tette őket, mivel sikerült neki Galileában behajtani az adókat. Azoknak a városoknak a polgárait, akik megtagadták a fizetést, eladták rabszolgának.

Abban a reményben, hogy Antipater halála által Hürkanosz uralma biztosítható, Malichus, egy kötelességtudó zsidó megvesztegetett egy szolgát, hogy mérgezze meg az egyik vacsoránál Antipatert. Heródes és Phasael meggyanúsították Malichust, hogy meggyilkolta az apjukat, ő azonban tagadta, hogy ebben bármi része volna. Heródes értesítette Cassiust apja haláláról, és Malichust vádolta vele. Ekkor Cassius megengedte Heródesnek, hogy bosszút álljon apja haláláért. Heródes Malichushoz hasonló módon járt el, meghívta vacsorára, de mikor Türosz felé tartott, lesből megtámadták, és leszúrták.

Julius Caesar halála Rómában hatalmi vákuumot idézett elő. Marcus Antonius azt remélte, hogy ezt ő töltheti ki.

Marcus Antonius Julius Caesar egyik legjobb hadvezére volt. Azonban ezzel ellenállásba ütközött Cassiusnál, Julius Caesar egyik gyilkosánál és a birodalom keleti részében tartózkodó hadsereg hadvezérének. Amikor Cassius visszavonta a légioit Szíriából, Arisztobulosz fia, Antigonosz, az utolsó Hasmonaeus hadsereget toborzott, hogy megtámadja Júdeát. Amint átlépték a határt, Heródes rájuk támadott a maga seregével, és elűzte őket. Amikor Heródes visszatért Jeruzsálembe, Hürkanosz a nép-

pel együtt megünnepelte Heródes győzelmét. Hürkanosz még abba is beleegyezett, hogy unokája Heródes második felesége legyen.

Mivel Antonius csapatai a Cassius ellen vívott küzdelemben meggyengültek, visszavonult Szíriába, hogy újból felépítse a seregét. Egy zsidó delegáció panaszt tett Türoszban Heródes uralkodására. Amikor erről megkérdezték Hürkanoszt, megvédte Heródest, és nagy pénzszezzel vesztegette meg Antoniust (Phasaellel közösen). Ez jobban meggyőzte Antoniust, mint a zsidó delegáció. Megerősítette tisztségében Heródest és Phasaelt mint negyedes fejedelmet (tetrarkha), és továbbra is ITürkanosznak ígérte a főpapi tisztséget. Amikor a zsidók delegációja tiltakozott ez ellen a döntés ellen, Antonius katonái törrel támadtak rájuk, és néhányukat megölték, másokat megsebesítettek. A többi zsidó elmenekült.

Marcus Antonius, mint sokan mások, VII. Kleopátra bűvkörébe került, és szerelmesek lettek. Ez az affér az egyiptomi királynővel politikai előnyeket hozott magával, és míg Antonius Alexandriában Kleopátrával volt elfoglalva, a parthusok betörték Szíriába.

Antigonosz szövetséget kötött a támadókkal, pénzt és nőket ígért nekik, ha megölik Heródest, és elveszik a hatalmat Hürkanosztól. A parthusok lovascsapatának segítségével Antigonosz benyomult Jeruzsálembe, de még hosszú harc után sem tudta Heródest legyőzni. Ezután egy parthus hadvezér érkezett Jeruzsálembe, és találkozót javasolt. Phasael és Hürkanosz találkoztak a parthusokkal. A gyanakvó Heródes nem vett részt ezen a találkozón, és nem is csalták meg az érzései. Miután a parthusok megvendégelték Phasaelt és Hürkanoszt, foglyul ejtették őket.

Amikor Heródes értesült elfogatásukról, és arról, hogy a parthusoknak az a szándékuk, hogy megölik mind a kettőt, elmenekült Jeruzsálemből a családjával, a szolgáljaival és egy kis csapat katonával. A Maszada erődbe akart menni, de nagy kísérete miatt kénytelen volt Idumaeát választani. Az őket követő parthusokat közelharcban leverték.

Ezzel szemben Phasaelnek és Hürkanosznak kevesebb szerencséje volt. Mivel a törvény előírja, hogy testi fogyatékossággal a főpapi tisztség nem tölthető be, Antigonosz levágatta Hürkanosz füleit, hogy ezáltal a főpapságra alkalmatlanná tegye. Közben Phasael is átgondolta a saját helyze-

tét, és méltatlannak találta, hogy az ellenség keze vessen véget az életének. Mivel a keze bilincsben volt, dühében sziklához verte a fejét. Nem halt meg azonnal, hanem az az asszony mérgezte meg, aki a sebeit gondozta. Halála előtt azonban értesült arról, hogy Heródes elfutott; így abban a bizonyosságban halhatott meg, hogy a testvére meg fogja bosszulni a halálát.

Heródes Arábia királyától kért segítséget. Ellenszolgáltatásképpen pénzt kínált fel, és túszként Phasael hétéves fiát.

A király azonban a parthusoktól való félelmében elutasította. A parthusok mindenkit azzal fenyegettek, hogy bosszút állnak azon, aki támogatja Heródest. Ezért Heródes úgy határozott, hogy Rómában keres segítséget. Egyiptomba menekült, és jóllehet Kleopátra meghívta, hogy maradjon, intézkedéseket tett, hogy továbbvitorlázzon.

Az utazás veszélyes volt. Egy heves viharban összetört a hajó, de miután újat építettek, Heródes végül mégis elérkezett Rómába. Ott beszámolt Marcus Antoniusnak, hogy éppen csak el tudott menekülni a parthusok elől, akik betörték Júdeába, megölték a testvérét, fogságban tartják Hürkanoszt, és királlyá nevezték ki Antigonoszt. O - Antonius - az egyetlen reménye most, és ezért mindent egy lapra tett fel, hogy eljusson hozzá.

Antonius együttérzést tanúsított. Heródest lojális szövetségeseének tartotta, ezenkívül gyűlölte Antigonoszt, akit Róma ellenségének tartott, és Octavianus teljesen egy véleményen volt vele.

Összehívták a senatust. Antonius beszámolt arról, hogy a parthusok előzönlöttek Júdeát, és Antigonoszt királlyá nevezték ki. A senatus Antigonoszt Róma ellenségévé nyilvánította, és azzal képesztette el Heródest, hogy *neki* adta a királyi címet. Heródes mint menekült utazott Rómába, és - Antonius és Octavianus kíséretében - mint a zsidók királya hagyta el a senatust.

Heródes „király”

Heródesnek megvolt ugyan a címe, de nem volt királysága. Rómában volt, több ezer kilométer távolságra Júdeától. A parthusok megszállták a területet, ahol uralkodnia kellett volna, a testvére és a családja az ostrom alatt álló Maszadában volt.

Sorsában az hozott fordulatot, amikor a senatus légiókat küldött Szíriába, hogy űzzék el a parthusokat. Amikor a parthusok visszavonultak Júdea déli részébe, a rómaiak üldözőbe vették őket, és Jeruzsálem közelében táboroztak le. Antigonoszt megfélemlítette a légiók jelenléte, és megvesztegette a hadvezérüket; a rómaiak elvonultak, és csupán egy csekély katonai kontingenst hagytak hátra. Antigonosz barátságos volt a velük való érintkezésben, és titokban azt remélte, hogy a parthusok visszatérnek, és megmentik a rómaiaktól.

Tudatában volt annak a még nagyobb veszélynek, amellyel hamarosan szembe kellett néznie. Heródes Itáliából Szíriába vitorlázott, és megérkezett a Földközi-tenger egyik kikötővárosába, Ptolemaisba. Hadsereget toborzott idegen és zsidó csapatokból. A többség abban reménykedett, hogy Heródes majd megjutalmazza, amint a királyságát stabilizálta. A rómaiak segítségével Heródes elfoglalta Joppét, és kiszabadította a családját Maszadából. Azzal sikertelenül próbálkozott, hogy elfoglalja Jeruzsálemet. Még amnesztiát is kínált a város védőinek, azonban Antigonosz arra emlékeztette a csapatait, hogy Heródes idumaeai és félzsidó, és nem tartozik a királyi családhoz. Így megtagadták, hogy megadják magukat.

Miután Heródes elfoglalta Jerikót, és csapatai készleteit feltöltötte, a tél ellenére Szamária és Galilea irányába vezette a sereget. Az Antigonoszhoz hű erőket ugyan le tudta győzni, de a kóbor rablóbandákat nem, amelyek a szinte bevehetetlen barlangokban rejtőztek el. Egy második kísérletet is tett a megsemmisítésükre. Ehhez láncokra erősített ládákat készített, hogy a katonák ezekben ereszkedjenek le a sziklákon, hogy támadni tudjanak. A nyílon és az íjon kívül csáklyát is használtak, azzal húzták ki a banditákat a barlangokból.

A küzdelem első napjának végén Heródes kegyelmet kínált azoknak, akik megadják magukat, de a banditák ezt megtagadták. Ekkor Heródes katonái gyűjtő lövedékeket lőttek a barlangokba, de még ezzel sem tudták őket megadásra bírni. Az egyik rabló felesége arra kérte a férjét, hogy adja fel, de az nemet mondott. Amikor az asszony a gyerekeivel együtt mégis előjött a barlangból, és meg akarta adni magát, a férfi leszúrta a feleségét és mind a hét gyerekét, és lelökte őket a szakadékba. Aztán maga is a halálba rohant.

Végül lehetővé vált Heródes számára, hogy Marcus Antonius segítségével megkockáztasson egy újabb támadást Jeruzsálem ellen. Miután körülfogták a várost, és elhelyezték az ostromló eszközöket, Heródes rá-

ruházta a felelősséget az egyik hadvezérére, és elment Szamáriába, hogy elvegye feleségül a Hasmoneus Mariammét, aki Arisztobulosz (egykori főpap és Júdea ura) lánya volt. Ez nyilvánvalóan céltudatos politikai intézkedés volt, így akarta Heródes a trónhoz való jogát erősíteni. Azonban Mariamme még szép is volt, és Heródes láthatóan valóban szerette őt.

Negyven napba telt, mire a rómaiak áttörték Jeruzsálem külső falait, és további tizenötbe, míg elfoglalták a templomi erődtornyot, ahol Antigonosz elsáncolta magát. A római katonák és Heródes zsidó csapatai dühösek voltak, amiért a város elfoglalása ilyen sokáig tartott, és elvuklott haragjukban férfiakat és nőket, sőt kisgyerekeket és öregeket mészároltak le. Antigonosz megadta magát, hogy véget vessen az öldöklésnek. Mégis irgalmatlan volt vele a római hadvezér. Gúnyolódott vele, és Antigonénak nevezte (görögül az Antigonosz nőnemű formája), aztán bilincsbe verve elvitette Antoniuszhoz a szíriai Antióchiába. Heródesnek azonban tartania kellett attól, hogy Antonius elviszi Antigonoszt Rómaiba, ahol a hatalmát veszített uralkodó esetleg meggyőzi a szenatust arról, hogy jog szerint őt illeti meg a trón. Ezért Heródes megvesztegette Antoniuszt, hogy végeztesse ki az utolsó Hasmoneus uralkodót. Antigonoszt lefejezték.

A vita, az intrika és az alkalmatlanság a Hasmoneus-dinasztián belül lehetővé tette a Heródeseknek, hogy egyre nagyobb mértékű ellenőrzést gyakoroljanak Palesztina felett.

Az utolsó Hasmoneus halála után Heródes végre elérkezett álmai céljához. A rómaiak segítségével most kizárólagos felhatalmazása volt arra, hogy a júdeai királyság felett uralkodjon. A zsidók királya cím azonban egyáltalán nem tette Izrael megígért és régen várt Messiásává. Izrael igazi Királya és a világ Megváltója hamarosan megszületik majd Betlehemben, egy kicsi, jelentéktelen városban, amely Jeruzsálemtől körülbelül 12 km-re déli irányban található.

Az Újszövetség

A zsidók és a római adórendszer

A zsidók hozzá voltak szokva, hogy adót fizessenek. Nemcsak a tizedet adták meg, és az egyéb vallási áldozatokat fizették ki, hanem magas adót követeltek tőlük az asszírok, az egyiptomiak, a babiloniak és a perzsák is.

A hellenisztikus korszak idején a görögök az úgynevezett adóbérlet módszerét alkalmazták, vagyis eladták az adószedést a legtöbbet ígérőnek pótlólagos bevételi forrásként. Nagy Heródes is élt ezzel a módszerrel.

Szinte mindenre adót vetett ki: a földjüket megművelő emberekre és a föld termésére, sőt még az állatokra is. Fizetniük kellett fejadót, utazási adót és kereskedelmi adót mindenre, az élelmiszertől a rabszolgákig.

A római uralom alatt nyomasztóan nagy volt az adóteher. Ezt a módszert még tovább finomították azzal, hogy arra utasították az embereket, hogy a születési helyükön vétessék magukat nyilvántartásba. Erre a célra fővámszedőket állítottak, akik a kvótát és a koncessziót annak adták el, aki a legtöbbet kínálta érte. (József betlehemi utazása [Lukács 2,1-7] nyilvánvalóvá teszi, hogy adózási okokból elkerülhetetlen volt a nyilvántartásba vétel a születése helyén.) A vámszedőket általában becstelennek és pénzsóvárnak tartották, mert becsapták az embereket, mindig több adót szedtek be, mint amennyit az állam követelt, és a többletet aztán zsebre vágták.

A római és a zsidó csapatok közreműködtek az adófizetés során. Amikor Bemerítő János megkezdte szolgálatát, felhívta az embereket, hogy tartsanak bűnbánatot, és merítkezzenek be. A vámszedők és katonák kérdésére, hogy mit kell tenniük, János így válaszolt: *„Semmivel se hajtsatok be többet, mint amennyi meg van szabva”*, és a többieknek (valószínűleg Heródes Antipasz zsidó katonáinak, 1. 7. fejezet) ezt mondta: *„Senkit ne bántalmazzatok, meg ne zsaroljatok, és elégedjetek meg a zsoldotokkal”* (Lukács 3,12-14).

A zsidókban mély viszolygás élt a vámszedők iránt. A Lukács 15-ben található három példázatra az adta az indítatást, hogy a farizeusok kifogásolták, hogy Jézus vámszedőkkel és más, megvetett bűnösökkel evett együtt. Jézus, a „vámszedők barátja” azzal reagált a farizeusok kritikájára, hogy elmesélt nekik három példázatot, és ezzel nyilvánvalóvá tette számukra, hogy Isten végtelenül és feltétel nélkül szereti az elveszetteket.

Az előítéletek ellenére Jézus elhívta a vámszedő Mátét, hogy a tizenkét apostol egyike legyen, és elfogadta a meghívását, hogy a barátaival is találkozzon (Máté 9,9-13). Amikor a farizeusok azzal vádolták Jézust, hogy vámszedőkkel és más bűnösökkel eszik és iszik együtt, ezt mondta nekik: *„Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek!”*. Jézus még a fővámszedővel, Zákeussal is szóba állt, akit még jobban gyűöltek, mint azokat, akiknek dolgozott. Amikor meghívta magához Jézust, Zákeus minden becsstelenségét megbánta, és megígérte, hogy a négyszeresét fizeti vissza annak, amit elvett. Ezenfelül nagyvonalúan adni akart a szegényeknek is. Jézus ezt úgy értelmezte, mint Zákeus igaz hitének bizonyosságát (Lukács 19,1-10).

Jézus és Heródes Antipasz

Halála előtt nagy Heródes a fiát, Heródes Antipaszt nevezte ki Galilea és Peraea negyedes fejedelmévé (tetrarkha). Ez az a híres-hírhedt Heródes, aki Jézus korában élt, és aki kivégeztette Bemerítő Jánost.

Amikor Jézus Peraeában volt - a Jordánon túl -, odament hozzá egy csoport farizeus, és figyelmeztette, hogy Heródes Antipasz meg akarja ölni. Jézus, aki mind a zsidó történelmet, mind a törvényt ismerte, ezt válaszolta: *„Menjetek, mondjátok meg annak a rókának: íme, ma és holnap ördögöket űzök ki, és gyógyítok, de holnap bevégzem küldetésemet. Viszont ma, holnap és a következő napon úton kell lennem, mert lehetetlen, hogy próféta Jeruzsálemben kívül vesszen el”* (Lukács 13,32-33). Valószínűleg Ezékiásra, a hírhedt rablóra utal, akit Nagy Heródes végeztetett ki. Ahogy már említettük, a zsidó törvény megtiltotta a halálbüntetést, ha azt előzőleg a jeruzsálemi nagytanács nem tárgyalta. Jézus arra akarta Antipaszt emlékeztetni, hogy - ugyanúgy, mint apja - ő is visszaél a hatalmával, ha Ot a szanhedrin beleegyezése nélkül megöli.

Pál és a római diadalmenet

Ahogy már láttuk, Jeruzsálem elfoglalása után Pompeius magával vitte a római diadalmenetre Arisztobuloszt és több, más zsidó foglyot.

A legnagyobb megtiszteltetés, amelyben egy győztes hadvezérnek része lehetett, az volt, hogy diadalmenetben végigvonult Rómán. Ehhez először totális győzelmet kellett kivívni valamely ellenséges idegen ha-

talommal szemben, a többi római csapattal vívott belső küzdelmek itt nem számítottak. Az ellenséges csapatokból ezreket kellett vagy megölni, vagy foglyul ejteni, és értékes zsákmányt kellett szerezni. Az egész területen békét kellett elérni, és római uralom alá kellett vonni mint a birodalom egy újabb territóriumát.

A tulajdonképpeni felvonuláson, amelyet trombitások, papok és a senatus tagjai kísértek, a hadvezér a harci kocsiján állt a csapatai élén, bíborszínű talárt viselt, és a kezében jogart tartott, amelyet a római sas díszített. A papok füstölőket lóbáltak, és a győzelem édes illatával vetették körül mind a katonákat, mind a nézőket. Ezzel szemben a foglyok láncukat vonszolva haladtak, számukra ez az illat a halál illata volt, mert azokat, akiket nem rabszolgának adtak el, nyilvánosan kivégezték.

Pál a római diadalmenet képét arra használta, hogy megmagyarázza a győzelem paradoxonát, amelyet az Istennek való szolgálatban szenvedés és halál által lehet kivívni. Isten legyőzte az ellenségeit Krisztusban, ezért Pál csak mint Krisztus *foglya* vonulhatott az isteni diadalmenetben (2Korintus 2,12-17; 1. még 1Korintus 4,9). A füstölő Krisztus ismeretét jelenti, amely az evangélium hirdetése által terjed. Az *illat* az Ószövetségben az áldozathoz kapcsolódik, ezért Pál élete és üzenete azoknak, akik elutasítják az evangéliumot, olyan, mint a halál utálatos illata. Azoknak viszont, akik igénybe veszik a maguk számára Krisztus egyszer s mindenkorra szóló áldozatát, ez az élet édes illata.

Később Pál egy másik összefüggésben még egyszer a „diadalmenet metaforáját” használja, hogy a híveket biztosítsa arról, Isten a kereszttel („paradoxom”) által diadalmaskodott a sátáni „fejedelemségek és hatalmak” felett (Kolossé 2,15).

Kérdése^ a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. A rómaiak Heródest a zsidók királyának nevezték. Miért érezte Heródes veszélyben a királyságát, amikor értesült Jézus születéséről?
2. Miért vetették meg a zsidók Heródest, és vonakodtak elismerni törvényes uralkodójuknak?

3. Miből lehet felismerni, hogy Isten irányította a történelmet akkor is, amikor Júdea római megszállás alatt állt, és amikor Nagy Heródes uralkodott felette?
4. Hogyan viselkedett a zsidók többsége a vámszedőkkel?
5. Hogyan kell a keresztyéneknek Jézus példája nyomán azokkal szemben viselkedniük, akiket mások elutasítanak?
6. Hogyan zajlott le a római diadalmenet, és hogy segíthet nekünk ez a szokás abban, hogy a 2Korintus 2,12-17-et és az IKorintus 4,8-9-et megértsük?

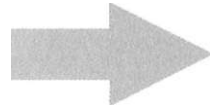
6. A PARANOID KIRÁLY *A római korszak: II. rész*

Nagy Heródes megkezdte
a templom újjáépítését
Kr. e. 20

Nagy Heródes
¹ halála
Kr. e. 4

Jézus születése
Kr. e. 5

Caesarea lesz Júdea
római fővárosa
Kr. u. 6



Bevezetés

(Kr. u. 28: Jézus megkezdte nyilvános szolgálatát Kr. u. 27-ben. Megköze-
lítőleg másfél évvel később Jeruzsálemben járt a tanítványaival.)*

János felnézett, és ámulattal jegyezte meg:

- Hihetetlen! Nézzétek ezeket a köveket!

Azon tűnődöm, hogy hozta el Heródes ezeket a kőfejtőből.

- Hát, örült zsarnok volt, de építkezni zseniálisan tudott - tette hozzá
Péter.

Forrás: Josephus, *Ant.*, 15,1-17,8.

- Igazad van - mondta Jakab. - De ne felejtsetek el, hogy nem Istennek, hanem magának építette a Templomot, a zsidók vérével és verejtékével.

- Tudtátok, hogy az építkezést a saját pénzéből finanszírozta, és nem az adóból? - kérdezte Máté.

- Lehetséges. Viszont tény, hogy ez a munka 46 évig tartott. És ha nem egy idumaeai lett volna érte felelős, már 20 éven belül elkészült volna a Templom.

Jézus egész idő alatt hallgatott.

- Uram, te mit gondolsz erről? - kérdezte Péter.

- *„Hát nem látjátok mindezt [ezeket a követeket]? Bizony, mondom néktek: nem marad itt kő követőn, amit le ne rombolnának!* - adta meg a választ az Úr (Máté 24/1-2 alapján).

A zsidók megvetették ugyan Heródest, ugyanakkor azonban csodálták azt a hatalmas építészeti teljesítményt, amelyet véghezvitt. Jézus tanítványai sem voltak kivételek. Rájuk is nagy hatással volt a Templom nagysága és pompája, de az, amit erre Jézus válaszolt, rejtélyes volt. És nyugtalanító.

Heródes és Alexandra

Jeruzsálem bevételeivel Nagy Heródes megszerezte az ellenőrzést Júdea felett, de azt is meg kellett állapítania, hogy sokkal nehezebb uralkodni egy királyság felett, mint királyi címet szerezni.

Először megpróbálta hatalmát stabilizálni, minden támogatóját megjutalmazta, és minden ellenfelét kiiktatta. Kitüntette azt a farizeust, aki a szanhedrin előtt megvédte (amikor gyilkossággal vádolták), és kivégeztette a nagytanács többi tagját, akik vádolni merték a bíróság előtt. Kifosztotta Jeruzsálemet, és nagy mennyiségben küldte az aranyat és az ezüstöt Antoniusnak Antiókiába. Antoniusnak az volt a terve, hogy Antigonoszt, az egykori uralkodót és főpapot magával viszi Rómába a diadalmenetére, de amikor azt tapasztalta, hogy a zsidók ellenállnak Heródesnek, és továbbra is Antigonoszt támogatják, elrendelte a kivégzését.

Heródes nagyon jól tudta, hogy a zsidók sosem fognak jog szerinti királynak elfogadni egy idumaeait, mégis ravasz kísérletet tett arra,

hogy elnyerje támogatásukat. Miután a parthusok elfogták Hürkanoszt, Antigonosz levágatta a füleit. A parthusokat megvesztegetni, hogy Hürkanoszt szabadon bocsássák, rizikó volt, de Heródes tudta, hogy egy olyan embert, aki testileg már nem ép, úgysem fognak főpappá tenni. Hogy hatalmát tovább építse, egy régi barátját, Ananelt nevezte ki főpapnak. Mivel a zsidó Ananel Babilonban élt, semmiféle politikai befolyása nem volt Júdeában, és ezért azt gondolta, bizonyára nem jelent majd számára akadályt. Mindez azonban egyáltalán nem tetszett Hürkanosz lányának, Alexandrának.

Alexandra a főpapi tisztséget fiának, III. Arisztobulosznak szánta. Ezért útnak indított egy levelet Kleopátrához azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Marcus Antoniusnak. Antonius először vonakodott, amíg meg nem mutatták neki Alexandra és Arisztobulosz portréját. Alexandra szép volt, Arisztobulosz jóképű. Amikor Antonius úgy rendelkezett, hogy Arisztobulosz legyen a főpap, Heródesnek engedelmeskednie kellett.

Alexandra biztosította róla, hogy a politikai hatalom nem érdekli, csak a főpapi tisztséget kívánja a fiának. Heródesben viszont élt a gyanú, hogy meg akarja dönteni a hatalmát.

Ez volt az oka annak is, hogy Arisztobulosz nem maradt sokáig főpap. Rejtélyes módon vízbe fulladt, amikor egy napon az anyja tavában Heródes egyik szolgájával úszkált. Éppen 17 éves volt, és csak egy éve volt főpap Heródes tiltakozott, hogy ehhez bármi köze lett volna, sőt megsíratva Arisztobulosz halálát. Barátját, Ananelt viszont azonnal kinevezte főpapnak, így nem tudta eloszlatni a kételyt, hogy vétkes a dologban.

Alexandra mélységesen szomorú volt, és bosszút forralt. Közölte Kleopátrával, hogy Heródes felelős a fia haláláért, Kleopátra pedig szintén elmondta Antoniusnak, hogy Heródes alkalmatlan a királyságra. Valójában az volt a szándéka, hogy Antonius kapcsolja Júdeát az egyiptomi birodalomhoz.

Antonius Heródest Antiókhiaiba rendelte, hogy megkérdezze a törtétekről. Mielőtt Heródes útnak indult, sógorát, Józsefet nevezte ki birodalma kormányzójává, és úgy rendelkezett, hogy József ölje meg szépséges feleségét, Mariammét, ha ő nem térne többé vissza. Heródes azt hitte, Antonius szerelmes Mariamméba, és nem tudta elviselni a gondolatot, hogy valaki más vegye feleségül.

Míg Heródes távol volt, József, Mariamme és Alexandra gyakran találkozottak, hogy megbeszéljék egymás között a kormányzás ügyeit. Egy

alkalommal Józsefnek véletlenül kicsúszott a száján, hogy Heródes úgy rendelkezett, hogy ő ölje meg Mariammét, ha Antonius kivégeztetné magát Heródest. József azt bizonygatta, hogy Heródes nagy szerelmében rendelkezett így. Mariamme és Alexandra teljesen más véleményen voltak, ők azt hitték, hogy Heródes akkor is megöleti őket, ha ő maga életben marad.

Közben az a hír terjedt el, hogy Antonius megkínóztatta és megölette Heródest. Alexandra meg volt róla győződve, hogy Antonius nekik adná a királyságot, ha egyszer *láthatná* Mariammét, mert elvenné az eszét Mariamme ellenállhatatlan szépsége. Aztán azonban kiderült, hogy a Heródes halálával kapcsolatos hír hamis. A rafinált király megtalálta a megfelelő hangot a találkozáson, és vitt magával sok aranyat, ezüstöt és mindenféle ajándékot. Mindez nagyobb meggyőző erővel bírt Antoniusnál, mint Kleopátra kérései és siralmi. Megengedte Heródesnek, hogy visszatérjen Jeruzsálembe, ő maga pedig feleségül vette VII. Kleopátrát, és átadta neki az ellenőrzést Szíria, a partvidék és néhány, Jerikó közelében található pálma ültetvény felett.

Visszatérése után a húga és az anyja (mind a ketten gyűlölték a feleségét) azt mesélték Heródesnek, hogy József és Mariamme intim kapcsolatba került egymással. Mariamménak először sikerült meggyőznie Heródest az ártatlanságáról, de amikor Mariamme szóba hozta, hogy Heródes azt tervezte, hogy megöleti, Heródest majd szétvetette a harag, és úgy gondolta, hogy József sosem árulta volna el ezt a titkos megállapodást Mariamménak, ha nem kerültek volna intim kapcsolatba egymással. Végül kimondhatatlanul nagy szerelme megakadályozta abban, hogy megölje Mariammét, Józsefet viszont azonnal kivégeztette, még arra sem adott neki lehetőséget, hogy védekezzen. Heródes biztos volt benne, hogy mindezek mögött Alexandra áll, és ezért őt börtönbe vettette (Ant. 15.3.9).

Kleopátra mindezzel nem érte be, többet akart. Ezért rábeszélte a nabateusok királyát, Malchust, hogy indítson háborút Heródes ellen (Nabataea arab ország volt Júdeától délkeletre).

Heródes megint csak jól képzett hadvezérnek bizonyult, és néhány súlyos veszteség ellenére is győzelmet aratott.

Egy másik jelentős küzdelemben Octavianus, a későbbi Augustus császár az egész Római Birodalom feletti uralomért harcolt. Kleopátrának az az álma, hogy Júdeát az uralma alá tartozó területekhez csatolja, az actiumi csatánál végződött, ahol Octavianus győzött. Antonius és Kleopátra visszavonultak Egyiptomba, ahol elhatározták, hogy közösen öngyilkosságot követnek el. Amikor Octavianus csapatai megérkeztek Alexandriába, Antonius a saját kardjába akart dőlni. Súlyosan megsérült, de nem halt meg azonnal. A barátai elvitték Kleopátrához, végül az ő karjaiban halt meg.

Ezután Kleopátra megpróbálta elcsábítani Octavianust. Amint rájött, hogy az magával akarja vinni Rómába, hogy részt vegyen a diadalmenevésben, véget vetett az életének. Mégpedig sikeresen, egy mérgekígyóval maratta meg magát. (Valószínűleg két kígyó is volt, mert két harapásnyomot találtak a testén.)

Akármilyen paranoid és kiszámíthatatlan ember volt is Heródes, politikusnak mégis nagyon ravasz volt. Mivel valaha Antonius hűséges támogatója volt, most hirtelen kellett cselekednie. Szervezett egy találkozót Octavianusszal Rodosz szigetén, és meg tudta győzni alattvalói hűségéről. A találkozó sikere érdekében lemondott róla, hogy koronát viseljen. Még Antonius barátságával is dicsekedett, azzal, hogy Antonius még az actiumi csata után is a tanácsát kérte. Ő azt javasolta Antoniusnak, hogy szabaduljon meg Kleopátrától, és kössön békét Octavianusszal. Miután meggyőzte Octavianust arról, hogy Antonius állhatatos támogatása azt bizonyítja, hogy ő bizalomra érdemes szövetséges, a jövődő császár megerősítette Heródest királyi hatalmában, sőt még további területeket is adott neki.

Heródes Octavianus egyik legközelebbi barátja és legfőbb támogatója lett. Amikor Octavianus Szíriába indult, hogy meghódítsa Egyiptomot, Heródes ajándékokkal halmozta el, valamint a sivatagban vizet és bort biztosított a hadseregének.

Heródes és *Mariamme fantomja*

Amikor Heródes visszatért Júdeába, megállapította, hogy mind a királysága, mind a házassága veszélyben van. Mariamme egyre elégedetlenebb lett, és azt sejtette, hogy Heródes csak azért szereti, mert politikai hasznot húz Hasnoneus örökséből.

Heródes újra és újra megpróbálta bebizonyítani, hogy szerelme igazi. Azzal akart rá hatni, hogy elmesélte, képes volt a császárt meggyőzni arról, hogy őt továbbra is meghagyja királynak. Mariamme azonban ahelyett, hogy ennek örült volna, bosszankodott a sikerén, és nyíltan kimutatta elégedetlenségét.

Heródes őrült haragra gerjedt, és meg akarta Mariammét büntetni, talán meg is akarta ölni. Azonban túl erős volt az iránta való szerelme. Néha be tudta beszélni magának, hogy mélységesen szereti, de aztán megint úgy felbosszantotta, hogy legszívesebben megölte volna. Attól félt, ha megöletné, elviselhetetlen gyász szakadna rá.

Anyja és húga megint megpróbálták a haragját még jobban felkorbácsolni. De lecsendesedtek az indulatai, amikor megtudta, hogy Octavianus győzelmet aratott Egyiptom felett, és Antonius és Kleopátra meghaltak. Az opportunista Heródes elutazott Egyiptomba, hogy kifejezze jókívánságait Octavianusnak, az pedig Gadarával, Hipposszal, Szamáriával és még néhány tengerparti várossal jutalmazta meg.

Heródes büszke volt arra, amit elért, de Mariamme továbbra se becsülte semmire, és nyilvánosan kritizálta anyját és hűgát. Ezenkívül megtagadta, hogy vele aludjon.

Heródes húga, Szalóme kihasználta, hogy milyen frusztráló hatással van ez a testvérére, és azt állította, hogy Mariamménak titokban szeretője van. Végül felbujtotta Heródes pohárnokát, hogy mondja azt, hogy Mariamme megpróbálta Heródest megmérgezni.

Erre Heródes kínvallatás alá vettette Mariamme eunuchját. Az ugyan mit sem tudott az állítólagos merényletről, mégis megnevezett egy embert, Soemust, aki beszélt Mariamménak Heródesnek arról a tervéről, hogy megöleti, ha Octavianus kivégezteti Heródest. Heródes magánkívül volt haragjában. Soemust bírósági tárgyalás nélkül kivégeztette, Mariammét őrizetbe vetette, és bírósági eljárás várt rá. Lehetőséget kapott ugyan, hogy védekezzen, azonban Szalóme rábeszélte Heródest, hogy mégis végeztesse ki. Végül Kr. e. 29-ben elrendelte, hogy öljék meg szépséges feleségét.

Mint Heródes szeretett felesége, Mariamme hosszú és boldog életet élhetett volna. Végző soron hű maradt hozzá, de udvariatlanul bánt vele, és nyilvánosan kritizálta anyját és hűgát. Azonban érthető az is, hogy ál-

landóan küzdenie kellett a szörnyű tudattal, hogy Heródes a felelős valamennyi Hasmoneus rokonának a meggyilkolásáért.

Mariamme halála után Heródes súlyos depresszióba esett, és úgy gyötörte a bűntudat, hogy még a kormányzás ügyeitől is visszavonult, mert állandóan őrült elképzelések gyötörték. Amikor Júdeában járvány tört ki, meggyőződése volt, hogy ez az Isten büntetése azért, amit a felesége el- len elkövetett. Azt parancsolta a szolgálóinak, hogy hívják oda Mariammét, mintha az asszony még élne. Hosszú utazásokat tett a sivatagban azzal az ürüggyel, hogy vadászik, de azzal, hogy ott volt, saját magát büntette. Az idő múltával olyan erős fejfájásai lettek, hogy nem volt orvos, aki csil- lapítani tudta volna.

Amikor Alexandra értesült Heródes testi és mentális hanyatlásáról, összeesküvést szőtt, hogy megszerezze Jeruzsálem egy részét. Miután Heródes néhány híven keresztül megtudta Alexandra szándékát, elren- delte a kivégzését. Közben pedig már olyan mértékben elhatalmasodott rajta az üldözési mánia, hogy a leghűségesebb barátai között is voltak olyanok, akiket megöletett, mert meg volt róla győződve, hogy ők szintén meg akarták dönteni az uralmát. Az egyik ilyen volt, testvérének, Szaló- ménak a korábbi férje.

Heródes: a keménykezű király és a [majdnem] utánozhatatlan építető

Heródes, aki egyfelől becsvágyó és ragyogó képességű volt, másfelől vi- szont bizalmatlan, és gyakorlatilag mindenkiről azt feltételezte, hogy a romlására tör, mindenre elszántan építkezni kezdett. Többek között szá- mos védekezésre szolgáló létesítményt hozott létre.

A legnagyobb kihívást valószínűleg az jelentette számára, hogy mind a két kultúrának eleget tegyen: a rómainak és a zsidónak is. A római társadalom szokásrendszere és struktúrája túlnyomórészt a görög kul- túrán alapult, és sok vonatkozásban összeegyeztethetetlen volt a zsidó tradíciókkal. Mivel nem volt lehetséges, hogy Heródes római és ugyan- akkor zsidó király is legyen, úgy határozott, hogy Rómát favorizálja. Ez a döntése szükségszerűen nagy nemtetszést keltett zsidó alattvalóiban.

Heródes a császár tiszteletére Jeruzsálemben színházat, valamint egy olyan amfiteátrumot építtetett, ahol minden öt évben sportversenyeket rendeztek. Különböző nemzetekből hívtak meg atlétákat, és a győzte- seknek nagy jutalmat ígért. A versenyzőknek görög hagyomány szerint

meztelenül kellett részt venniük - ez a gyakorlat a zsidóknak nagy megrázkódtatást jelentett. Férfiak küzdöttek férfiakkal vagy vadállatokkal, és jutalmul művészi trófeákat kaptak. A zsidók szemében ezek a versenyek embertelenek voltak, de a legtaszítóbb az volt számukra, hogy a trófeákat pogány istenek díszítették.

Heródes tudta, hogy megsérti a zsidókat, és ezért meg akarta győzni őket, hogy a trófeák csupán fadarabok. Megmutatta ezeket a fadarabokat a zsidó vének egy csoportjának, mielőtt kidíszítették volna őket. Amikor a zsidókat mégsem tudta meggyőzni, kigúnyolta és butasággal vádolta őket.

Néhány zsidót annyira felbosszantott az, hogy Heródes ilyen nyilvánvaló szándékossággal hagyja figyelmen kívül a hagyományaikat, hogy tízen közülük elhatározták, hogy meggyilkolják. Azonban azt a tervüket, hogy az egyik verseny idején ölik meg, Heródes egy kémje meghiúsította, aki figyelmeztette őt, amikor belépett a színházba. Amikor a nép megtudta, hogy ki volt a spion, megfogták, széttépték, és tagjait a kutyáknak vetették oda, hogy falják fel. Mivel a zsidók nem akarták a tettesek nevét elárulni, Heródes néhány részt vevő asszonyt addig kínoztatott, míg ki nem adták az összeesküvők nevét. Őket később a családjukkal együtt iszonyatos módon kivégezték.

Heródes nagyon szenvedélyes ember volt, akit a céljai elérésében alig-ha tartóztathatott fel bármi, de mégis elég ravasz volt ahhoz, hogy ne haragítsa túlzottan maga ellen a zsidókat, amíg valami haszna származhatott belőlük. Például egy nap hírét hallotta a főpapi családból származó Simon Boethus bájos lányának. Amikor először meglátta, teljesen magával ragadta a szépsége. Először egyszerűen csak magához akarta venni, de aztán belátta, hogy az ilyen fajta hatalmaskodás a zsidókból nagy lázadást váltana ki. Elhatározta tehát, hogy elveszi feleségül, bár a lány apjának alacsonyabb volt a társadalmi helyzete. Ezt a problémát nagyon egyszerűen oldotta meg. Az akkori főpapot elmozdította a hivatalából, és Simont nevezte ki az új főpapnak. Miután Simon elnyerte ezt a méltóságot, elvette feleségül a lányát (ő lett így Heródes harmadik felesége, II. Mariamme).

Heródes megerősítette a jeruzsálemi palotát, hogy így is stabilizálja a helyzetét, és biztosítsa uralmát. Akrát szintén megerősítette, Antonius-

erődnek nevezte (Antonius után). A város falain három, védekezésre szolgáló tornyot épített, megerősítette a Maszada erődöt, és még további várakat épített Júdeában. Támogatásukért a szamaritánusokat azzal jutalmazta, hogy Szamáriát önálló állammá nyilvánította, kibővítette és megerősítette fővárosát, amelynek új nevet adott, Szebaszténak nevezte el (Augustus görög megfelelője). A város közepén templomot épített, amelyet Augustus tiszteletének szentelt.

Egyik legnagyobb vívmánya volt a Földközi-tengeren épített kikötő. Josephus beszámol róla, hogy miután Heródes minden lehetőséget átgondolt, egy „pompás város” tervével állt elő, amelyet Fönícia ókori kikötőjében akart felépíteni, és amelynek a Stratón tornya volt a neve. Ez a projekt megközelítőleg 10-12 évig tartott, mire elkészült (*Ant.* 15.9.6).

Miután a régi kikötőt kikotorták, Heródes hatalmas mérnöki teljesítménnyel mesterművet alkotott (már azáltal is, hogy a hatalmas szikladarabokat több mint 30 m mélyre süllyesztette), így ez a kikötő Alexandria után a második legjobb lett a Földközi-tenger keleti térségében. A körülbelül 16 hektár nagyságú kikötő 300 hajónak adott helyet. Heródes a várost Augustus tiszteletére Caesareának nevezte, és a császár iránti hódolatból márványtemplomot építtetett oda.

Önmaga számára Heródes egy pompás palotát készíttetett, amely kinyúlt a tenger fölé. A város lakosainak és az odalátogatóknak stadiont, színházat és egy nyugatra néző amfiteátrumot építtetett, ahol 3500 embernek volt hely, és ahonnan lélegzetelállító kilátás nyílt a Földközi-tengerre.

Azonban ennek a helynek a fő problémája az ivóvíz hiánya volt. Heródes ezt úgy oldotta meg, hogy a Karmel-hegyről, amely megközelítőleg 16 km-re volt, vízvezetéket építtetett. Annak érdekében, hogy a víz folyini tudjon, a vízvezetéket boltívekre és oszlopokra helyezték, és pontosan kimérték az esési szögét.

Jóllehet Heródes már egész Júdeában emeltetett palotákat és templomokat, uralkodásának 18. évében bejelentette, hogy „örök emléket” állít. Kr. e. 20-ban megkezdődött Jeruzsálemben Zerubbábel Templomának hatalmas átépítése és kibővítése. Heródesnek az volt célja, hogy ez legyen a világ legpompásabb Temploma, és ígéretet tett arra, hogy csak a saját pénzéből és egyedül Isten dicsőségére építi.

A zsidók a maguk részéről attól tartottak, hogy Heródes egyszerűen csak lerombolja a Templomot, és egyáltalán nem akar újat építeni. Heró-

desnek viszont sikerült egy olyan megállapodást kialakítania velük, amely az építkezés egész ideje alatt biztosította, hogy a papok folytassák az áldozatok bemutatását.

Ezenkívül megengedte nekik, hogy közreműködjenek az építkezésben, hogy ellenőrizhessék, semmit sem szentségtelenítenek meg a munkások. És megtartotta a szavát, ezer papot állított be a munkába mint kőműveseket és asztalosokat.

Az építési projekt azzal kezdődött, hogy a Mórja-hegyet fennsíkká változtatták. A Jeruzsálem körül található mészkövet megfaragták, és nagy szállító görgőkön juttatták oda. Bár a szerkezet építésére kisebb köveket használtak, a Templom-hegybe masszív kőtömböket építettek be. Egyik-másik ilyen kő több mint 100 tonnát nyomott, sőt az egyikről azt mondják, hogy majdnem 600 tonnás volt. Az építménynek több szintje volt, amelyet szintről szintre vittek egyre magasabbra, vagyis a Templom volt a komplexum legmagasabb épülete. A tulajdonképpeni Templom már másfél év múlva kész volt, a körülötte folyó munkák viszont eltartottak 80 évig. Jézus nyilvános működésének idején a munkálatok már majdnem fél évszázada zajlottak (János 2,20).

Caesarea és az Újszövetség

Caesarea Jeruzsálemtől körülbelül 100 km-re volt a Földközi-tenger partján, és nem tévesztendő össze Caesarea Philippivel, amely a Genezáret-tótól északi irányban körülbelül 40 km-re fekszik. Amikor Kr. u. 6-ban a rómaiak átvették az uralmat Palesztina felett, Caesareát tették a provincia politikai fővárosává.

A Bibliában ugyan nincs erre hivatkozás, de nincs kétség afelől, hogy a római helytartó, Pontius Pilátus Caesareában élt. 1961-ben az archeológusok megtalálták ott a „Pilátus” feliratot.

Miután Fülöp továbbadta az evangéliumot az etióp kincstárnoknak, Azótoszban találta magát, ahol hirdette Isten üzenetét, a vele határos városokban szintén, míg el nem jutott Caesareába; ez összesen körülbelül 96 km-es út volt (Cselekedetek 8,26-40).

Kornéliusz, római százados Caesareában lakott. Ő volt az első nem zsidó, aki keresztyén hitre tért (Cselekedetek 10). Péter Joppében volt, amikor

az Úr látomásban megmutatta neki, hogy a zsidók és a nem zsidók közötti szakadék megszűnt. Ezért indulhatott útnak Péter, hogy az örömmüzenetet a nem zsidóknak is hirdesse. Miután elmondta az evangéliumot, Kornéliusz és a családja hitt Jézus Krisztusban, és bementek. Ez a megtérés volt a precedens arra, hogy lehet hirdetni az evangéliumot a nem zsidók között is.

Heródes Agrippa székhelye Jeruzsálemben volt ugyan, mégis Caesarea volt számára a főváros. Miután a király nyilvánvalóan leállította az élelmszer-szállítmányokat Türosz és Szidón lakosai részére, mivel ellenséges indulattal volt irántuk, a városok képviselői megjelentek nála Caesareában kihallgatásra. Valószínűleg Caesarea volt a legfőbb élelmszerforrásuk, mert ott a friss víz miatt megtermett a datolya és a gabona. Amikor Agrippa pompázatos ruhákba öltözve megjelent, az emberek istenként tisztelték. Agrippa tetszelgett ebben a szerepben, és nem Istennek adta a dicsőséget, az Úr angyala azonnal lesújtott rá. Lukács így számol be erről: „*Férgek emésztették meg, így pusztult el*” (Cselekedetek 12,19-23). Josephus leírja, hogy rettenetes hasfájása volt, és néhány nap alatt meghalt (Ant. 19.8.2).

Miután Pál keresztyén lett, a zsidók megpróbálták megölni. Ezért a jeruzsálemi hívők Caesareában hajóra tették, amely Tarszosz felé ment (Cselekedetek 9,30). Amikor visszatért a második missziói útjáról, ismét elment ebbe a városba (18,22). Amikor Pál a harmadik missziói útja után úton volt Jeruzsálem felé, a hajó kikötött Caesareában, és ő eltöltött ott néhány éjszakát, Fülöpnek, az evangélistának a házában (21,7-9). Oda-ment el aztán Agabosz, a próféta, aki jelképesen megkötözte a saját kezét és lábát, és így hirdette, hogy Pált Jeruzsálemben le fogják tartóztatni (21,10-16).

A rómaiak azért fogták el Pált Jeruzsálemben, mert azt hitték, ő volt az, aki lázadást szított, de amikor megtudták, hogy római állampolgár, azért tartóztatták le, hogy megvédjék. Amikor merényletet kíséreltek meg ellene, titokban átvitték a provincia fővárosába (Cselekedetek 23,12-35), ahol véleményük szerint jobban meg tudták védeni. Mint caesareai fogoly, Pál bizonyosságot tett Félix és Festus, az akkori helytartók és II. Agrippa király előtt, mielőtt még továbbküldték volna Rómába, hogy ott a császár színe előtt jelenjen meg (24,1-26,32)

|

Heródes utolsó évei

Kormányzásának utolsó éveiben állandóan növekedett Heródes családjában az intrika és a gyűlölet. Amikor Rómába utazott, hogy meglátogassa a fiait, azok nyíltan kimutatták iránta ellenséges érzéseiket. Arisztobulosz és Alexander nem hagytak kétséget afelől, hogy meg fogják bosszulni az anyjuk iránti összeesküvést, amint erre hatalmuk lesz.

Szalóme, ciki elszánta magát, hogy megszabadul Mariamme fiaitól, azt a hírt terjesztette, hogy a két férfi gyilkosságot kísérelt meg a király ellen. Heródes, akit egyre inkább nyugtalanított fiainak állítólagos összeesküvése, hatalmat adott fiának, Antipaternek (aki első feleségével, Dorisszal való házasságából származott). Amikor azonban már nem volt képes tovább tűrni a személye iránti gyűlöletről szóló híreket, letartóztatta a fiait.

Kérelmezte a császárnál, hogy kihallgathassa a fiait, amit az meg is engedett neki. Miután mindkettőt kihallgatták és elítélték, Heródes megfojtatta őket. Josephus azt írja, hogy az ilyen „súlyos bűn” ilyen előrehaladott életkorban „egy vérszomjas és nagyon eldurvult kedélyű ember cselekedeteként értelmezhető” (*Arit.* 16.11.8).

Amikor két kegyes és nagyra becsült törvénytáncos hallott Heródes közeledő végéről, több fiatal zsidó férfit felbujtottak, hogy tépjék le a Templom bejárata felett levő aransast. Figyelmeztették ugyan őket, hogy ez veszélyes, de ugyancsak azt is hangsúlyozták, hogy ezzel Istent tisztelik meg, és az utókor számára mutatnak jó példát. Amikor a fiatalemberek meghallották Heródes halálának híret, amely tévesen terjedt el, napvilágnál felmentek a Templomhoz, és fejszével darabokra vágták a sast.

De Heródes még élt. Bár olyan gyenge volt, hogy csak feküdni tudott, forrt benne a düh. A fiatalembereket elfogták, és elé vezették. Ez után Jerikóba vitték őket, hogy ott állítsák őket bíróság elé. Heródes elrendelte, hogy mind őket, mind Matthiast, az egyik idősebb felbujtót, élve égessék el.

Mivel Heródes nagyon is a tudatában volt, hogy közeledik számára a vég, és valószínűleg senki sem fogja meggyászolni, bizonyos zsidó vezetőket magához hívatott Jeruzsálembe.

Ezeket elfogatta, és a stadionban tartotta őket fogságban. Hogy biztosítsa, hogy *lesz olyan, aki gyászol*, halála esetén ezeket ki kellett végezni.

Antipater, Fleródes fia, aki Arisztobuloszt és Alexandert azzal vádolta, hogy megkísérelték a királyt megölni, a sors iróniájaként maga is egy

ilyen vádaskodás áldozata lett: azzal vádolták meg, hogy meg akarta mérgezni az apját. Heródes a halálos ágyáról fogatta el. Amikor a börtönőr arról tájékoztatta Heródest, hogy Antipater megpróbálta megvesztegetni, elrendelte a fia azonnali kivégzését, és közönséges sírban temettette el.

Ezek a szívtelen kegyetlenkedések, különösen a saját családja iránt, szégyenletes hírért keltették Heródesnek Augustusnál. Heródes minden valószínűség szerint tartotta magát a zsidó tisztasági előírásokhoz (a kóser ételek tekintetében), és nem evett disznóhúst. Erre való hivatkozással Augustus állítólag a következő kijelentést tette: „Inkább legyen valaki Heródes disznaja (*uiosz*), mint fia (*huiosz*)”. A görögben a disznó és a *fia* szót csak egy diakritikus jel különbözteti meg egymástól (').

Csupán öt nappal Antipater halála után, Kr. e. 4-ben meghalt Heródes valamilyen belső betegségben, valószínűleg rákban. A fájdalmai olyan elviselhetetlenek voltak, hogy még öngyilkosságot is próbált elkövetni. Az unokatestvére még éppen meg tudta benne akadályozni. Szalóme és anyja, Alexasz visszavonták a zsidó vének kivégzésére vonatkozó parancsot, így azok megszabadultak. Arkhelaosz, az a fiú, akit Heródes utódjául jelölt ki, elrendelte a temetés előkészítését, és eltemették Heródest Jerikó közelében, a Herodium erődben.

Heródes halála után a három megmaradt fia uralkodott, azonban nem volt királyi címük. Arkhelaosz (egy számáriai asszony, Malthake fia), akit Augustus később alkalmatlannak talált, Júdea, Szamária és Idumaea ethnarkhája (helytartója) lett. Antipasz (az a Heródes, akiről az evangéliumokban szó van, szintén Malthake fia) Galilea és Peraea (Transzjordánia) negyedes fejedelme (tetrarkha) lett; végül Fülöp (Heródes jeruzsálemi Kleopátraként ismert feleségének a fia) Golán, Trachonitis (a Genezáret-től északkeletre), Iturea és Paneasz (Caesarea Philippi) negyedes fejedelme lett.

Összefoglalás

Jézus születésekor Izrael Róma fennhatósága alatt volt, ahol Nagy Heródes uralkodott. Róma a zsidók királya címet adta neki, a zsidók viszont nem fogadták el királyuknak, és nem tisztelték, mert idumaeai volt, és nem Dávid leszármazottja.

Mégsem tudta senki, aki a Kr. u. első évszázadban Palesztinában élt, Heródes uralkodásának hatása alól kivonni magát. Szinte mindenütt találkozni lehetett városaival, templomaival, palotáival, kikötőivel, vízvezetékével, amfiteátrumaival és erődítményeivel. Építkezései és a jeruzsálemi templom kibővítése az ókori világ csodái közé tartoztak.

Heródes mindenképpen nagyon sikeres hadvezér és éles eszű politikus volt. A túlélés művésze volt, értett hozzá, hogy úttörő jelentőségű szövetségeket kössön a rómaiakkal, amikor azok belső hatalmi harcokba bonyolódtak. Arra is képes volt, hogy elkerülje a vereséget azoknak a népeknek a részéről, amelyek uralmát fenyegethették.

Heródes nevet szerzett magának, és képes volt hatást gyakorolni Rómára, ugyanakkor azonban maga ellen haragította az ortodox zsidókat. Ugyan megpróbálkozott vele többször is, hogy egyensúlyt teremtsen a különféle kultúrák között, de inkább a görög-római dolgok iránt vonzódott, amit a kegyes zsidók megvetettek.

Heródes luxusban élt. Úgy tűnik, mindene megvolt, amit egy ember csak kívánhat magának, és mégis rosszul érezte magát. Az gyötörte, hogy nem bízott a híveiben és a családjában, mindig azt hitte, hogy összeesküsznek ellene. Meggyilkolta két feleségét és három fiát.

Ezért nincs mit csodálkozni azon, hogy halálra rémült, amikor keletről bölcsek érkeztek hozzá, és a „zsidók királyát” keresték. O volt a zsidók királya, akkor is, ha egyetlen zsidó sem ismerte el annak. Számára az sem volt probléma, hogy elrendelje minden két év alatti gyermek meggyilkolását Betlehemben és környékén. Egész életét az erőszak körforgásában töltötte - és ezt a körforgást saját maga idézte elő.

Emberileg nézve Heródes gátlástalan zsarnok volt. Isten azonban nagy dolgokat képes véghezvinni a gonosz emberi szándékok és tettek ellenére is. Elképzelhető, hogy Izrael Heródes nélkül nem élte volna túl a római hódítást és uralmat. Feltételezhetjük, hogy a rómaiak Izraelt teljes egészében eltörölték volna, és a zsidókat az egész világon szétszórták volna - sokkal korábban, mint Kr. u. 70. *Isten arra használta Heródest, hogy megőrizze kiválasztott népét, és a nemzeteket épségben megtartsa mindaddig, amíg el nem jön az O ideje, és el nem küldi a Fiát, a megígért Messiást, a világ Megváltóját.*

Nagy Heródes és az Újszövetség

Heródes és Jézus születése

Jézus Kr. e. 5-ben született, vagyis egy évvel Heródes halála előtt, Iosephusnál semmiféle adat sincs arra nézve, hogyan reagált Heródes Jézus születésére, az Újszövetség azonban megemlíti, hogy Betlehemben és környékén minden kétéves kor alatti gyereket megölték. Máté elmondja, hogy néhány keleti bölcsl meglátott egy csillagot, és elutazott Jeruzsálembe, hogy imádja a zsidók királyát. Amikor Heródes értesült a szándékukról, úgy rendelkezett, hogy értesítsék, ha rátalálnak, mert ő szintén imádni akarja ezt a királyt. Ez természetesen hazugság volt, mert ő mindenkit gátlástalanul eltett láb alól, aki keresztezte az útját. Miután a bölcsek kifejezték imádatukat a gyermek Jézus iránt, és átadták Neki az ajándékaikat, egy angyal jelent meg nekik, aki figyelmeztette őket és Józsefet Heródes gyilkos szándékára. Ezért a bölcsek más úton indultak vissza/ József pedig Egyiptomba menekült a családjával. Amikor Heródes rájött, hogy rászedték, elrendelte a betlehemi vérfürdőt. Ahogyan a Biblia erről beszámol, az teljesen beleillik abba a képbe, amelyet Iosephus rajzol Heródesről mint paranoid, áskálódó gyilkosról.

Heródes Temploma

Salamon az első Templomot megközelítőleg Kr. e. 965-ben építette (IKirályok 6,1-38), amelyet a babiloniak Kr. e. 586-ban leromboltak (2Királyok 25,8-12). Zerubbábel vezetésével a fogságból hazatért zsidók Kr. e. 516-ban felépítették a második Templomot (Ezsdrás 6,13-15), amelyet Antiokhosz Epiphanész Kr. e. 168-ben megszenteltelenített.

Ez a gonosztett váltotta ki a Makkabeus-felkelést. Makkabeus Júdás vezetésével a zsidók három évvel később elűzték Jeruzsálemből a szíreket, és a megtisztított Templomot újból Istennek szentelték. A rómaiak ismét megszenteltelenítették a Templomot Kr. e. 63-ban, miután Pompeius bevette Jeruzsálemet.

Amikor a parthusok Antigonosz segítségére siettek, és Heródeszel szemben mellé álltak, a Templom rövid ideig zsidó kontroll alatt állt. Miután Heródes a várost Kr. e. 37-ben újból bevette, római segítői kártettek ugyan a Templomban, de nem rombolták le teljesen. Végül Heró-

des Kr. e. 20-ban hozzákezdett az egész komplexum helyreállításához és kibővítéséhez. Jézus korában a Templomot „Heródes Templomának” nevezték (vagy a „második Templomnak”). Amikor Jézus azt mondta, hogy *„romboljátok le ezt a templomot, és három nap alatt felépítem”*, a zsidók nevettek rajta, mert ők csak azt látták, hogy a hatalmas Heródes majdnem fél évszázadot dolgozott a helyreállításán (János 2,19-20).

Jézus életében ez a Templom fontos szerepet játszott. Itt mutatták be mint elsőszülött fiút az Úrnak (Lukács 2,22-24). Szülei évente felmentek oda, és ezen a helyen történt, hogy még a zsidó vezetőkre is nagy hatással volt, ahogy a tizenkét éves Jézus a zsidó törvényeket értelmezte (2,45-47). O akkor a szüleinek úgy beszélt erről a Templomról, mint Atyja házáról, ami azt mutatja, hogy Jézus már nagyon korán tudatában volt annak, ki az O tulajdonképpeni atyja (2,49). Később az ördög megpróbálta Őt arra rábírni, hogy ennek a Templomnak a párkányáról vesse alá magát (Lukács 4,9-13).

Jézus elkergette az árusokat és a pénzváltókat a Templomból (Lukács 19,45-46). Itt ugyanis a papok csak a zsidó pénz használatát engedélyezték, ezért akik külföldről érkeztek oda, hogy imádkozzanak, azoknak először pénzt kellett váltaniuk.

Mivel az árusok asztalai a pogányok udvarában álltak, és mivel rendkívül magasak voltak a váltási árfolyamok, Jézus a vallási vezetőket azzal vádolta, hogy megrabolják Isten dicsőségét. Jézus a nagyhét alatt a Templomban tanított (Lukács 19,47-48). A zsidó vezetők szintén a Templomban vitáztak Jézussal annak hatalma fölött (Lukács 20,1-2).

A Templomot a szövetség sátrához hasonlóan három különböző részre osztották fel. Kívül a pogányok udvara volt, ahová mindenki bemehegett; azonban volt ott egy figyelmeztető tábla, amelyen az állt, hogy pogányok a belső udvarba nem léphetnek be. Ezt ugyanis halállal büntették. A szentélyt (amely a belső részen volt) és a szentek szentjét (amely a szentélyen belül volt) nehéz kárpit választotta el egymástól. Egyedül a főpap mehetett be a szentek szentjébe, ő is csak évente egyszer, az úgynevezett engesztelési ünnepen. Amikor Jézus meghalt, ez a kárpit természetellenes módon felülről lefelé kettéhasadt (Máté 27,51), ami félreérhetetlen módon megmutatta, hogy bárki odamehet Istenhez.

Ahogy már elmondtuk, Heródes a Templomot „örök emlékké" akarta tenni, és valóban csodálatos építészeti mestermű volt. Az épület alsó, fehér mészkőtömbjei maguk is gigantikus méretűek voltak: majdnem 12 méter hosszúak, 3,65 méter magasak és szélességük megközelítőleg 5,5 méter volt. Egy-egy kő többet nyomott 400 tonnánál. Máig sem tisztázott, hogy voltak képesek az építők a hatalmas köveket kivágni, odaszállítani, és a megfelelő helyen beilleszteni.

A Templom épületét és a szentélyt fehér márványból építették, a külső falakat aranylemezekkel borították. Ez egy kicsit magasabban volt, mint a külső udvar. A középső udvart fedett oszlopsor fogta körül.

A keleti csarnok a salamoni Templom falmaradványaira épült, és ezért Salamon csarnokának hívták. Egyszer itt szegezték a zsidók Jézusnak a kérdést, hogy O-e a Messiás (János 10,22-24). Miután Péter és János meggyógyította a béna embert, itt futott össze körülöttük a sokaság (Cselekedetek 3,10-TI). Az első zsidókeresztyének szintén itt jöttek össze (Cselekedetek 5,12).

Kr. u. körülbelül 30-ban Jézus ezzel a kijelentéssel lepte meg a tanítványait: *„nem marad itt kő követn, amit le ne rombolnának"* (Máté 24,2), ezzel a Templom közeli katasztrofális lerombolására utalt. Azok a rómaiak, akik hajdan Heródesre bízták az uralkodást, ugyanazok voltak, mint akik Kr. u. 70-ben lerombolták a Templomot, és ezzel beteljesítették Jézus próféciaját.

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

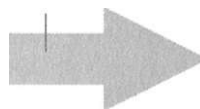
1. VII. Kleopátra öngyilkosságot követett el, és Marcus Antonius szintén maga vetett véget az életének, miután Octavianus legyőzte őket. Léteznek olyan körülmények, amelyek igazolják az öngyilkosságot? Vitassátok meg a válaszaitokat!
2. Miért volt Heródes számára a Mariamméval való házassága - eltekintve Mariamme iránti nagy szerelmétől - politikailag előnyös? Vitassátok meg, hogy vajon csak a szerelmi házasságnak van létjogosultsága!
3. Véleményetek szerint miért kísértette Heródest Mariamme fantomja, miután megölette?

4. Mennyiben van jelentősége Heródes halála dátumának Krisztus születésének a meghatározásában?
5. Miért botránkoztak meg, akik azt hallották Jézustól, hogy a lerombolt Templomot három nap alatt felépíti?
6. Egyetértetek-e azzal a látásmóddal, hogy Heródesnek, a kegyetlen és kiszámíthatatlan zsarnoknak megvolt a maga szerepe Istennek abban az ígéretében, hogy elküldi a Messiást? Indokoljátok meg a válaszaitokat!

4- JÉZUS ÉS A HERÓDESEK

Az ősgyülekezet és a Heródesek

Heródes Arkhelaosz Kr. e. 4 - Kr. u. 6 (József visszatér Názáretbe)	Heródes Antipasz Kr. e. 4 - Kr. u. 39 Bemerítő János lefejezése	Heródes Agrippa Kr. u. 37-44 Jakab kivégzése/ Péter elfogatása	Titus római had- vezér lerombol- ja a Templomot Kr. u. 70
--	--	--	--



Jézus nyilvános fellépése Kr. u. 27/30	Pontius Pilátus Júdea helytartója Kr. u. 26/36 Jézus halála Kr. u. 30/33	II. Heródes Agrippa Kr. u. 50-93k. (hallja Pál bi- zonyoságátételét)
--	--	--

Bevezetés

(Kr. u. 28: Bemerítő János Kr. u. 26-ban kezdte meg a szolgálatát, Hogy felkészítse Izraelt a Messiás eljövetelére. Körülbelül két évvel később Heródes Antipasz letartóztatta.)*

Miután egy szolgálta átadta Heródiásnak a lepecsételt borítékot, amely a palotából érkezett, azon nyomban Szalóméhoz ment:

Forrás: Josephus, *Arit.* 18.1-20.11.

- Lányom - mondta -, különleges meghívást kaptunk. A király születésnapjára ünnepségére megyünk! És képzeled el, Szalóme, *neked* kell táncolnod. Tudod, hogy a király szenvedélyes férfi, *meg kell* őt nyerned, hiszen olyan csodaszép vagy. Ki tudja milyen jutalom vár rád!

És Szalóme táncolt. Tánc csábító volt, és felkorbácsolta az érzékeket. És tényleg izgalomba hozta Heródest. Annyira el volt ragadtatva a lánytól, hogy mindent megígért neki, bármit is kíván. Még az országa felét is hajlandó lett volna odaadni.

Heródiás azonnal tudta: itt a soha vissza nem térő alkalom. A világon mindenkinél jobban gyűlölte Bemerítő Jánost, mert elítélte őt, amiért elvált a férjétől, a király félttestvérétől, hogy feleségül menjen a királyhoz. És János elérhető közelségben volt, börtönben ült kiszolgáltatva a király kényének-kedvének. Heródiás azt mondta a lányának, hogy kérje a királytól azt, hogy hozassa oda neki a Bemerítő fejét egy tálban.

Heródest teljesen felkészületlenül érte ez a kérés. Megrendült tőle, és azonnal megbánta az elszórt és okatlan ígéretet. De vajon megengedhette volna magának, hogy rossz benyomást keltsen a vendégeiben? Mindenki hallotta az ígéretét, ott ültek, és kíváncsian várták, hogy reagál.

Heródes megparancsolta a katonáinak, hogy fejezzék le Jánost.

Ebben a fejezetben Róma Izrael feletti uralmával foglalkozunk Krisztus születésétől fogva (Kr. e. 5) a Templom lerombolásáig (Kr. u. 70).

Nagyító alá vesszük a Heródesek uralmát, és felfedjük, miért olyan fontosak az újszövetségi történelem szempontjából.

Krisztus élete (Kr. e. 5-től Kr. u. 30/33-ig)

A Heródesek

Nagy Heródes uralkodásának (Kr. e. 37-4) idején történt, hogy Gábrriel angyal elment Zakariás paphoz, és bejelentette neki, hogy felesége, Erzsébet fiút fog szülni (Lukács 1,5-25). Zakariás azt az utasítást kapta, hogy nevezze a gyermeket Jánosnak. Jánosnak az lesz a feladata, hogy felkészítse Izraelt az Úr eljövetelére.

Mária és József még csak jegyesek voltak, amikor Gábiel angyal elment Máriához, és bejelentette neki, hogy fiút fog szülni annak ellenére, hogy még szűz lány (Lukács 1,26-46). A Szent Szellem fog reá szállni, és természetfeletti módon fog foganni, mert a fiú Isten Fia lesz.

Jézus Krisztus egy kis faluban, Betlehemben született meg Kr. e. 5-ben, tehát Heródes uralkodásának a vége felé (Máté 2,1-12). Keletről bölcsek érkeztek, akik a Messiást, a zsidók Királyát keresték. Amikor Heródesnél jártak Jeruzsálemben, az megparancsolta nekik, hogy mondják meg neki, hol tartózkodik a Király. Azt állította, hogy ő is el akar menni, hogy imádja a Gyermeket. Heródes azonban a zsidók királya címet a rómaiaktól kapta, és most félelem ébredt benne, hogy riválisa született. Egy angyal figyelmeztette a bölcseket, hogy Heródes becsapta őket. Ezért, miután hódoltak a Gyermekek előtt, más úton indultak haza, nem közölték Heródeszel a Gyermekek tartózkodási helyét. Heródes rájött, hogy túljártak az eszén, és nem habozott (miután két feleségét és három fiát már meggyilkoltatta) katonákat küldeni, akik minden két év alatti gyermeket megölték Betlehemben és környékén.

Az Úr anyaga megjelent Józsefnek, és arra utasította, hogy meneküljön a családjával Egyiptomba (Máté 2,13-17). Amíg József és Mária a Gyermekekkel Egyiptomban élt, meghalt Heródes.

Halála után Augustus császár felosztotta a királyságot Heródes három fia között. Röviden ez történt: Arkhelaosz, aki Heródes akarata szerint a király lett volna, ethnarkha címet kapott, és Júdea felett uralkodott; Antipasz Galilea negyedes fejedelme lett (tetrarkha); Fülöp a Genezáret-től északkeletre és keletre fekvő területek negyedes fejedelme lett. Heródesnek mind a három fiát megemlíti az Újszövetség.

Heródes *Arkhelaosz*
(Kr. e. 4-től Kr. u. 6-ig uralkodott)

A király halála után a legidősebb fiú, Arkhelaosz azzal a várakozással ment Rómába, hogy ő lesz a király Micsoda keserves csalódás volt, amikor a császár csupán Júdea ethnarkhájának („népfejedeleme”, alárendelt uralkodó) nevezte ki!

Nyilvánvaló, hogy Arkhelaosz szintén gátlástalan uralkodó volt. Máté megemlíti az evangéliumában, hogy József félt, amikor megtudta, hogy Arkhelaosz uralkodik Heródes után (Máté 2,22). Ezért az angyal intésé-

nek megfelelően József elhagyta ugyan Egyiptomot, de a galileai Názáret-be költözött, amely kívül esett Arkhelaosz hatókörén.

Jóllehet József biztonsági okokból költözött a családjával Názáretbe, ezzel beteljesítette azt a Jézusról szóló próféciát, hogy „*názáretinek fogják őt nevezni*” (Máté 2,23).

Az idő múltával Arkhelaosz egyre inkább alkalmatlannak és népszerűtlennek bizonyult, így a zsidók és a számáriaiak egy évtizeden belül küldöttséget menesztettek Augustus császárhoz, és panaszt tettek az uralkodása miatt. A császár száműzte Arkhelaoszt Galliába (a mai Franciaország területére); majd Coponiust és nem valamelyik Heródest nevezte ki helytartónak (abban az időben praefectusnak hívták).

Heródes Antipasz

(Kr. e. 4-től Kr. u. 39-ig uralkodott)

Augustus császár Heródes Antipaszt Galilea és Peraea negyedes fejedelmévé nevezte ki (a királyság negyede felett uralkodott), uralma 43 évig tartott. Apjához hasonlóan szenvedélyes építkező volt. Több várost is épített, ezek közé tartozik a Genezáret-tó partján levő Tiberias, amelyet Tiberius császár (Kr. u. 14-37) tiszteletére épített, és a fővárosává tett.

Amikor Antipasz egyszer Rómában járt, féltestvérének, Heródes Fülöpnek a házában lakott, aki magánemberként élt ott, és beleszeretett a feleségébe, Heródiásba. Elhatározta, hogy elvállik a feleségétől, és elveszi feleségül Heródiást. Beméritő János nyilvánosan elítélte ezt a házasságot, mert Mózes törvényébe ütközött (Máté 14,1-12). Heródes elfogatta Jánost, mert attól félt, hogy a próféta rosszálló véleménye lázadáshoz vezethet (Ant. 18.5.2).

Amikor Szalóme, Heródiás lánya csábító tánccal szórakoztatta a királyt, az elragadtatásában megígérte, hogy mindent megad neki, amit csak kér, legyen az akár a fele királysága. Heródiás megragadta az alkalmat, hogy megszabaduljon a prófétától. Felbízta a lányát, hogy kérje a Beméritő fejét ezüsttálcára téve. Heródes tisztelte ugyan Jánost mint Isten emberét, mégis teljesítette az iszonyatos kérést, és ezüsttálcán a lány elé tette a fejét.

Phasaelis, Antipasz első felesége IV Aretas nabateus király lánya volt. Antipasz és Aretas között már egy ideje határvita zajlott, és az a tény, hogy a király egy másik asszony kedvéért túladdott az ő lányán, odaveze-

tett, hogy Aretas hadat üzent Antipasznak. Amikor a zsidók meghallották, hogy Heródes seregét az arab csapatok szétverték, ezt úgy értelmezték, hogy ez az isteni büntetés Bemerítő János haláláért (*Ant.* 18.5.1-2).

Még ha egyesek azt is gondolták, hogy Jézus a feltámadt Bemerítő János (vagy egy a próféták közül), Antipasz még akkor sem engedte félrevezetni magát, amikor maga is meglepődött azon, amit Jézusról hallott (Lukács 9,7-9). Jézus óvta követőit a farizeusok kovászáztól és Heródes kovászáztól (Márk 8,15). Ez a megfogalmazás világossá tette, hogy ezeket az embereket át- meg átvjárta a gonoszság. Sem a farizeusok, sem Antipasz nem akarták - többek között - azt elismerni, hogy Jézus csodái azt bizonyítják, hogy Ő a Messiás. Amikor egy csoport farizeus azt tanácsolta Jézusnak, hogy hagyja el Galileát, mert Heródes meg akarja ölni, Jézus rókának nevezte Heródest (Lukács 13,31-35); ezzel a hasonlattal azt akarta megvilágítani, hogy Antipasz alapjában véve jelentéktelen és kártékony.

Bár Heródes Antipasz idumaeai volt (Ézsau leszármazottja), tartotta magát a zsidó szokásokhoz. A páska idején Jeruzsálemben tartózkodott, amikor Jézust letartóztatták, és elküldték Pilátushoz (Lukács 23,6-12). Pilátus nem tudta, mit kezdjen Jézussal, ezért elküldte Heródeshez, mert Jézus Heródes uralkodásának a területéről származott.

Heródes valami mulattató csodát várt. Számos kérdést is feltett Jézusnak, de aztán kijózanítóan és frusztrálóan hatott rá, hogy Jézus nem válaszolt neki. Heródes és katonái gúnyolódtak Jézuson, de végül Heródesnek is és Pilátusnak is meg kellett állapítania, hogy Jézus nem vétkezett Róma ellen.

A két uralkodó között korábban ellenségeskedés volt. Antipasz és testvérei egyszer panaszt tettek Tiberiusnál, hogy Pilátus elrendelte, hogy római arany fogadalmi pajzsokat helyezzenek el Heródes palotájában. Pilátus mérges volt, amikor a császár megparancsolta, hogy a pajzsokat le kell venni. Azonban miután megpróbálták Jézust kikérdezni, Antipasz és Pilátus félretették a véleménykülönbséget, és barátok lettek.

Később Heródiás unszolta a férjét, hogy kérelmezze az új császártól a királyi címet. Azonban kihallgatása katasztrófával végződött Caligulánál. Nagy Heródes unokájának, I. Heródes Agrippának a képviselője áru-lással vádolta meg Antipaszt, és emiatt Caligula élete hátralevő idejére Galliába száműzte (*Arit.* 18.7.2).

II. Heródes Fülöp vagy Fülöp, negyedes fejedelem (Kr. e. 4-től Kr. u. 34-ig uralkodott)

Fülöp - Antipasz féltestvére, valamint Nagy Heródesnek és ötödik feleségének, jeruzsálemi Kleopátrának a fia - igazságos és jó képességű uralkodó volt. A Galileától keletre és északkeletre fekvő területek negyedes fejedelme volt (Lukács 3,1). Ezeken a területeken élt néhány zsidó, azonban lakosságuk nagyrészt görögökből és szírekből állt.

Az Újszövetség vonatkozásában Fülöp egyik említésre méltó teljesítménye Caesarea Philippi felépítése (nem a Földközi-tengernél levő Caesarea), amely Paneasz régi székhelyén jött létre. Itt tette fel Jézus ezt a döntő kérdést a tanítványainak: „*Kinek mondják az emberek az Emberfiát?*”. És Péter így válaszolt: „*Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia*” (Máté 16,13-16).

Miután Caligula császár lett (Kr. u. 37), Fülöp korábbi területeit átadta I. Agrippának.

A gyülekezet létrejötte és növekedése (Kr. u. 30—96)

Heródes Agrippa (Kr. u. 37-től 44-ig uralkodott)

I. Agrippa - Arisztobulosznak (aki Nagy Heródes fia) és Berenikének a fia - Rómában nevelkedett. Soha nem tanult meg uralkodni szenvedélyein, erkölcstelenül és könnyelműen élt, és hatalmas adósságokat halmozott fel. Úgy tért vissza Palesztinába, hogy előzőleg nem rendezte adósságait, és ott sógora, Antipasz kormányzásában kapott pozíciót. Miután Antipasz megvádolta azzal, hogy élősködő, Szíria helytartójára akaszkodott rá, azonban ez a szövetség sem tartott sokáig. Miután vitája támadt a szíriai helytartóval, visszatért Rómába.

Agrippa Caligulának, Tiberius császár unokájának a magántanára lett. Ő és tanítványa összebarátkoztak. Egyszer Agrippa azt a könnyelmű, de karakteréhez illő megjegyzést tette, hogy Caligula lesz a következő császár. Amikor Tiberius erről értesült, börtönbe vettette Agrippát.

Agrippának nagy szerencséje volt, mert hat hónappal később meghalt Tiberius, és tényleg Caligula lett az új császár. Kiszabadította Agrippát, átadta neki azokat a területeket, amelyek felett korábban Fülöp uralkodott, és királlyá nevezte ki. Kr. u. 38/39-ben tért vissza Agrippa Palesztinába.

Amikor Agrippa megtudta, hogy a nővére, Heródiás rábeszélte a férjét, Antipaszt, hogy kérjen királyi címet, mindjárt követet küldött ő is Rómába, és ez a követ összeesküvéssel vádolta meg Antipaszt. Miután Caligula Heródes Antipaszt Galliába száműzte, az ő egykori területeit is Agrippának adta át (*Ant.* 18.7.2).

Caligulát Kr. u. 41-ben. meggyilkolták, és utána Agrippa az új császárt, Claudius támogatja. Megint eltalálta, hova kell állnia, mert jutalmul megkapta Júdeát és Szamáriát. Időközben már akkora területen uralkodott, mint valaha nagyapja, Nagy Heródes. Uralkodása azonban már nem tartott sokáig.

Megpróbálta zsidó alattvalóinak a tetszését azáltal elnyerni, hogy üldözte a keresztyéneket (Cselekedetek 12,1-23). Letartóztatta Jakabot, és lefejeztette. Pétert is elfogatta, hogy a *kovásztalan kenyerek* ünnepe után szintén kivégeztesse. Miután Pétert egy angyal csodálatos módon kiszabadította a börtönből, Agrippa megölette az öröket.

Uralkodása és élete Kr. u. 44-ben ért véget, amikor egy türoszi küldöttség érkezett Caesareába. Agrippa királyi öltözetben jelent meg, és trónjáról beszédet mondott. Josephus beszámol róla, hogy hallgatói istenként tisztelték. Abban a pillanatban Agrippa meglátta közeli halálának az előjelét, egy kötélén ülő baglyot. Nem sokkal ez után heves hasfájása lett, és öt nappal később meghalt (*Ant.* 19.8.2). Lukács elmondja, hogy Agrippára angyal sújtott le, és férgek falták fel, mert nem akart Istennek dicsőséget adni (Cselekedetek 12,21-23).

I. Heródes Agrippa három lányt és egy fiút - II. Agrippa - hagyott maga után. II. Agrippa mint király lépett az örökébe. Az egyik lánya, Druzilla, Felixhez, Palesztina római helytartójához ment feleségül.

Római császárok

Augustus (Kr. e. 31 - Kr. u. 14)

Octavianus legyőzte Marcus Antoniust az actiumi csatában (Kr. e. 31), és így az ő kezébe került a legfőbb uralom. Ekkor vette fel az Augustus nevet, amely *magasztos* jelent.

Amikor Jézus megszületett, Augustus uralkodott a Római Birodalom felett. Ő rendelte el azt a népszámlálást, amely miatt József kénytelen volt Betlehembe utazni, hogy az adó kivetéséhez nyilvántartásba vétesse magát (Lukács 2,1).

Augustus biztosította a Római Birodalom határait, és ezzel megalapította a példátlan béke korszakát (az idők folyamán mint *pax Romana* - római béke - vált ismertté). Átszervezte a kormányt és a jogrendszert, és az építkezésnek szentelte magát. Átfogó építkezési tevékenysége templomokra és utakra is kiterjedt.

A császárkultuszt, Róma és a császárok tiszteletét államvallássá tette. Azt ugyan nem követelte meg, hogy alattvalói istenként tiszteljék, de Domitianus alatt már egyre nagyobb mértékben fenyegette a császárkultusz mind a keresztyéneket, mind a zsidókat.

Augustus a provinciák vonatkozásában két különböző kormányzási módot alakított ki, hogy kiterjedt birodalmát minél hatékonyabban igazgathassa - volt egy senatusi és egy császári kormányzási mód. A *senatus* a békés provinciákat felügyelte, és minden provinciába helytartót (proconsul) küldött. A Cselekedetek megemlíti (18,12-17), hogy Akhájában Gallió volt a helytartó, amikor a zsidók megvádolták Pált a törvény megszegésével. Gallió nem akarta meghallgatni a vádakat (mert azok nem a római jog hatálya alá tartoztak), és kidobatta a zsidókat a törvényszékről.

Palesztinát mint császári provinciát katonai parancsnok (praefectus) vezette, aki közvetlenül a császárnak volt alárendelve. Az Újszövetség három illet említ meg: Pilátus, Félix és Festus.

Jóllehet három római légiót teljes mértékben felemészített az a hiábavaló kísérlet, hogy benyomuljon Germaniába, Augustusnak sikerült Rómát hatalmas világbirodalommal tennie.

Tiberius (Kr. u. 14-37)

J

Miután Augustus meghalt, örökbe fogadott fia, Tiberius lett a császár. Általában nem kedvelték. Mindenkit kivégeztetett, akit összeesküvéssel gyanúsítottak meg. Az Újszövetség csak egyszer említi meg név szerint (Lukács 3,1). Jézus idejében (20,22-25) és amikor keresztre feszítették (23,2), ő volt a császár.

Caligula (Kr. u. 37-41)

Tulajdonképpen neve Gaius volt. Azonban mint kisfiú egyenruhában és csizmában masírozott le-föl, így a katonák a Caligula (kis katonacsizma) gúnynevet ragasztották rá. Tiberius halála után a senatus őt nevezte ki császárrá. Kezdetben népszerű volt, mert mérsékelte az adókat, és politikai foglyokat bocsátott szabadon, köztük barátját, i. Agrippát, akinek királyi címet adományozott, és rábízta Heródes Antipasz territóriumát.

Uralkodásának későbbi időszakában - egyéb meggondolatlan (vagy egyenesen tébolyodott) cselekedetei mellett - követelni kezdte, hogy istenként imádják. Végül egy csoport császári testőr gyilkolta meg. Az Újszövetség nem említi meg.

Claudius (Kr. u. 41-54)

A csodával határos, hogy Claudius megválasztották császárnak. Egy gyermekori betegség miatt nyáladzott, és néha úgy tűnt, hogy nem is teljesen beszámítható. De ez csak a félrevezető látszat volt. Claudius megpróbálta a császárság hitelességet helyreállítani, amelyet Gaius (Caligula) súlyosan megrongált. Ezenkívül ő volt, aki kiűzte a zsidókat Rómából, akik között ott volt Akvila és Priscilla is (Cselekedetek 18,2).

Lucius Domitius Nero (Kr. u. 54-68)

Agrippina, Claudius felesége rábeszélte a férjét, hogy nyilvánítsa az előző házasságából való fiát, Nérót törvényes örökösévé. Ez után Agrippina megmérgezte Claudius.

Amikor Rómában tűz pusztított, Nero a keresztyéneket tette érte felelősé. Voltak olyan híresztelések, hogy ő maga okozta a tüzet, hogy helyet csináljon a palotájának, de Nero minden vádat elhárított magától. A keresztyénekre viszont durván rátámadtak, és meggyilkolták őket. Egyeseket c

kötöztek, kátránnyal leöntöttek, és meggyújtottak. Fáklyaként kellett világitaniuk a város éjszakai orgiáinál. Másokat leölt juhok bőrébe varrtak, és úgy vetették őket oda a vadállatoknak, hogy falják fel őket. Feltételezhető, hogy Pált és Pétert Nero uralkodása idején végezték ki.

Nero megszökött Rómából, amikor egy összeesküvés elől menekült, majd később öngyilkosságot követett el, amikor értesült róla, hogy a senatus elhatározta a letartóztatását.

Galba (Kr. u. 68-69)

Nero halála után a birodalmat polgárháború osztotta meg. Galbát a senatus nevezte ki császárrá, de hét hónap után meggyilkolták.

Vespasianus (Kr. u. 69-79)

Vespasianus katonai hatalma révén lett a következő uralkodó. Mialatt leverte a zsidó lázadást, a keleti légiók és provinciák kinyilvánították, hogy készek őt támogatni. Vespasianus a fiára, Titusra ruházta át a felelősséget a zsidó háborúért, és Rómába utazott.

Titus (Kr. u. 79-81)

Kr. u. 70-ben Titus, római hadvezér meghódította Jeruzsálemet, és lerombolta a templomot.

Rettenetes volt a négy hónapon át tartó ostrom. Titus a vár védőinek szeme láttára naponta 500 zsidót feszítettett keresztre a falakon, a foglyokat megkínoztatta, vagy rabszolgának adta el őket. További három évbe telt, amíg a Maszada erődöt is bevette. Három évig uralkodott, miután kinevezték császárrá. Halálát láz okozta.

Domitianus (Kr. u. 81-96)

Jóllehet már hosszabb ideje gyakorlat volt a rómaiaknál az imperátorok istennek kijáró tisztelete, Domitianus - Titus híres-hírhedt testvére - volt az első, aki mindenkitől megkövetelte, hogy istenként tisztelje. Istentelenséggel vádolták mind a keresztyéneket, mind a zsidókat, mert elutasították a császárkultuszt. Domitianus mindenre való tekintet nélkül üldöztette őket. A Jelenések könyvében János apostol azokat az üldözött keresztyéneket KátnHwa Domitianus imádatát. Végül Domitianust megölte

Kómái helytartók

Miután Augustus Gatliába száműzte Heródes Arkhelaoszt, a rómaiak Júdeát katonai parancsnokok uralma alá helyezték. Attól az időponttól fogva (Kr. u. 6) a templom lerombolásáig, amelyre Kr. u. 70-ben került sor, tizenhárom helytartó uralkodott Júdeában. Ezek közül az Írás hármat említ meg név szerint.

Pilatus

Pontius Pilátus (Kr. u. 26-36) adta ki a parancsot Jézus megfeszítésére. Mivel a zsidók azt akarták, hogy Jézust bűnözőként ítéljék el és végezzék ki, Pilátus elé vitték, és ragaszkodtak hozzá, hogy a helytartó keresztre feszíttesse (Márk 15,1-15). Tiberius később visszarendelte Pilátust Rómába, mert a Garizim-hegyen néhány szamaritánust lemészároltatott. Ő azt feltételezte, hogy lázadást akarnak szítani, pedig csak kincs után kutattak, és azt sejtették, ott találják meg.

Félix

Félix (Kr. u. 52-59) valamikor rabszolga volt, aki katonaként emelkedett fel, és Claudius nevezte ki praefectussá. Közismerten erőszakos és korrupt volt. A zsidók nem sokra becsülték, és harmadik házasságát törvénytelennek tartották (Druzillát, Heródes zsidó lányát rábeszélte, hogy váljon el a férjétől, Azizustól, Emesa királyától, és menjen őhöz feleségül - ez a törvény egyértelmű megszegése). Helytartósága idején kezdődött a zélóták nyilvános lázadása a római uralom ellen.

Amikor a zsidó Pált Jeruzsálemben azzal vádolták, hogy lázadást szított, letartóztatásakor a rómaiak megállapították, hogy római polgár. Mivel a zsidók megesküdtek, hogy megölik, a rómaiak elküldték a provincia fővárosába, Caesareába. A zsidók megbíztak egy ügyvédet, Tertulluszt, hogy emeljen vádat Pál ellen Félix előtt. Abból, ahogy beszédét kezdi, nyilvánvaló, hogy hízeleg a helytartónak.

Tertullusz ugyanis megköszönte Félix békességes és igazságos uralkodását (Cselekedetek 24,2-4), ami szemenszedett hazugság. Pál saját magát védte, és közben hirdette az evangéliumot Felixnek és Druzillának. Azonban

Felix halogatta a döntést Pál ügyében, mert azt remélte, hogy Pál megvesztegeti a szabadon bocsátása érdekében.

Végül Néró visszarendelte Rómába Felixet, és Festus került a helyére júdeai helytartónak.

Festus

Josephus igazságos uralkodónak írja le Festust (Kr. u. 59-62), aki helyreállította Júdeában a békességet (*A zsidó háború*, 2.14.1), mivel ártalmatlanná tette a szikarioszok rablóbandáit [*Ant.* 20.8.10]. Ezek a banditák rövid, éles tört hordtak a ruhájuk alatt, hogy kirabolhassák és megölhessék a Rómával szimpatizálókat.

Lukács részletesen beszámol Pál védőbeszédéről (Cselekedetek 25,1 – 26,32). Azt olvassuk, hogy Festus ellátogatott Jeruzsálembe, miután megérkezett Caesareába. A zsidó vezetők azt kérték tőle, hogy vigye vissza Pált Jeruzsálembe, ők ugyanis azt tervezték, hogy ott majd kilesik és megölik. Festus ebbe nem egyezett bele, azon a véleményen volt, hogy jöjjenek ők maguk Caesareába, ha vádolni akarják Pált. Ezzel a római törvénynek megfelelően cselekedett, amely megkövetelte a vádlóktól, hogy panaszukkal személyesen jelenjenek meg a bíróság előtt.

A zsidó vezetők néhány nappal később elmentek Caesareába, és súlyosan megvádolták Pált, de semmiféle bizonyítékkal nem tudták ezt alátámasztani. Mivel Festus kereste a zsidók tetszését, beleegyezett, hogy Pált visszaküldi Jeruzsálembe.

Pál ekkor hivatkozott római polgárjogára, vagyis arra, hogy a császár elé állhasson.

Miután Festus megbeszélte a dolgot a tanácsadóival, beleegyezését adta, hogy elküldi Pált Rómába, valójában azonban konkrét vádat nem tudott ellene felhozni. Amikor II. Agrippa és Bereniké eljöttek, hogy leróják tiszteletüket Festus, az új helytartó előtt, az elhívta őket, hogy hallgassák meg Pál védekezését. Pál ezeket a körülményeket újból arra használta, hogy hirdesse az evangéliumot az összes jelenlevőnek. Miután végighallgatták csodálatos megtérését és apostoli elhívását, Festus bolondnak nevezte Pált. Agrippa úgy vélekedett, hogy nevetséges, hogy Pál rövid bizonyágtételére neki keresztyénné kellene lennie. A jelenlevők megtanácskozták a dolgokat, és arra a következtetésre jutottak, hogy Pált szabadon lehetne bocsátani nyilvánvaló ártatlansága alapján, ha nem hivatkozott volna a császárra.

II. Heródes Agrippa (Kr. u. 50—93)

II. Heródes Agrippa apja halálának időpontjában Rómában tartózkodott. Mivel csak 17 éves volt, a császár legközelebbi tanácsadói azt javasolták, hogy ne kapja meg azonnal az egész királyságot.

Csak hat évvel később nevezte ki Claudius II. Agrippát Chalkis királyának. Chalkis a nagybátyjának volt a királysága. További három év múlva Claudius Chalkisért cserébe odaadta neki Fülöp birodalmát. Miután Claudius meghalt, utódja, Néró átadta még neki Galilea és Peraea területét is.

Amikor testvérének, Berenikének meghalt a férje, Bereniké hozzá költözött. A zsidók is és a rómaiak is azzal vádolták Agrippát és Berenikét, hogy vérfertőző viszonyban vannak egymással. Bereniké rábeszélte Cilícia királyát, Polemót, hogy metéltesse körül magát, és aztán vegye feleségül. Azonban ez a házasság nem tartott sokáig. Bereniké elvált Polemótól, és újra a testvéréhez költözött.

II. Agrippa felhatalmazást kért Nérótól, hogy dönthesse a Templom és a templomi pénzek ügyében, valamint a főpapok kinevezéséről (*Arit.* 20.1.3). A császár teljesítette a kérését, és Agrippa mindaddig megtartotta ezt a jogot, míg a rómaiak Kr. u. 70-ben le nem rombolták a Templomot.

Mivel II. Heródes Agrippa jól ismerte a zsidó hagyományokat, a rómaiak sokszor kérték a tanácsát vallási ügyekben. Ez volt az oka annak is, amiért az újonnan kinevezett helytartó, Festus azt kérte Heródestől, hogy legyen jelen Pál védőbeszédénél (Cselekedetek 25,1-26,32). És ez megmagyarázza azt is, hogy Bereniké, aki együtt élt Agrippával, miért volt szintén jelen, amikor az tisztelgő látogatást tett Festusnál (25,13).

Miután Pál elmondta védekezését, közvetett módon felszólította Festust és Agrippát, hogy higgyenek, hiszen Jézus halálát és feltámadását különösen is kiemelte. Festus azzal vádolta Pált, hogy bolond, Agrippa pedig ezt a rejtélyes választ adta: *„Majdnem ráveszel engem is, hogy keresztyénné legyek!”* (26,28) Abban egyetértettek, hogy Pál nem bűnöző, és szabadon lehetne bocsátani, ha nem hivatkozott volna a császárra (Cselekedetek 26,32).

II. Agrippa nyilvánvalóan tudatában volt annak, hogy a zsidóknak nincs esélyük a győzelemre a rómaiakkal szemben. Sikeresen próbálkozott a zsidó felkelés megsemmisítésével (Kr. u. 66 elején). Heródes Agrippa megtartotta a zsidó szokásokat, mégis a rómaiak oldalán állt, és végül Vespasianus császár további territóriummal jutalmazta meg.

Bereniké Titus, római hadvezér szeretője lett, aki lesújtott a zsidó felkelésre. Titus volt az is, aki Jeruzsálem ostromát vezette, amely legvégül a város és a Templom lerombolásához vezetett Kr. u. 70-ben. Míg ezek a konfliktusok zajlottak, Bereniké együtt élt Titusszal, aztán elment vele Rómába. Arroganciájával és extravagáns életstílusával kivívtta ott maga ellen a rómaiak haragját, ezért Titus, amikor császárrá nevezték ki, ismét visszaküldte Palesztinába. Még egyszer Rómába utazott, de Titus nem akart vele további kapcsolatot, és újra elküldte Palesztinába.

A Heródesek dinasztiája Kr. u. 93 k. II. Agrippa halálával ért véget.

Kérdések a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Melyek voltak azok a körülmények, amelyek Bemerítő János kivégzéséhez vezettek? Miért tett Heródes Szalóménak ilyen meggondolatlan ígéretet? Gondoljátok, hogy meglepődött, amikor a lány János fejét kérte? Mit tanácsoltatok volna neki, miután Szalóme megmondta, mit kíván?
2. Gondoljátok, hogy ellentmondás van aközött, ahogy Lukács (a Cselekedetekben) és ahogy Josephus beszámolt I. Heródes Agrippa haláláról? Indokoljátok meg a válaszotokat!
3. Milyen következményei voltak a császárkultusznak a keresztyénekre, különösen azokra nézve, akikhez a Jelenések könyve szól?
4. Miért Róma nevezte ki azt a helytartót, aki Palesztina felett uralkodott? Melyik az a három római helytartó, akit az Újszövetség megemlít?
5. Mi a különbség az olyan provincia között, amelyet a senatus, és amelyet a császár irányít? Mi volt a helyzet Palesztinával? Miért?
6. Miért vádolta Néró a keresztyéneket azzal, hogy ők okozták a római tűzvészt? Mi történt a keresztyénnel a vádak alapján?
7. Mi volt a politikai háttere annak a kijelentésnek, amelyet Pál a 2Timóteus 4,6-8-ban tesz? Hogyan ír saját küszöbön álló haláláról? Miért bizakodik Pál abban, hogy az Úr végül igazságosan bánik vele, és megjutalmazza majd?

6.

AMIKOR A VALLÁS BETEGGÉ TESZ

Évekkel ezelőtt olvastam egy könyvet, amely a lelkigondozásról szól, és ez volt a címe: „Amikor a vallás beteggé tesz”. A szerző, Wayne Oates annak a lehetséges következményeiről ír, amikor a hit szélsőséges mértékben ítélkezővé vagy törvénykezővé válik. Oktalanság volna, ha a hellenizmus zsidóságra gyakorolt hatását lélektanilag próbálnánk elemezni, de a könyv címe mégis találóan leírja, milyen szellemi fejlődésen mentek keresztül a zsidók a „két testamentum közötti” négyszáz év során.

A hellenizmus előretörése fenyegető hatással volt a zsidóság jövőjére. Miként maradhattak meg a zsidók elkülönített, Isten által kiválasztott népnek, amely nem alkalmazkodik a nemzetekhez? Hogyan tarthatták meg a törvénynek megfelelő életstílust, hogy ne váljanak hellenisztikus szektává? Miként vethették alá magukat idegen hatalmak uralmának úgy, hogy közben nem adták fel istenhitüket, azt, hogy Isten beavatkozik, megvédi őket, és ugyanakkor majd megszabadítja őket elnyomóiktól?

Jézus korában a különféle zsidó csoportosulások és politikai pártok különbözőképpen reagáltak a hellenizmusra. Nem minden reagálási mód negatív, azonban azok az erőfeszítések, hogy igazodjanak a görög befolyáshoz, valamint a rómaiak és a Heródesek uralmához, arra vezettek, hogy a zsidók materializmussal és nacionalizmussal helyettesítették az Istennel való valóságos kapcsolatot. A pénz és a hatalom utáni sóvár vágyukat szellemi látszatok mögé rejtették. Nem a Megváltóra vágytak, aki megszabadítja őket a bűneiktől, hanem királyt kívántak, akinek a segítség-

gével győztes elégtételt vehetnek a rómaiak felett, és politikai királyságot állíthatnak fel.

Mások viszont az idegen uralom hatására hitük újbóli fellángolását élték át, és ezért várták Isten beavatkozását. Helyesen értelmezték az Ószövetséget, és megmaradtak abban a bizalomban, hogy az Úr teljesíteni fogja azt az ígérteét, amelyet népének és a világnak adott. Teljes bizalommal számoltak a Messiás eljövetelével, aki önmaguktól fogja megváltani őket. Ez a Megváltó megdönti majd a Sátán hatalmát, és felállítja a békesség és az igazságosság világbirodalmát, amely mindenki számára hozzáférhető lesz.

Vallásos pártok

Josephus „három filozofikus szektát” ír le: a szadduceusokat, a farizeusokat és az esszénusokat (*Ant.* 18.1.2). Ezenfelül az Újszövetség megnevez még számunkra két további csoportosulást: az írástudókat és a zélótákat.

Az írástudók

Az írástudók professzionális tudósok voltak, akik az Ószövetséget magyarázták, és a mindennapi életre alkalmazták. A zsidó hagyomány szerint Ezsdrás volt az első írástudó. A száműzetésből hazatért zsidók gondját vállalta fel, és tanította őket. Az íráskönyvtárájának szentelte magát, hogy kövesse és tanítsa Isten törvényét. A törvény magyarázatának és alkalmazásának hagyományát egészen Krisztus koráig gyakorolták.

Maguk az írástudók nem alkottak pártot, de közülük a legtöbben a farizeusok pártjához tartoztak (1. Máté 23,2). Egyesek kapcsolatban álltak a szadduceusokkal (1. Máté 2,4; 21,15). Az említett igehelyeken a „főpápok” megnevezés jelentheti azt is, hogy néhány írástudó a szadduceusok pártjához tartozott, akik a Templom működtetéséért voltak felelősek.

Mivel az írástudók kiismerték magukat a törvénykezés terén, ők voltak azok, akik a mindennapi élet dolgaiban meghozták a törvénynek megfelelő ítéleteket. Erre egy példa: az úgynevezett nagyhéten, a keddi napon a farizeusok, a Heródes-pártiak és a szadduceusok megpróbálták

Jézust fogós kérdésekkel lépre csalni. Az egyik farizeus, aki írástudó is volt, ezt kérdezte Jézustól: „*Melyik a legfőbb az összes parancsolat közül?*” (Márk 12,28). Erre nem volt könnyű választ adni, mert negatív és pozitív parancsolatok százai léteztek. Azonban Jézus válasza nagy hatást tett az írástudóra: „*Szeresd az Urat, Istenedet, és 71111 tasd ki úgy a szeretetedet iránta, hogy úgy szereted a felebarátodat, mint önmagadat*” (Márk 12,29-33, a szerző szabad fordítása alapján).

Jézus korában a szóbeli hagyományok teljes zűrzavara uralkodott, mert újra és újra megpróbálták összhangba hozni a törvényt a görög-római kultúrával, és ennek megfelelően magyarázni és alkalmazni. Jézus ebből sok mindent úgy értékelt, mint ami teher és akadály az emberek és Isten kapcsolatában. Azzal vádolta az írástudókat és a farizeusokat, hogy visszaélnek Isten törvényével, „képmutatóknak” és „vak vezetőknak” nevezte őket (L. Máté 23).

Az írástudó tanítónak számított, és gyakran fordultak hozzá a tiszteletre méltó *rabbi* megszólítással. Az írástudóknak tanítványaik voltak, akik közmondásos módon követték őket, kívülről tudták a tanításukat, és utánozták életstílusukat. Rendszerint úgy volt, hogy a tanítvány választott magának rabbit, akihez csatlakozni akart. Jézusnál fordítva volt: Ő választott ki magának 12 férfit, akiket elhívott, hogy kövessék. Jézusnak ugyan ennél több tanítványa volt, de ezzel a tizenkettővel különösen szoros kapcsolatot tartott fenn.

A szadduceusok

A 'szadduceus' szó a Cádók névből származik. így hívták azt a főpapot, akit Salamon, miután leváltotta Ebjátárt, utódjául rendelt (IKirályok 2,27; 4,2).

A papi nemesség és a világi nemesség egy bizonyos fokig kompromisszum volt, hogy a zsidók egyetlenszerűségének és a hellenizmus dominanciájának eleget tegyenek. A szadduceusok a Templom működését irányították a Hasmoneusok korában, a legfőbb feladatuk ez és az áldozati rendszer működtetése volt. Készek voltak az együttműködésre korrupt papkirályokkal és kegyetlen római praefectusokkal, csak hogy megtarthassák privilegizált státusukat. A szadduceusok számban kevesebben voltak a farizeusoknál, de a Heródesek uralmának idején ők voltak a legbefolyásosabb párt.

Ők egyedül a Tórát (Mózes első öt könyvét) ismerték el, és elvetették az írástudók szóbeli törvényeit. Mivel korlátozott ismereteik voltak a szent írásokról, tagadták a szellemi lények, a feltámadás és a halál utáni élet létezését. A pillanatnak éltek, és nem várták a Messiás eljövetelét.

Klasszikus példája a kompromisszumkészségüknek az, hogy készek voltak a farizeusokkal együttműködni azért, hogy Jézustól megszabaduljanak. Azért tartották veszélyesnek, mert a fennálló rendet összezavarta. Megpróbálták úgy csapdát állítani neki, hogy szóba hozták a feltámadást. Jézus azonban megmagyarázta nekik, hogy még az Ószövetség is, amelyet magukra nézve kötelezőnek ismertek el, a feltámadásról tesz bizonyosságot. Amikor az Úr megjelent Mózesnek, ezt mondta: „*Én vagyok atyádnak Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene*” (2Mózes 3,6). Ezek a férfiak már évszázadok óta halottak voltak, de az Úr mégis jelen időt használt velük kapcsolatban, hogy megmutassa, ezzel a földi élettel nem ér minden véget.

Amikor a tanítványok hirdetni kezdték Jézus feltámadását, a szadduceusok lettek az ösgyülekezet első ellenségei (I. Cselekedetek 4,1-22). Mivel a szadduceusok elsősorban a Templomra fókuszáltak, nem csodálkozhatunk rajta, hogy Kr. u. 70-ben, amikor a Templomot lerombolták, eltűntek a színről.

A farizeusok

A 'farizeus' szó az arámi nyelvből ered, és elkülönülést jelent. Először a Makkabeus-felkelés után találunk rövid említést róluk, és Johannész Hürkanosz idején (Kr. e. 135-104) fogadták el őket vallásos csoportosulásnak. A hellenizmusra adott reakciónk az volt, hogy mindenkitől és mindentől elkülönültek, ami a szemükben tisztátalan volt.

A farizeusok az úgynevezett haszidim (a „kegyesek”) utódai voltak, és szenvedélyesen buzgók voltak a törvénnyel kapcsolatban. Nem voltak katonai csoport, de mégis támogatták a Makkabeus-felkelést Antiokhosz Epiphanész ellen, aki el akarta törölni a judaizmust. A győzelem után, amely meghozta a zsidóknak a függetlenséget, figyelmük újból szellemi ügyekre terelődött. Az emberek tisztelték őket, mert dicsőítették Istent a törvény pontos megtartásával.

Hitük alapja az egész Ószövetség volt (a Törvény, a Próféták és az írások); saját szóbeli hagyományaik azonban ugyanolyan kötelező érvényűek voltak. Ellentétben a szadduceusok naturalisztikus hozzáállásával,

a farizeusok hittek a test feltámadásában, az eljövendő ítéletben és a szellemi lények létében. Meggyőződésük volt, hogy Isten népének jövője attól függ, mennyire aprólékos gonddal tartják meg az írott törvényt és a szóbeli hagyományokat. Tizedet adtak, imádkoztak, böjtöltek, és szigorú, gonddal megtartották a szabbatot. Meg voltak róla győződve, hogy gyorsíthatják a Messiás eljövetelét, és jó cselekedeteikért jutalmat kapnak, ha a legapróbb részletig beteljesítik a törvényt.

Bár csak néhány ezer farizeus volt, mégis nagyon befolyásosak voltak. Éberren figyelték Jézust, mert az ő szemükben az, amit tett, a törvény semmibevétele volt. Tiltakoztak, amikor Jézus szombaton meggyógyított egy beteget (Márk 3,1-6), és ugyanígy reagáltak, amikor a tanítványok szombaton keresztülmentek egy gabonaföldön, kalászkodat szedtek, és megették (Máté 12,1-2). Mivel Jézus figyelmen kívül hagyta hagyományait, a farizeusok és az írástudók azzal bélyegezték meg, hogy hamis próféta, és elhatározták, hogy megölik (János 7,25-32).

Rendkívüli dolog volt, hogy Jézus a farizeusokat „képmutatónak” nevezte, és szigorú ítélettel fenyegette meg (Máté 23,1-39). Nem volt minden farizeus képmutató, voltak olyanok is, akik komolyan gondolták, amit csináltak (pl. János 3,1-15). Nikodémus tiltakozott az ellen a megalapozatlan gyanú ellen, hogy Jézus hamis próféta (János 7,50-51), és segítségére volt arimátiai Józsefnek, hogy Jézus méltó temetést kapjon (János 19,38-42). Pál is farizeus volt, és mindent megtett, hogy megtartsa a törvényt, és Isten dicsőségére legyen (Filippi 3,1-6). Amikor Pált a nagytanács elé vitték, és világossá vált számára, hogy nem remélhet tisztességes kihallgatást, úgy szakította meg a tárgyalást, hogy heves vitát szított a farizeusok és a szadduceusok között a feltámadással kapcsolatban (Cselekedetek 23,1-11).

A zélóták

A farizeusokhoz hasonlóan a zélóták is elutasították a hellenizmust, de ők ezenfelül még azt is gondolták, hogy a vallásszabadságot erőszakkal ki lehet kényszeríteni, és a függetlenség kivívása érdekében még a háborút is jogosnak tartották. A Makkabeus-felkelés idején készségesen harcoltak ők is. Míg a Hasmonaeus-korban kicsit megcsappant a nacionalista buzgalmuk, a római megszállás idején újból fellángolt. Ellentétben a farizeusokkal, akik meg voltak róla győződve, hogy a római uralom Isten büntetése a bűneik miatt, és akik készek voltak Isten beavatkozására vár-

ni, hogy megszabadítsa őket az elnyomóktól, a zélóták a saját kezükbe vették a dolgokat.

A zélóták mozgalma eredetileg azzal kezdődött, hogy a vallásszabadságért való küzdelem kilépett a medréből, és Szeleukida-ellenes szabadságharchoz vezetett. Nagy Heródes uralma alatt a rómaiak odaküldték Coponiust, akit az ország vezetőjének szántak, és Quirniust, akinek nyilvántartásba kellett vennie a zsidókat az adó kiszabásához (Lukács 2,2). Jóllehet a főpap arra ösztönözte a népet, hogy mindezeknek rendelje alá magát, egy rebellis vezér, név szerint Júdas, ellenállási mozgalmat indított. Meggyőzte harcostársait, hogy csak Istennek kell alárendelniük magukat (*Ant.* 18.1.1). Erre azok nem voltak hajlandók adót fizetni és görögül beszélni, és partizánháborút folytattak a rómaiak ellen.

Simon, Jézus egyik tanítványa, valamikor zélóta volt (Lukács 6,15; Cselekedetek 1,13). Lehetséges, hogy a zélóták a *sicarius*okkal (*sicarii*) álltak kapcsolatban. Az a római tiszt, aki Pált letartóztatta, azt gondolta, Pál is ezek közül való. Ezt kérdezte: „*Hát nem te vagy az az egyiptomi, aki néhány nappal ezelőtt fellázította és a pusztába vezette a szikáriusok négyezer emberét?*” (Cselekedetek 21,38).

Csodálatra méltó lehet a zélóták hazafiassága, de Josephus megkérdőjelezi a történelemben betöltött szerepüket. Őket hibáztatja több iszonyatos háborúért, ami végül a Templom lerombolásához és a nép szétszórásához vezetett Kr. u. 70-ben (*Ant.* 18.1.1).

Az esszéusok

Ugyanúgy, mint a farizeusok, az esszéusok is meg voltak győződve a szigorú, rituális tisztaság fontosságáról, azonban a farizeusoktól eltérően az esszéusok olyan mértékben korruptnak tartották a Hasmoneus-papkirályokat, hogy elfordultak a templomi istentisztelettől és a zsidóság hagyományos szokásaitól. Sokan voltak, akik elvonultak a júdeai pusztába, és ott éltek együtt; ők alkották a qumráni közösséget a Holt-tenger közelében. Izrael „igaz maradékának” tartották őket.

Az askéta esszéusok a maguk exkluzív közösségében szigorú életszabályokhoz tartották magukat. Egyesek helyeselték a házasságot, mások nem. Ehelyett fiatal férfiakat fogadtak maguk közé, akiket felkészítettek az esszéusok életére. A magántulajdon minden formáját elvetették,

mindenük közös volt, és minden tagtól elvárták, hogy vegye ki a részét a munkából és a közösség életének dolgaiból.

Ami a rituális tisztaságot illeti, azt az esszénusok túlzottan is komolyan vették. Ha valami vagy valaki tisztátalannal kerültek kapcsolatba, vagy legalábbis ezt gondolták, újra és újra megtisztították magukat. Qumránban több olyan gödröt fedeztek fel, amelybe lépcső vezetett, és azt feltételezik, hogy ezek teljesen fel voltak töltve vízzel, és a rituális tisztaság céljait szolgálták.

Ugyanúgy, mint az írástudó Ezsdrás, aki az írások tanulmányozására, alkalmazására és tanítására szentelte oda magát (Ezsdrás 7,10), az esszénusok is tanulmányozták és másolták a törvényt. Mivel kérellelhetetlen szigorral tartották magukat a törvényhez és éltek a szerint, meggyőződésük volt, hogy még az erősen törvényeskedő farizeusok is szakádrók, mert továbbra is a Templomban imádják Istent.

Mint sok mai túlbuzgó „próféta” prédikátor, az esszénusok is úgy gondolták, hogy kétségtelenül a „legutolsó napokban” élnek. Azt hitték, hogy a Messiás hamarosan visszatér, és vezetésével ők - mint a „fény fiai” - a szent háborúban legyőzik a „sötétség fiait”.

Az Újszövetség nem tesz egyértelmű említést az esszénusokról, egyesek mégis azt gondolják, hogy Bemerítő János közülük való volt (János 3,23-26), ő azonban magányos próféta volt, aki semmiféle közösséghez nem tartozott (Lukács 7,24-28). János reformátor volt, és nem veszedelmet jövődőlő próféta. Az ő bemerítése nem a szertartásos mosakodásról szólt, ő megtérésre hívta Izraelt, hogy tartsanak bűnbánatot, és merítkezzenek be, hogy megmeneküljenek Isten ítéletétől (Márk 1,1-8).

Jézus végképp nem volt esszénus. Az esszénusok ugyanis elítélték életstílusát és tanítását. Jézus pontosan azokat az embereket kereste, akiket az esszénusok kétségtelenül széles ívben kikerültek volna. Máté egy olyan ünnepre hívta meg, amelyen vámszedők vettek részt. Amikor Jézusnak szemére vetették, hogy bűnösökkel eszik, egyértelművé tette, hogy Ő azért jött, hogy megkeresse a bűnösöket (Máté 9,10-13). Még Zákeushoz, a fővámszedőhöz is meghívatta magát (Lukács 19,1-10). Nemhogy kerülte a Templomot, hanem éppen ott prédikált (Lukács 19,47-48). Jézus feltámadása után Péter és János is elmentek a Templomba imádkozni (Cselekedetek 3,1). Jézus kritizálta a farizeusokat, hogy szörszálhasogatóan magyarázzák a törvényt (Máté 23,1-36). Az esszénusok nagyfokú perfekcionizmusával szemben még ennél is hajthatatlanabb lett volna.

Az utolsó Róma elleni lázadáskor (Kr. u. 66-70) az esszénusok Qumránnál nagyon sok írásukat rejtették el a Holt-tengertől északra található barlangokban. 1947-ben egy beduin pásztor fedezte fel ezeket, amelyek mint „holt-tengeri tekercsek” váltak ismertté. Mikor ez a pásztor a kecskéit legeltette, egy barlangban több agyagkorsót talált, amelyek bőr irattekercseket tartalmaztak. Az évek során egyre több és több irattekercset találtak, amelyek feltárják az esszénus közösségek szabályait és hitbeli felfogását. Ezenkívül megtalálták majdnem az egész Ószövetség másolatát, ezen belül egy olyan irattekercset is, amelyen megvan Ézsaiás könyvének komplett szövege. Ezek a leletek lehetővé tették a tudósok számára, hogy bizonyítsák az Ószövetség szövegének pontosságát, és értékes betekintést nyertek a Jézus korabeli judaizmus egyik (apokaliptikus) változatába.

Összefoglalás

Egyes zsidók készségesen elfogadták a hellenizmust, a többség azonban úgy érezte, hogy veszélyezteti fennmaradásukat, mint Isten kiválasztott népének a fennmaradását.

A reakciók a békés alárendelődéstől az erőszakos összetűzésekkig terjedtek. Az írástudók a törvény tanulmányozására és megtartására koncentráltak. A szadduceusok elfogadták a római uralmat annak érdekében, hogy mint a Templom őrei megőrizzék kiváltságos szerepüket. A farizeusok úgy próbálták meg Istent dicsőíteni, hogy pontosan megtartották a törvényt. Megint mások, mint például a zélóták, megpróbáltak bátran szembeszegülni a rómaiakkal, és megdönteni elnyomóik hatalmát. Az esszénusok elszigetelt közösségekben nagyon szigorú rend szerint éltek, hogy a tisztaságról alkotott elképzeléseiket megvalósítsák.

Jézus ezek közül egyik hozzáállást sem pártfogolta. Követőinek egy más életmódot tanított, és más követelmény elé állította őket: ez a szeretetben való élet. Nem azért jött, hogy megdöntse a rómaiak hatalmát, vagy erőszakkal érvényt szerezzen Mózes törvényének, hanem az Istenhez vezető utat akarta nekünk megmutatni. A megfeszítése előtti estén a felső szobában ezt mondta a tanítványainak: *„Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis én általam”* (János 14,6).

Kérdése^ a témával kapcsolatos beszélgetéshez

1. Milyen módokon reagáltak a zsidók a hellenizmusra? Te miként reagáltál volna?
2. Véleményed szerint fenyegetik más kultúrák a mi zsidó-keresztyén értékrendünket?
3. Melyik az a mozgalom a fentiekben leírtak közül, amelyikhez csatlakoztál volna? Miért vagy miért nem?
4. Válassz az evangéliumokból két erre alkalmas szakaszt, és beszéljétek meg, miért a farizeusok és az írástudók voltak Jézus elsődleges ellenségei!
5. Válassz a Cselekedetekből két alkalmas szakaszt, amelyek azt magyarázzák meg, miért tartoztak a szadduceusok az ősgyülekezet legerősebb ellenségei közé?
6. Mennyiben hasonlítanak a mai hívők (pozitív vagy negatív értelemben) a következő csoportokhoz?
 - írástudók
 - Farizeusok
 - Szadduceusok
 - Esszénusok
7. Hogyan volt lehetséges, hogy a vámszedő Máté és a zélóta Simon megváltoztak, miután Jézus követői lettek? Miként változott meg a saját életed, miután elkezdted Krisztust követni?
8. Összehasonlítva azzal, ahogy a zélóták viszonyultak a római uralomhoz - mit tanít a Biblia, hogy kell a keresztyéneknek a kormányukhoz viszonyulni, különösen akkor, amikor olyan kérdésekről van szó, mint a keresztyén értékrend és a keresztyén hit?

ÖSSZEFOGLALÁS

Az idő teljessége

Izrael két testamentum közötti története tele van tragédiával és reménységgel.

Jeruzsálem Kr. e. 586-ban bekövetkezett bukása katasztrófa volt. Ami bekövetkezett, elképzelhetetlen volt. Több mint egy évezred után Izrael mint nemzet megszűnt létezni, a Templomból csak romok maradtak, és nagyon sok zsidót hurcoltak el fogságba. Júdea babiloni tartomány lett. A Messiás eljövételének reménysége elérhetetlen álommá vált. Hogy küldhette volna el Isten a Messiást, ha nem volt már hazája ennek a nemzetnek?

Bár úgy nézett ki, hogy Isten elhagyta népét, a próféták mégis arról biztosították a száműzötteket, hogy fogságuk nem fog örökké tartani. Isten hűséges; még sosem szegte meg a szavát, és a jövőben sem fogja. Hetven évvel később a perzsák leigázták a babiloniakat. Kürosz király kibocsátott egy olyan rendeletet, amely lehetővé tette a zsidók visszatérését Júdeába. Ezek tértek vissza. Zerubbábel vezetésével újból felépítették a Templomot, és később - Ezsdrás és Nehémiás közreműködésével - megfogadták, hogy követik Mózes törvényét. Még volt remény.

A perzsák több mint két évszázadon át ellenőrzésük alatt tartották Izraelt, a zsidók jövője azonban olyan körülményeken múlt, amelyek az ő hatalmukon kívül estek. Húszéves korában Philipposz fia, Sándor Görögország uralkodója lett. Vezetésével a görögök meghódították a hatalmas Perzsa Birodalmat, és elterjesztették a görög életmódot Egyiptomtól Indiáig. Sándor ugyan nem tört be Júdeába, és nem is rombolta le, de a hellenizmus előretörése ellen a zsidók semmit sem tudtak tenni. Tanulmányozták a görög nyelvet és filozófiát, és még az öltözködési szokásait is átvették a görögöktől.

Sándor halála után Izrael az egyiptomi Ptolemaiosz-dinasztiának került az uralma alá, majd a szíriai Szeleukidák dinasztiájának fennhatósága következett. A Ptolemaioszok megengedték a zsidóknak, hogy imádják Istenüket, és a maguk hagyományos életmódja szerint éljenek. Ptolemaiosz Philadelphosz uralkodása idején Alexandriában zsidó tudósok lefordították a héber Ószövetséget a népszerűbb görög nyelvre. Ez a görögül beszélő zsidók számára könnyebben hozzáférhetővé tette az írásokat.

Ez a békés kapcsolat az uralmon levő hatalmakkal drasztikus módon megváltozott, amikor a Szeleukidák legyőzték a Ptolemaioszokat Kr. e. 198-ban. Izrael szír uralom alá került. Az volt a cél, hogy kiirtsák a zsidókat, illetve arra kényszerítsék őket, hogy fogadják el a hellenizmust. Antiokhosz Epiphanész a Templomban felállította Zeusz oltárát, és iszonyatos üldözésben részesített mindenkit, aki vonakodott megtagadni zsidóságát.

A zsidók erőszakos hellenizálásának kísérlete azonban nem úgy sült el, mint ahogy gondolták. A zsidók nem hajtottak fejet Antiokhosz követelései előtt, és fellázadtak. Egy Modemből származó öreg pap fiai álltak a makkabeusok élére, és gerillaháborút indítottak a szíriaiak ellen. Egyáltalán nem tűnt valószínűnek, mégis visszanyerték szabadságukat. Simonnal új papi dinasztia kezdődött el. Simon volt az utolsó Makkabeus, és ugyanakkor az első főpap, aki nem Áron fiainak sorából származott. Simon „örökös” uralkodó és főpap lett.

Johannész Hürkanosz uralma alatt fogadták el a szírek a zsidók függetlenségét, és így végre megint volt saját államuk. Azonban a nép valóságos élete fokozatosan hanyatlott, és két különböző érdekcsoportra oszlott. A konzervatív beállítottságú zsidókat (haszidim), akik elutasították a hellenizmust, farizeusoknak nevezték. Azok pedig, akik készek voltak a görög életmód átvételére, mint szadduceusok váltak ismertté. A két párt között elszánt ellenségesség volt, és igyekeztek elnyerni a Hasmoneus-uralkodók kegyeit. Johannész Hürkanosz halála után a Hasmoneusok korát további, kölcsönös hatalmi harcok jellemezték.

Rómának, amely Kelet felé állandóan terjeszkedett, tudomására jutott az Izraelben uralkodó káosz. A rómaiaknak új lehetőség adódott, miután Alexandra két fia között polgárháború tört ki. Kr. e. 63-ban Pompeius betört a megosztott és legyengült országba, és meghódította Jeruzsálemet. Az idumaeai Heródes Antipater mint Pompeius támogatója lett Júdea helytartója. Antipater a fiait, Phasaelt és Heródest nevezte ki Júdea és

Galilea uralkodóinak. Amikor a parthusok megtámadták Jeruzsálemet, megölték Phasaelt. Heródesnek sikerült elmenekülnie Rómába, és ott megkapta a zsidók királya címet. A rómaiak segítségével Heródes betört Júdeába, és megvetette a lábát mint vazallus király Nagy építkezési projektjei nyomán Nagy Heródesként lett ismert, és valóban zseniális volt. A Templomot úgy építtette át, hogy az ókori világ egyik csodájává vált, és Caesarea az ő uralkodása idején lett a Földközi-tenger második legnagyobb kikötője. Egyfelől kiváló képességű ember volt, másfelől viszont paranoid és kegyetlen. Három fiát és két feleségét ölette meg, mert gyanakodott rájuk.

Izraelnek tehát volt királya, de nem Dávid nemzetségéből való, és így nem is a megígért Messiás volt, hanem egy megvetett idumaeai, Ézsau leszármazottja. Isten azonban nem feledkezett el ígéretéről. A régen várt Messiás-Király - a rómaiak számára észrevétlen módon - Betlehemben született meg. Heródes fenyegetve érezte magát, amikor születéséről értesült, ezért rendelte el a betlehemi gyermekgyilkosságot. Józsefet egy angyal figyelmeztette a fenyegető veszélyre, ezért a családjával Egyiptomba menekült. A reménység tovább élt. Kr. e. 4-ben meghalt Heródes, és a királyságát felosztották a három fia között.

Heródes Arkhelaoszt Júdea és Szamária uralkodójává nevezték ki. Később azonban Galliába száműzték, mert alkalmatlannak bizonyult. (Ha a rómaiak nem voltak elégedettek vazallus királyaikkal, néha katonai parancsnokokat tettek meg uralkodóvá. Jézus idejében ilyen volt Pontius Pilátus helytartó, aki Jézus megfeszítését is elrendelte.) Heródes Fülöp negyedes fejedelem lett apja királyságának északi részén; Heródes Antipaszt Galilea és Peraea negyedes fejedelmévé nevezték ki. Antipasz volt az, akit Bemerítő János nyilvánosan elítélt, mert elvált a feleségétől, hogy elvehesse a testvére feleségét. Elfogatta Jánost, és kivégeztette, amikor a feleségének a lánya ezt kérte tőle.

Utódaik közül kettőt említ meg a Cselekedetek. I. Heródes Agrippa kivégeztette Jakabot, és elfogatta Pétert. Amikor egy türoszi küldöttség úgy hódolt előtte, mint isten előtt, és Agrippa felmagasztalva érezte magát, az Úr abban a pillanatban lesújtott rá, és hamarosan meghalt. Festus római helytartó új ember volt Palesztinában, és nem ismerte ki magát a zsidó hagyományokban. Ezért arra kérte II. Heródes Agrippát, hogy legyen jelen Pál védekező beszédénél, és tegyen javaslatot, mivel vádolható az apostol.

A zélóták folytatták a fegyveres ellenállást és a Kr. u. 66-ban indított sikertelen felkelés végül odavezetett, hogy a rómaiak Kr. u. 70-ben lerombolták a Templomot. A második felkelést követően (Kr. u. 135), elfogták a rebellisek vezetőjét, és kivégezték. A zsidó népet szétszórták, és halálbüntetés terhe mellett megtiltották nekik a Jeruzsálembé való visszatérést. A zsidó Templom helyén Jupiter tiszteletére emeltek templomot. Így ért a zsidó nép tragikus véget, de a reménység eleven maradt.

Jézus halála és feltámadása után azt a megbízást adta tanítványainak, hogy menjenek el széles e világra, és hirdessék az evangéliumot. Az első évszázad végére a keresztyének száma sok ezerre növekedett, és gyülekezetek keletkeztek Jeruzsálemtől Rómaig. Ennek a világnak a Királya és Megváltója élt, és mindig is élni fog!

Jóllehet ezt a kort némelykor a 400 csendes évnek nevezik, a testamentumok közötti időszak semmiképpen sem volt eseménytelen. Isten munkálkodott, ugyan nem a próféták által, de mégis felkészítette a világot Fia eljövételére. Isten terve mindig tökéletes. Jézus Krisztus a történelem legmegfelelőbb időpontjában született meg. Dávid Breed meggyőzően ír arról, hogyan készítettett fel a világ Krisztus eljövételére:

Ezen a ponton kétségtelenül betelt az idő. Ha a Megváltónak valaha el kell jönnie a Sionra, akkor erre most van a megfelelő idő. Ha Izrael Megmentőjének valaha meg kell jelennie, akkor éppen most. És O tényleg megjelent! Az angyalok elénekelték az éneket Betlehem felett. Augustus császár a Megváltó születése és bemerítkezése közötti időben hirdette ki a saját istenségéről szóló rendeletet. Az utolsó konfliktus kezdetét vette, és a végleges győzelem előrevetítette árnyékát. Lassanként bontakozott ki, és végül az egyik utolsó római császár elkeseredett kiáltásába torkollott: „Názáreti! Győztél!” (A *History of the Preparation of the World for Christ* [Annak története, hogyan készítettett fel a világ Krisztus eljövételére], 360-361. oldal).

„Amikor eljött az idő, Isten elküldte Fiát a világba, aki asszonytól született, hogy megváltsa azokat, akiket Isten törvénye elítélt, és így Isten gyermekei lehessünk!” (Galata 4,4-5, a szerző szabad fordítása).

FÜGGELÉK

Akra - Erődítmény Jeruzsálem egyik dombján, amelyet Antiokhosz Epiphanész épített és erősített meg. Ez az erődítmény mindaddig fenyegetést jelentett a zsidóknak, míg Simon, egy Makkabeus-vezér, Kr. e. 142-ben ellene nem támadt, és le nem rombolta.

Alexander Jartneusz (uralkodása: Kr. e. 103-76) - I. Arisztobulosz fia, becsvágyó és arrogáns Hasmoneus- király. Az *Alexander* nevet ő vette fel Nagy Sándor (tkp. Alexander) után.

Alexandra - Mariamme anyja, Nagy Heródes anyósa. Barátságban állt az egyiptomi Kleopátrával, és Heródes megbuktatására törekedett. Végül kivégezték, mert Heródes őt tette felelőssé a Mariammével való - gyűlölet és szerelem között hányódó - kapcsolatáért.

Alexandria - Egyiptomi város, amelyet Nagy Sándor alapított. A Földközi-tenger legjelentősebb kereskedelmi kikötője volt, és ókori oktatási központ. Később az egyiptomi (ptolemaioszi) királyság fővárosa lett, itt fordították le az Ószövetséget görög nyelvre (*Septuaginta*).

Antigonosz (uralkodása: Kr. e. 40-37) - Az utolsó Hasmoneus-uralkodó. **II.** Arisztobulosz fia. A római senatusnál megpróbálta érvényre juttatni hatalomra való igényét, azonban helyette Heródes Antipaszt nevezték ki helytartónak. Amikor a parthusok megszállták Júdeát, Antigonoszt tették királlyá, később azonban a rómaiak legyőzték, elfogták és lefejezték.

Antiókhia - II. Antiokhosz nem tudta megtartani babiloni fővárosát, és ezért alapította a Földközi-tenger mellett Antiókhia-t mint a szír

Szeleukida-birodalom fővárosát. Antiókiában tanította Pál és Barnabás az újonnan megtérteket, ott nevezték a Krisztus-hívőket először keresztényeknek.

IV Antiokhosz, Epiphanész (uralkodása: Kr. e. 175-164) - A legrosszabb hírű Szeleukida-uralkodó. Rettenetesen üldözte a zsidókat, hogy rájuk kényszerítse a hellenizmust. Megszentségtelenítette a Templomot Kr. e. 168-ban, utálatos tette váltotta ki a Makkabeus-felkelést. A zsidók az Epimanész (őrült) csúfnevet ragasztották rá, ami az *Epiphanész* kiforgatása.

Antonius, Marcus - Római hadvezér és Kleopátra szeretője. Szövetségest látott Nagy Heródesben, és hozzásegítette, hogy elnyerje a zsidók királya címet. Octavianus (Augustus császár) legyőzte Antoniust az actiumi csatában, Antonius súlyosan megsérült. Nagy valószínűséggel öngyilkosságot követett el, hogy elkerülje, hogy foglyul ejtsék.

Antonius-vár - Citadella (erőd) Jeruzsálemben, amelyet Nagy Heródes építtetett, és Marcus Antoniusról nevezett el. A Templom nyugati falával volt határos.

Arámi - A babiloniak nyelve. A fogság következményeként sok zsidó az arámi nyelvet részesítette előnyben. Jézus arámiul, héberül és görögül beszélt.

I. Arisztobulosz (uralkodása: Kr. e. 104-103) - A második Hasmoneus-uralkodó, saját magát nevezte ki királynak, de kormányzásának ideje csak egy évig tartott. Mindenkiel szemben, még a saját családjával szemben is betegesen bizalmatlan volt.

II. Arisztobulosz (uralkodása: Kr. e. 67-63) - Hasmoneus-uralkodó. Közte és testvére, II. Hürkanosz között trónviszály dúlt, ez tette lehetővé a rómaiak számára, hogy meghódítsák Júdeát.

Babilónia - Egy birodalom, amely Nyugat-Ázsiára terjesztette ki uralmát, és Kr. e. 586-ban legyőzte Júda államát (déli ország). A babiloniak Nebukadneccar idejében háromszor is betörték Júdába, harmadik alkalommal meghódították Jeruzsálemet, kifosztották és lerombolták a Templomot, és foglyok ezreit hurcolták el babiloni fogságba.

Bereniké - II. Agrippa testvére, Titus szeretője. Testvérével együtt hallgatta meg Pál védőbeszédét, amelyet az Festus procurator előtt mondott el.

Caesarea - A második legnagyobb tengeri kikötő a Földközi-tenger keleti részén. Nagy Heródes építtette, és Augustus császárról nevezte el. Ebben a régióban a rómaiak Jeruzsálem helyett Caesareát nyilvánították politikai fővárossá.

Dániel - Próféta, aki az első babiloni invázió idején túszként került Babilonba. Tanácsadója volt három babiloni királynak és Kürosz (Círus), perzsa királynak úgyszintén. Ő prófétálta meg a királyi birodalmak felemelkedését és bukását Babilontól Isten országa felállításáig.

I. Dareiosz (uralkodása: Kr. e. 521-486) - Ő volt a Perzsa Birodalom uralkodója, amikor a zsidók ellenségei leállították a jeruzsálemi Templom újjáépítését, és ő kerestette meg az irattárban Kürosz erre vonatkozó rendeletét. Ő parancsolta meg a helytartónak, hogy engedélyezze a további építkezést, és gondoskodjon építőanyagról is. Zerubbábel Temploma az ő uralkodásának idején készült el Kr. e. 515-ben.

I. Démétriosz (uralkodása: Kr. e. 162-150) - Antiokhosz Epiphanész unokaöccse, (szír) Szeleukida-uralkodó. Az ő serege győzte le és ölte meg Júdás Makkabeust.

Diaszpóra - Altalános megnevezése azoknak a zsidóknak, akik Palesztinán kívül éltek. A babiloni fogság, Nagy Sándor hódításai, Antiokhosz Epiphanész üldözései és a Római Birodalom terjeszkedése következtében a zsidók szétszóródtak az ókori Közel-Keleten.

Ezékiel - Dánielhez hasonlóan Ezékiel a fogság 70 éve alatt prófétált. Próféciáit túlnyomórészt az egyszerű népnek és nem az uralkodóknak hirdette.

Ezsdrás - írástudó és pap, aki Kr. e. 458-ban a hazatérők második, kisebb csoportját vezette Jeruzsálembe. Szolgálat a törvény tanulmányozására és tanítására koncentrált.

Farizeusok - A törvény szigorú követői voltak, azt a legapróbb részletekig megtartották, és a szóbeli hagyományokat azonos szintre helyezték

az írott törvénnyel. Feltehetőleg a haszidim volt az elődjük, egy olyan csoportosulás, amely szembehelyezkedett a hellenizmussal és a Szeleukidák uralmával.

Félix (kormányzása: Kr. u. 52-59) - Júdea Róma által kinevezett katonai helytartója, akit a zsidók korrupt magatartása miatt megvetettek. Néhány zsidó vádat emelt Pál ellen Félix előtt Caesareában.

Festus (kormányzása: Kr. u. 59-62) - Júdea Róma által kinevezett katonai helytartója, Félix utódja, aki engedélyezte Pálnak, miután az megtartotta előtte védőbeszédét, hogy Rómába menjen, és ott a császár előtt tegyen vallomást.

Fülöp negyedes fejedelem (uralkodása: Kr. e. 4-Kr. u. 34) - Nagy Heródes és jeruzsálemi Kleopátra fia, a Galileától északkeletre és keletre található területek uralkodója volt. Ő építtette Caesarea Philippi városát, amelyet Caesar Augustus római császárról nevezett el.

Hasmoneusok - Zsidó uralkodócsalád, amely a függetlenségért vívott harc során szilárdította meg hatalmát. Feltételezhető, hogy a 'Hasmoneus' név a Makkabeusok egyik őseinek, Hasmonnak a nevére vezethető vissza.

Haszidim - „A kegyesek”. A Makkabeusok 1. könyve így nevezi azokat a zsidókat, akik makacsul ragaszkodtak a hagyományaikhoz és Mózes törvényéhez; hevesen ellenálltak a görög uralomnak és kultúrának. Azt tartják, hogy a farizeusok pártja a haszidimból jött létre.

Hellenizmus - A szót a görög kultúrára és a görög életstílusra használják. Nagy Sándor és utódai elterjesztették a hellenizmust azokban az országokban, amelyeket bevettek, és amelyek fölött uralkodtak.

I. Heródes Agrippa (uralkodása: Kr. u. 37-44) - Nagy Heródes unokája, Júdea és Szamária felett uralkodott, és királyi címet viselt. I. Agrippa, aki szeretett volna a zsidók kedvében járni, fogatta el Péter apostolt, és végeztette ki Jakab apostolt. Amikor engedte, hogy egy türoszi küldöttség istenként tisztelje, az Úr angyala lesújtott rá, és hamarosan meghalt.

II. Heródes Agrippa (uralkodása: Kr. u. 50-93 k.) - 1. Heródes Agrippa fia. Feltehetőleg vérfertőző viszonyban élt a testvérével, Berenikével. O

és Bereniké együtt hallgatták meg Pál védekezését Caesareában, ahol Agrippa kitért Pál Krisztusról szóló bizonyágtétele elől, de ugyanakkor azt megerősítette, hogy nem vétkezett a római törvény ellen.

Heródes Antipasz (uralkodása: Kr. e. 4-Kr. u. 39) - Galilea és Peraea negyedes fejedelme (tetrarkha), Nagy Heródes fia, és hozzá hasonlóan elkötelezett építkező. Miután Bemérítő János elítélte a házasságát Heródiással, féltestvérének, Heródes Fülöpnek a feleségével, Heródiás rávette Antipaszt, hogy fejeztesse le Jánost.

Heródes Antipater - Idumaea uralkodója, Nagy Heródes apja. Kr. e. 48-ban a rómaiak Júdea helytartójává nevezték ki, mivel támogatta őket az Egyiptom elleni harcukban.

Heródes Arkhelaosz (uralkodása: Kr. e. 4-IKr. u. 6) - Nagy Heródes legidősebb fia. Apja halála után Júdea uralkodójává nevezték ki. Egyiptomból való visszatérése után József és Mária Jézussal Galileába költözött, mert féltek Arkhelaosz tói.

Idumaeaiak - Ezsau leszármazottai. A Holt-tengertől délkeletre található területen éltek. A Heródesek, akik az idumaeaiaktól származtak, Palesztina uralkodói voltak Róma fennhatósága alatt. A zsidók származásuk miatt nem sokra becsülték őket.

Jeruzsálem - Izrael fővárosa. Miután Dávid király lett, Jeruzsálemet tette politikai és vallási fővárossá.

Jeruzsálemi Alexandra (uralkodása: Kr. e. 76-67) - Szalóme Alexandra néven is ismert. Ő az egyetlen asszony, aki Izrael felett uralkodott. Nő léte nem tölthette be a főpapi tisztséget.

Johannész Hürkanosz (Kr. e. 135-104) - Az első Hasmoneus-uralkodó Simonnak, az utolsó Makkabeusnak a halála után. Miután nézeteltérése támadt a farizeusokkal, a szadduceusokhoz csatlakozott.

Jonatán - Mattatiás fia és a makkabeusok első vezetője, általa ismerték el Izraelben a makkabeusokat mint legitim, politikai pártot. Elfogadták főpapnak, bár nem tartozott Cádók nemzetségéhez. A szírek lesből megtámadták, elfogták, és később kivégezték.

Jósua - Miután Kr. e. 538-ban az első csoport visszatért a babiloni fogságból, ő volt az első főpap. Zerubbábelrel együtt, aki a csoport vezetője volt, megszervezte, hogy a hazatértek újjáépítsék a Templomot.

Júdás Makkabeus - Mattatiás legidősebb fia, és a Makkabeus-felkelés vezetője. Bátor volt, és lenyűgöző győzelmeket aratott a szírek felett, ezért kapta a *Makkabeus* nevet. Ez a szó feltehetőleg az arámi 'kalapács' szóból származik. Egy csatában veszítette életét.

VII. Kleopátra - Egyiptom királynője és Marcus Antonius szeretője. Ki akarta terjeszteni uralmát Egyiptomtól egészen Júdeáig, de Antonius veresége után öngyilkosságot követett el.

II. Kürosz (uralkodása: Kr. e. 559-529) - Perzsa király, Nagy Küroszként ismert. Miután elfoglalta az Ujbabiloni Birodalmat, rendeletet bocsátott ki, amely lehetővé tette a fogságban élő zsidók visszatérését Júdeába.

Malchus - A nabateusok királya volt. Kleopátra rábeszélte, hogy indítson háborút Nagy Heródes ellen.

Mariamme - Nagy Heródes csodálatosan szép Hasmoneus felesége. Kapcsolatuk a szerelem és a gyűlölet sajátos keveréke volt, végül Heródes megölette Mariammét.

Mattatiás - Főpap Mode'in faluban. Amikor egy szír küldött arra utasította a zsidókat, hogy a görög isteneknek áldozzanak, Mattatiás megölt egy zsidót, és megölte a küldöttet is. Bátor és merész cselekedete a Makkabeus-felkelés kezdete.

Mode'in - Egy kis falu Jeruzsálemtől északra, ahol a Makkabeus-felkelés kezdődött.

Nabataea - Arab terület Júdeától délre.

Nagy Heródes (uralkodása: Kr. e. 37-4) - Júdea uralkodója. Miután Heródes elmenekült a parthusok elől, Rómába futott. Ott a senatus azzal lepte meg, hogy neki adományozta a zsidók királya címet. Egyszerre volt zseniális és ravasz, ugyanakkor paranoid és gátlástalan. Ő rendelte el Betlehemben és környékén a gyermekgyilkosságot, hogy biztos legyen afelől, hogy eltette láb alól a zsidók igazi Királyát, Jézust.

Nagy Sándor (uralkodása: Kr. e. 336-323) - Philipposz fia. Makedónra királya. Apja halála után legyőzte a perzsákat, és felállította a királyságát, amely délen Egyiptomig, keleten Indiáig terjedt.

Nebukadneccar (uralkodása: Kr. e. 605-562) - Az Újbabiloni Birodalom királya. Hadseregével háromszor tört be Júdeába. Harmadszor (Kr. e. 586) elfoglalta Jeruzsálemet, kifosztotta a Templomot, és zsidók ezreit deportálta.

Nehémiás - I. Artaxerxész pohárnoka és tanácsadója. Kr. e. 444-ben engedélyt kapott a királytól, hogy elmenjen Júdeába, és irányítsa Jeruzsálem falainak újjáépítését.

Octavianus (Caesar Augustus) - A Római Birodalom uralkodója Jézus születésének korában. Az után lett császár, hogy legyőzte Marcus Antoniuszt. Kiváló császár volt, birodalmát senatori és császári provinciákra osztotta fel. Az ő uralkodása alatt vette kezdetét a császárok imádata (az imperátorok bálványozása).

Pál - Egykori farizeus, aki csodálatos módon megtért a damaszkuszi országúton, és utána a keresztyén hit buzgó híve lett. Apostoli elhívátása volt, bejárta a Római Birodalmat, prédikálta az evangéliumot, és leveleket írt a fiatal gyülekezeteknek. Kr. u. 60-as években a rómaiak kivégezték.

Paneaszi csata - Ma: Banias (Kr. e. 198). 111. Antiokhosz (Nagy Antiokhosz) szír Szeleukida-uralkodó legyőzte az egyiptomiakat (Ptolemaioszokat) Paniumban, a Jordán forrásvidékének közelében, és elragadta tőlük a Palesztina feletti uralmat, amelyet a Szeleukidák aztán meg is tartottak a Makkabeus-felkelésig és az utána következő Hasmoneus-korig.

Parthus-birodalom (Parthia) - Hatalmas keleti birodalom (Irán). A parthusok a Kr. e. 3. század közepén jutottak hatalomra, amikor fellázadtak a Szeleukidák uralma ellen. Birodalmuk nyugaton az Eufrátesz folyóig terjedt, amely a Római Birodalom határát képezte. A római korszak idején rövid időre megszállták Jeruzsálemet. Nagy Heródes el tudott menekülni előlük, de a testvérét, Phasaelt megölték. Jóllehet röviddel ez után elűzték őket Júdeából, továbbra is fenyegetést jelentettek Rómának, míg végül Traianus le nem győzte őket (Kr. u. 114-116).

Perzsia - Ez volt az a birodalom, amely a babiloniakat legyőzte. Kr. e. 539-ben Kürosz király minden ellenállás nélkül bevonult Babilonba. Alapelve volt a visszatérés a rendezett élethez. Ennek megfelelően rendeletet adott ki, amely engedélyezte a zsidóknak, hogy a száműzetésből visszatérjenek a hazájukba.

Pompeius - Római hadvezér, aki Kr. e. 63-ban meghódította Jeruzsálemet.

Pontius Pilátus (helytartósága: Kr. u. 26-36) - Római helytartó Júdeában. A zsidók rábírták, hogy feszíttesse keresztre Jézust.

I. Ptolemaiosz (uralkodása: Kr. e. 323-283/282) - Nagy Sándor három hadvezére közül az egyik; ő alapította a Ptolemaiosz-dinasztiát Egyiptomban. Nagy Sándor halála után birodalmát az utódai helyett a hadvezérei osztották fel egymás között. Ptolemaiosz Egyiptom első uralkodója volt. A Dániel 11,5 „déli királynak” nevezi. A Ptolemaiosz név jellemző Egyiptom következő uralkodóinál is.

II. Ptolemaiosz Philadelphosz (uralkodása: Kr. e. 285-246) - Egyiptom Ptolemaiosz-uralkodója, aki a héber Ószövetség görögre fordítását kezdeményezte (*Septuaginta*).

„Pusztító utálatosság” (Kr. e. 168) - Ez az esemény váltotta ki a Makkabeus-felkelést. Antiokhosz Epiphanész Szeleukida-uralkodó katonái betörték Jeruzsálembe, a Templomot Zeusz görög istennek szentelték, és tisztátalan állatokat áldoztak az oltáron.

Simon - Mattatiás fia, ő volt a makkabeusok harmadik vezetője. Testvére, Jonatán halála után ő vezette tovább a szírek elleni felkelést. Ő volt az, aki megszerezte a zsidó függetlenséget. Kr. e. 140-ben élete hátralevő idejére főpappá nevezték ki. Ez az esemény jelezte a szírek uralmának végét, és egyúttal a Hasmoneus-kor kezdetét is.

Septuaginta - A héber Ószövetség görög fordítása. Azok a zsidók, akik Egyiptomban éltek, és jobban értettek görögül/ mint héberül, Ptolemaiosz Philadelphosz uralkodása idején lefordították az Ószövetséget görögre. Ennek a fordításnak LXX az általános megnevezése, ez hetvenet jelent római számmal, mivel a hagyomány szerint 70 (72) zsidó írástudó 70 nap alatt készítette el a fordítást.

Szadduceusok - Gazdag arisztokraták, akik a nép körében népszerűtlenek voltak, és a Templom működtetését végezték. Támogatták a hellenizmust, és vitatkoztak a farizeusok nagyobb csoportosulásával a törvény értelmezéséről. Nem hittek a feltámadásban vagy az angyalok létezésében.

Szalóme - Nagy Heródes testvére, gyűlölte Heródes Mariammétól született fiait (Arisztobulosz, Alexander). Ő indította el azt a szóbeszédet, hogy ezek a fiúk meg akarták ölni Heródest. Erre Heródes megfojtatta a fiait.

Szamaritánusok - A zsidók és pogányok között kötött házasságokból származó utódok Izraelben (északi királyság). Kr. e. 722-ben az asszírok elfoglalták Izraelt, majd ezt követően más meghódított népeket telepítettek erre a területre. Azokat a zsidókat, akik ezekből a népekből való nőket vettek feleségül, és követték azok vallási hagyományait és gyakorlatát is, szamaritánusoknak nevezték (Szamária nevéből, amely az északi királyság fővárosa volt). A tiszta zsidók megvetették a szamaritánusokat.

Szanhedrin (szünedrion) - A legfőbb vallási tanács Izraelben, 70 tag és a főpap alkották. A nagytanács a törvénnyel és a hagyományokkal kapcsolatos döntések meghozatalában volt illetékes.

I. Szeleukosz Nikatör (uralkodása: Kr. e. 304-281) - Ő volt a szír dinasztia (Szeleukidák) első uralkodója. Korábban Ptolemaiosz hadvezére volt, de elhagyta, hogy északon saját maga állítson fel birodalmat, amelyhez Babilon, Média-Atropaténé és Szíria tartoztak. A Szeleukidák birodalma rivalizált a Ptolemaioszok egyiptomi birodalmával, és végül átvette a hatalmat Palesztina felett.

Templomszentelés (a fények ünnepének és hanukának is nevezik) - Évenkénti megemlékezés arról, hogy Júdás és a makkabeusok Kr. e. 164-ben győzelmet arattak a szírek felett, és visszafoglalták Jeruzsálemet, megtisztították és újból az Úrnak szentelték a Templomot.

Tetrarkha - Olyan uralkodó, aki egy királyság negyede felett uralkodik. Ilyen volt például Fülöp negyedes fejedeleme, aki a Galileától északra és északkeletre fekvő területeken uralkodott.

Vámszedő - Aki beszedte az adót, vagy aki bérelte az adószedés jogát a római uralom idején. Megvásárolták a rómaiaktól az adó behajtására vonatkozó engedélyeket. Meggazdagodtak, mert több adót szedtek be, mint amennyit a rómaiaknak le kellett róniuk.

Zerubbábel - Ő volt a babiloni fogságból visszatérők első vezetője. Kr. e. 538-ban megközelítőleg 50 000 zsidót vitt vissza Babilonból Júdeába. Ő volt felelős a Templom újbóli felépítéséért, amelyet Zerubbábel Templomának neveznek.

Zsinagóga - Az a hely ahol a zsidók imádkoznak. Az ókorban mindenütt voltak zsinagógák a Közel-Kelettől a Földközi-tenger térségéig. A 'zsinagóga' szó „gyűlést, gyülekezetet” jelent, emberek találkozását. Valószínűleg az első zsinagógát a babiloni fogságban építették, miután a Templom már romokban hevert. A zsinagógák az imádatra és az imádkozásra, valamint az íráskönyvtárára szolgáltak.

A MAGYAR KIADÁS JEGYZETEI

A kötetben a bibliai hivatkozások az alábbi kiadás alapján történnek. Biblia. Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése. (Ford. a Magyar Bibliatársulat Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága. Az 1975. évi fordítás javított kiadása, 1990.) Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Bp., 2008.

9. o. A szerző által sűrűn hivatkozott a Makkabeusok 1. és a Makkabeusok 2. könyve „nem tartozott a zsidó kánonhoz”, a deuterokanonikus könyvek közé nyert besorolást. A katolikus egyház „elfogadta sugalmazott könyveknek”, szerepelteti kiadásában. A kötetben az e könyvekre történő hivatkozás a *Biblia*, Szent István Társulat, Bp., 1976. alapján történik. A protestáns Biblia-kiadások, az „új ökumenikus bibliafordítás” sem tartalmazza ezeket az írásokat. E „hiányt” pótolandó protestáns „gondozásban” is megjelent egy magyar nyelvű kiadvány. *Deuterokanonikus bibliai könyvek*. A Septuaginta alapján. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Bp, 1998.

Josephus Flavius: *A zsidók története*. Európa, Bp, 1980. (Ford. Révay József.) E szemelvényes kiadást megelőzően magyarul megjelent *A zsidó háború*, *A zsidók története* (teljes szöveg) és Josephus Flavius *Önéletírása* (szintén Révay József fordításában).

E kiadványok nagymértékben segítik William H. Marty kötetének feldolgozását, megértését. E helyen kell utalnunk arra a nehézségre, amely „kortalanul” fennáll az ókori mitikus és történelmi események tekintetében. Az ókori keleti és görög, sok esetben a római nevek nemzetközi és magyar átírása sem könnyíti meg a mindenkori olvasó dolgát. Hazánkban az ógörög szavak magyar nyelven történő kifejezésénél a tudományos művekben és a felsőoktatásban, a szépirodalmi munkákban és a közoktatásban használatos írásmód mellett az úgynevezett latin átírás is (főleg a régi kiadványokban) megtalálható. Az egyházi kiadványok sok esetben egyiket sem követik, sőt ugyanazon szöveg - földrajzi helyek, nevek, fordítások, átírások, hivatkozások tekintetében - felekezetek szerint is más jelle-

get ölt. Az ókori keleti nevek átírása a fennmaradt feljegyzésekben különbözőképpen megőrzött nevek esetében még problematikusabb, általában tudományos konszenzus eredménye. Azaz a tudósok nemcsak abban állapodnak meg, hogy miként írták egy-egy nevezetes történelmi személyiség nevét, hanem abban is, hogyan hívták őket.

10. o. Vö. 1Mózes 35,10; 35,22-26; 41,45: befolyásos uralkodó - „egész Egyiptom felügyelője.” Vö. 1Mózes 50,21.

12. o. A kötetben sűrűn előforduló *geistlich*: „egyházi, papi” szótár szerinti jelentés ez esetben nem használható. A *Geist*: „szellem, lélek, értelem, elme” jelentések-ből kiindulva a fordító következetesen a „szellemi” kifejezést választotta. E szó olvastán érdemes emlékezetünkbe idézni a *lelki* - „érzelmi, szívbeli, belső” -; a *lelkület* - „érzésvilág, lelkivilág, gondolatvilág, mentalitás” -; a *spirituális* - „lelki, szellemi” -; *lelkiség* szavakat. A szerző szóhasználatában szinte mindig „lelki/szellemi” értelemben értendő.

13. o. „Babiloni fogság”. A szerző több esetben (például 14., 15., 143. o.) hivatkozik a zsidóság történetében e meghatározó eseményre, azonban úgy, hogy a Kr. e. 586-ban bekövetkezett jeruzsálemi Templom lerombolását és zsidók tízezreinek fogságba való elhurcolását, a száműzetés éveit II. Kúrosz Kr. e. 538. évi rendeletével, a fogságból hazatértek első csoportjának megérkezésével tekinti befejezettnek. A megjövedőlt „70 év” Marty kategorikus kijelentései és az évszámok közlései alapján valójában nem 70 év. Nebukadneccar Kr. e. 605-ben, 597-ben és 587-ben indított támadásait követően mindig hurcolt zsidókat fogságba, sőt a támadások következtében nagyobb tömegek a szomszédos Egyiptomba menekültek. (Egyes kiadványok Kr. e. 607. évre datálnak egy fogságba hurcolást, hogy a Kr. e. 537. év legyen a 70 éves fogságból való hazatérés éve.) A *Magyar Katolikus Lexikon* „babiloni fogság” címszavának meghatározása: „Júdea királysága népének babiloni tartózkodása Kr. e. 597-536-ig”. (I. m. I. k. Szent István Társulat, Bp., 1993.) Történelmi tény: Kr. e. 586-ban jelentős létszámban (az adatok erre nézve eltérők) hurcoltak zsidókat fogságba, ez a „babiloni fogság” kezdő éve, és tény II. Kúrosz Kr. e. 538-ban kiadott ediktuma is, amelynek köszönhetően a hajdan elhurcoltak és leszármazottaik több hullámban, kisebb-nagyobb csoportokban tértek vissza egykori hazájukba évtizedeken keresztül. (Voltak, akik nem a hazatérés mellett döntöttek, diaszpórában maradtak.) Az éveket nem a Kr. e. 586 és 538 között kell számolni. William H. Marty kötete mindvégig jelentős hangsúlyt helyez a lelki/szellemi életre, megújulásra. Salamon szentélyének a babiloniak általi lerombolása Kr. e. 586-ban következett be, míg a Templom újjáépítése - kisebb megszakításokkal, vö. hivatkozott helyek - Kr. e. 516-ban fejeződött be. Tehát a 70 év így értendő, szükségtelen történelmi eseményekkel, évszámokkal manipulálni. (A szerző ezt nem emeli ki a 115. oldalon, bár az évszámok szerepelnek.)

„Babilóniai fogság: az ókori zsidó tört. egyik időszaka. 1. e. 586-ban Nabukudurri-uszur (Nabukodonozor) babilóniai uralkodó elpusztította Jeruzsálemet és a Salamon által felépített Szentélyt, az ország lakosságának jó részét pedig áttelepítette. Ez a babilóniai fogság Kürosz (Cyrus) perzsa király uralomra lépésével (i. e. 537) véget ért; ő engedte a zsidók egy részének visszatérését Júdeába. A jeruzsálemi Szentély azonban csak i. e. 516-ban épült újjá, ezért szokás hetven éves babilóniai fogságról beszélni." (*Akadémiai Kislexikon*. I–II. Akadémiai, Bp., 1989-1990.1. k.)

14. o. II. (Nagy) Kürosz (Kr. e. 559-529) - latin: Cyrus; Círus a protestáns, Cirusz a katolikus Bibliában. Kr. e. 539-ben - miután Sippárnál legyőzte a babiloni sereget - békésen bevonult Babilonba (az Újbabiloni Birodalom vége). II. (Nagy) Kyros agyaghenger felirata így tudósít: „Amikor Babylónba békésen bevonultam, az ünneplés és öröm közepette a fejedelmi palotában az uralom szállását felütöttem, Marduk, a nagy úr, Babylón lakosainak barátságos szívét megnyerte számomra..." (*Ókori Keleti Történeti Chrestomathia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp, 19997. Szerk.: Harmatta János - 1964. Vö. 306-308. o.) Kr. e. 537-ben Palesztina a Perzsa Birodalom része lett. II. Kürosz ediktuma: vö. 2Kronika 36,22-23; Ezsdrás 1,1-4; 5,15; 6,3. (ÓKTCh 308-309. o.; a templomépítés folytatásának Dareiosz általi engedélyezésére I. i. m. 310-311. o.) E dokumentumok alátámasztják a Marty könyvében is kifejtett, Kürosz megítélésével kapcsolatos vélekedéseket.

15. o. Nebukadneccar a protestáns, Nebukadnezar a katolikus Bibliában. II. Nabukudurri-uszur (általánosan elterjedt görög névalak: Nabukodonozor, Kr. e. 605-562) az Újbabiloni Birodalom uralkodója. Hódításai során Kr. e. 586-ban lerombolja Jeruzsálemet, megszűnik a Júda Királyság, a zsidókat deportálja („babiloni fogság").

II. Óarrukin (Kr. e. 721-705) 721-ben (kihasználva elődje 722-ben történt csatanyerését) Izraelt asszír tartománnyá tette, majd elfoglalta Türoszt, Gáza környékét is tartománnyá szervezte. Leverte az Egyiptom támogatását élvező asszírellenes koalíciót (Asdod, Júda, Moáb, Edóm).

18. o. Jójákim (Kr. e. 609-598), fia Jójákin (Kr. e. 598-597, 3 hónapi uralkodás után fogságba hurcolták), Cidkijjá (Kr. e. 597-586) Júda - a „babiloni fogság" előtti - utolsó királya. Mindhárman fellázkodtak Nabukodonozor uralma ellen.

19. o. Bél-sar-uszur (meghalt Kr. e. 539), Bélsaccar a protestáns, Baltazar a katolikus Bibliában. Vö. Dániel könyve 5-8. Xenophón: *Kürosz nevelkedése*.

A szerző e helyen szó szerint idézi Dániel könyvét: „A méd Dárius pedig elfoglalta az országot hatvankét esztendő korában" (6,1). „Ennek a Dáriusnak az identitása némiképpen bizonytalan" - állapítja meg Marty zárójeles megjegyzésében. Az e helyen említett Dárius nem azonos I. Dareiosz (Kr. e. 521-486) perzsa királlyal, aki Kürosz fiának, Kambüszésznek az uralkodását (Kr. e. 529-522)

követően 30 éves kora körül került a trónra, nehéz belpolitikai viszonyok között. I. Dareiosz Kr. e. 552-ben született, uralkodásának kezdetét több helyütt az 522. évre datálják. Hérodotosz történelmi művében gyakori szereplő, az ott közzétett adatok (például, hogy életkora miatt még nem vehetett részt II. Kürosz hadjáratában) mindezt alátámasztják.

20. o. Az *Ószövetség* könyveit a Kr. e. II. században a zsidók három csoportra osztották: *Törvény (Tóra)*, *Próféták* könyvei (*Nebiim*), *írások (Ketubim)*. A szerző hivatkozásai e szerint és ezekre történnek.

26. o. *Szusza (Susa, Száza* - magyar nyelven elterjedt névalak) a Kr. e. IV. évezredben alapították, az ókori Elámi Birodalom fővárosa. Kr. e. 640-ben történt lerombolását követően, Dareiosz újjáépítette és az Akhaimenida Birodalom fővárosává tette. A perzsa uralkodók gazdagsága és pompája mellett Nagy Sándor városhoz köthető tetteiről is nevezetes. Például a „szúzái menyegző”, amikor „ő maga Dareiosz leányát, Sztateirát vette feleségül, a legelőkelőbbekhez pedig a legkiválóbb perzsa nőket adta”. A minden adósságától megszabadított, arany ivópoharakból iszogató 9000 fős násznép bizonyosan jól érezte magát. [Vö. Plutarkhosz: „Alexandrosz - iulius Caesar.” Alexandrosz, 70. In: Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. I–II. Ford. Máthé Elek. Magyar Helikon, Bp, 1978.1. 579-735. o. Plutarkhosz más életrajzai (például Pompeius, Cicero, Antonius, Galba, Otho) is ajánlhatók a jelen kötetben tárgyaltakhoz.]

A perzsa uralkodók ténykedésére (is) hasznos forrás Hérodotosz: *A görög-perzsa háború*. (Ford. Muraközy Gyula.) Európa, Bp., 1989.

29. o. Essarhaddon, Assurrahiddina (Kr. e. 680-669) asszír uralkodó.

39. o. III. Alexandrosz, Nagy Sándor (Kr. e. 356-323) makedón uralkodó munkásságához vö. 26. o. jegyzet, továbbá Borzsák István tanulmányait (vö. 125. o. jegyzet).

41. o. „Született Jeruzsálemben a világteremtés 3798. évében, előkelő papi család sarjaként, és az Ábrahám szövetségébe való felvétel alkalmából a József ben Mattitjáhu nevet kapta; elhunyt Rómában mint [Titus] Flavius Josephus római polgár, valamikor Traianus császár uralkodásának első éveiben.” (Josephus Flavius: *A zsidók története*. Gondolat, Bp., 1980. Utószó: Hahn István. I. m. 613. o.) Josephus Flavius (37k.-100k.) életműve teljes egészében fennmaradt. Tárgyilagosságra való törekvése nagyon fontos forrássá teszi Iézus korára vonatkozóan is. A fordultatos életutat (Róma-ellenes lázadóból római állampolgárrá vált) magáénak mondható történetíró a zsidó hagyományok („rabbiniikus neveltetése, farizeus iskolázottsága”, „hároméves esszéus életmódja” - Hahn István), a görög nyelv és kultúra kiváló ismerője. Műveire azért is érdemes különös figyelmet fordítani, mert jelen kötet szerzője, William H. Marty, hűen követi az azokban foglaltakat.

43. o. Nagy Sándor hirtelen halála után a *diadokhoszok* („utódhadvezérek”; Sió.Soxoc; „felváltó/követő”) kora következett. A több mint két évtizeden át tartó eseményekkel és szereplőkkel zsúfolt hatalmi harc részleteiből érdemes kiemelnünk, hogy egyes uralkodók uralkodási ideje nem mindig köthető pontosan meghatározott évszámokhoz. Például I. Ptolemaiosz (Szótér) a birodalomalapító, Kr. e. 323-ban Egyiptom tartományi kormányzója (aaxpáTrii; satrapa) lett, de királlyá csak Kr. e. 305/304-ben koronáztatta magát. Az ipszoszi ütközet (Kr. e. 301) zárta le a diadokhoszháborúkat, de e birodalmak a későbbi évszázadok során is vívták hatalmi harcukat. Makedóniában az Antigonida-dinasztia, Egyiptomban a Ptolemaiszkok gyakorolták a hatalmat; a Nyugat- és Dél-Kis-Ázsiát, Észak-Szíriát, a Tigris és az Eufrátesz közét, valamint Iránt magában foglaló 3,5 millió négyzetkilométer területű Szeleukida-birodalom (Szeleukosz „utódhadvezér” leszármazottai) lett a korábban Nagy Sándor uralma alatt egyesített területek örököse. Ezeket az országokat a „hellenisztikus államok” megnevezéssel is illetik.

A hellenizmus és a vele kapcsolatos görög kifejezések a görög kultúra és hagyomány művelését, ápolását, átvételét jelentik. A hellenizmus szakaszolását illetően megoszlanak a vélemények. A korszak kezdetét általában Nagy Sándor halálától (Kr. e. 323) számítják, de többek uralkodási éveit is (336 – 323) a hellenizmusához (mások makedón kort emlegetnek 338 – 323 között) sorolják. A korszak történeti zárópontját illetően abban mutatkozik egyetértés, hogy a Római Birodalom függvényében próbálják megadni a záróhatárt, de a fő különbségek a következők: „az első makedón háború” Kr. e. 215 – 205; a „harmadik makedón háború” vége Kr. e. 168 (Makedónia ptidnai csatavesztése); Kr. e. 146: Hellasz római provinciává szervezése; Kr. e. 31: Octavianus actiumi csatanyerése; Kr. e. 30: Octavianus bevonulása Egyiptomba (Antonius és Kleopátra öngyilkossága). A korszakhatár kezdete tekintetében Nagy Sándor keleti hódításainak nyitányát (Kr. e. 334), a záróhatár vonatkozásában Egyiptom Róma általi elfoglalását (Kr. e. 30) tekinthetjük mérvadónak. Kultúrtörténeti tekintetben azonban a hellenisztikus kor lezárulását (mivel a Római Birodalmon belül is továbbélt a görög kultúra) a Kr. u. 3. századra teszik a művelődéstörténészek, de többek Konstantinápoly fővárossá válásával (331) zárják e korszakot.

44. o. *Aristeas levele Philokratéshez*. In: *Apokrif levelek*. „Apokrif iratok.” IV Telosz, Bp., 1999. (Sorozatszerkesztő: Adamik Tamás, szerk.: Dörömbözi János. Vö. 5-43. o.)

53. o. Az értelmezési módszerek kapcsán érdemes emlékeznünk a következőkre. Origenész (185-253) a páli antropológia (ITesz 5,23) alapján megfogalmazott trichotonikus értelmezésfelfogása: miként az ember testből, lélekből és szellemből áll, akként a Szentírás is. „Azt, aki az írásnak testet, lelket és szellemet alkotott, testet elődeink számára, lelket nekünk, szellemet pedig azoknak, akik az eljövendő aióban örökségül kapják az örök életet, és elérkeznek majdan a törvény égi és igaz megértéséhez, és ne a betűt keressük most, hanem a lelket, ha pedig képesek

leszünk rá, fel fogunk emelkedni a szellemig." Tehát Krisztus előtt a testi értelem, első eljövetele után a lelki értelem, a második eljövetele után a szellemi értelem lesz érvényes az emberek számára. Az első a testi, *litterális* (*sensus litterális* = betű szerinti, szó szerinti) történelmi értelem; a második a lelki-morális értelem; a harmadik a szellemi vagy spirituális értelem. Pál apostol a litterális és a spirituális értelem közti különbséget a 2Kor 3,6; a Róm 2,29 és 7,46 alatt fejtette ki. A Biblia-értelmezés később, a középkorban már négyes séma (*quadriga*) alapján történt: „A betű a történelmet tanítja, amit hiszel, az allegória, amit cselekszel az moralitás, s ahová tartasz, az az anagógia." A Szentírás négy értelme tehát a következő: *litterális* (a szöveg szó szerint értendő); *allegorikus* (dogmatikai megállapítások kiolvasása a szó szerint nem értelmezhető szakaszokból); *tropológiai* vagy *erkölcsi* (erkölcsi eligazítást ad a keresztyén életvitelhez); *ajiagogikus* (az eljövendő beteljesedést ábrázolja). (Luther ezt a négyes értelmezést besorolta a történelmi és a prófétai értelmezés alá.)

Megújulás: *Metanoia* - hellenisztikus (ősi püthagoreus eredetű) kifejezés, a kereszténységben alapfogalom. A görög szó szótár szerinti jelentése: „megbánás, bűnbánat". A *Merávoia*: „a gondolkodás megváltoztatása, bűnbánat, megtérés; centrális újszöv.-i fogalom; már a Keresztelő követeli, de Jézus egész igehirdetésén is végigvonul ennek fontossága és szükségessége, a közelgő Istenországra való tekintettel. Elméleti belátás után a jó útra térés. Közönségesen a megfordulás tényét szokták megtérésnek nevezni, holott az az eddig követett út helytelenségéről való meggyőződés mellett a megfordulás által annak elhagyását és az új úton Jézus felé való haladást jelent egy egész életen át. Tehát nem nyugalmi állapot és nem befejezett, hanem mozgást jelentő cselekmény, mint azt éppen a magyar megnevezés mutatja. Nem egyszerűen emberi tevékenység; magunktól sem a belátásra, sem a megfordulásra, sem a helyes cél meglátására és a feléje való közeledésre nem volnánk képesek, csak Krisztus segítségével lehetséges. Ő adja az elméleti belátást, a világos szót és a szükséges erőt." Bemerítő János: „»Tartsatok bűnbánatot, mert közel van a mennyek országa!« [...] Teremjétek a bűnbánat méltó gyümölcseit! Ne gondoljátok, hogy arra hivatkozhattok: Ábrahám az atyánk!" (Mt 3,2.8; vö. Róm 2,4; 2Kor 7,9) „Egy későbbi korszakban már különbséget tettek a bűnbánat belső aspektusa és az azzal együtt járó külső tettek között. A görög Biblia is ilyen értelemben használ két igét: az *epistrephein* az Istenhez való visszatérést jelöli, amelynek eredménye a gyakorlati magatartás megváltozása; a *metanoiein* ige belső visszafordulást jelent (*metanoia*: bánat, bűnbánat)." Vö. Görög-magyar újszövetségi szótár (szerk.: Dr. Kiss Jenő), Református Sajtóosztály, Bp., 1975.³109-T10. o. A szótár e témához tett ajánlása: Mt 3,8; Mk 1,4; Lk 24,47; Ap-Csel 5,31; 11,18; 20,21; Róm 2,4; 2Kor 7,9; 2Pt 3,9. Vö. *Biblikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Bp., 1992.180-191. o.

69. o. Zsidó főpapok: Annás (6-15); Izmael, Phaibi fia (15-16); Eleazar, Annás fia (16-17); Simon, Kamithosz fia (17-18); Kajafás, Annás veje (18-37, húsvétig). Kaja-

fás idejében sokan apósát, Annást tekintették továbbra is „főpapak”. Erre utal Jézus elítéltetése előtti első kihallgatása is (vö. Jn 18,13-14).

74. o. Johannész többféle átirásban előforduló zsidó férfinév, görög megfelelője: 'koávvqg Ióánnész.

78. o. IX. Ptolemaiosz (II. Szótér - Szabadító) ragadványneve *Lathürosz*, *Λαθούρος* („csicséri borsó”).

81. o. Rómában az egyes vezető tisztségek betöltéséért komoly küzdelmeket vívtak, így a katonai irányító posztok is belpolitikai csatározások eredményeként kerültek betöltésre. Lucullus fővezéri posztról való eltávolítása, majd Pompeius kinevezése belső hatalmi küzdelmek eredménye. Ebben jelentős szerepet játszott Marcus Tullius Cicero Kr. e. 66-ban elmondott beszéde: *Pro lege Manilia* - *Manilius törvényjavaslata érdekében*, a latin szövegkiadásokban *De imperio Cn. Pompei - Potn-pcias fővezérségéről*. A köztársaság válságának időszakában - mint a korábbi és a későbbi történesek igazolták - nem volt kockázatmentes egy személy „korlátlan” (katonai) hatalommal való felruházása. A hadsereg feletti irányítás megszerzése nagyban segítette az egyeduralmi törekvéseket. A hatalom birtoklásának fő támasza a katonaság volt.

93. o. *Tetrarkhész*: *tetrarkha* a) hatalmát negyedmagával megosztó uralkodó, b) Rómától függő alacsonyabb rangú uralkodó. *Tetrarcha*: negyedes fejedelem, *tetrarchia*: négyes uralom.

94. o. Caius Octavius Iulius Caesar unokaöccse és örökösének kijelölt „fogadott fia”, nagybátyja halálát követően Kr. e. 44-ben felvette a C. Iulius Caesar Octavianus nevet. Ezt követően mint Octavianus került említésre. A Caesar megnevezése is általános volt, később e megnevezést több római egyeduralkodó használta. E kötetben is gyakran szerepel a Caesar név, amit a fordító a „császár” szóval ad vissza. Octavianus az Augustus nevet Kr. e. 27-ben vette fel. Az említett *pax Romáim* politikai jelszót a keleti hadjáratáról való visszatérését követően, Kr. e. 29-től kezdte hirdetni. Újonnan felvett neve: *Imperátor Caesar Augustus divifilias*.

98. o. *Triumphus*: „diadalmenet”, „ünnepélyes győzelmi bevonulás Rómába”, jelentése átvitt értelemben is „győzelem”. Az ünnepelt túlságos megdicsőülése ellen követendő „elhárító rendszabályok”, ősi római szokás. A *triumphus* alkalmával az ünnepeltet, a *triumphatort*, az éppen dicsőítettet, katonák, rabszolgák emlékeztették halandó voltára. „*Respice post te! Hominem te esse mementó!* - Tekints magad mögé! Ne feledd, hogy ember vagy!”

109. o. *Szebasztosz* (asPaaxóq, görög): „tisztelt, fenséges, szent”. *Augustus* (latin): „szent, szentelt, tiszteletre méltó, magasztos, fenséges, nagyszerű”. Augustust követően a római császárok címe: „felséges, császári felség”. Szakrális jelentéssel bírt.

113. o. *Hiisz* [ἥϊς; (vad)disznó]] - *hiüosz* (utó<; fia valakinek).

Ethnarkhész, (ἐθνάρχη<): „népfőnök, népvezér, tartományi kormányzó”. Arkhelaosz az *etnarka*, Antipasz és Fülöp a *tetrarka* titulust viselte az atyai örökség egyenlőtlen elosztását követően. (A magyar nyelvű kiadványokban 'h' nélkül szerepel mindkét szó.)

A szerző nem tesz említést Heródes hajlott korú nővéréről; Szalóme Jamnia, Asdod és Phasael városát kapta az Augustus által irányított osztozkodáskor.

125. o. Caligula („kiscsizma, kisbakancs”) Augustus „fogadott” (nem vér szerinti) dédunokája. Augustus császár feleségének, Liviának, első házasságából két fia született: Tiberius és Drusus. Augustus az utódlás biztosítása érdekében fiává fogadta Tiberiust, aki felvette a Tiberius Claudius Nero nevet. Tiberius szintén az utódkijelölés érdekében (miután a belharcok során a császári családból többen erőszakos halált haltak) fiává fogadta a megölt testvére (Drusus) szintén gyilkosság áldozatául esett fiának, Germanicusnak a fiát. Ő Gaius Caesar Caligula néven Kr. u. 37-ben Tiberius örökébe lépett.

Tacitus („hallgatag”, 55-115/120k.) *Annales* (Évkönyvek) a római történelem vérvizataros időszakát beszéli el, Augustus uralkodásának utolsó napjaitól kezdve, benne Nero és kora történetét. Folytatása a *Históriáé* - Történetek a 69-96 közötti eseményeket taglalja. Tacitus *Összes Művei*. I–II. Európa, Bp, 1980. (*Iulius Agricola élete, Germania, Beszélgetés a szónokokról, Korunk története, Evkönyvek*.) A római történetíró magyar tolmácsolója, Borzsák István számos tanulmányt szentelt az antik szerzőnek és az akkori eseményeknek. Vö. Borzsák István: *Dragma*. I-VII. Telosz, Bp., 1994-2006. (Felelős kiadó és szerk.: Dörömbözi János.) Nagy Sándor munkásságának értékelésével, egy árnyalt személyiségkép részletes megrajzolásával több tanulmány foglalkozik.

128. o. A császárok felsorolásából kimaradt Otho (megh. 69. ápr. 16.) és Vitellius (megh. 69. dec. 21.) császár neve, akik másokkal együtt Galba megölését (69. jan. 15.) követően harcoltak a hatalomért. A császári trónt, egymást követően a fent jelzett dátumokig foglalták el, majd 69. dec. 22-én a *senatus* Vespasianust császárrá választotta.

130. o. *Sicarius* (görög *szikariosz*): orgyilkos; *sica*: gyilkol, görbe tör.

141. o. Vö. Fröhlich Ida: *A qumráni szövegek magyarul*. Szent István Társulat, Bp., 2000.

AZ EVANGÉLIUMI KIADÓ 2013-BAN MEGJELENT KÖNYVEI

Kettschhau, B.:	Az amerikai katona kincse
Ungár Aladár:	Krisztus beszéde lakozzék bennetek gazdagon
Steinbach, M.:	Időskori depresszió
Eareckson Tada Joni:	Igazságtalan szenvedés
Spurgeon, C. H.:	A hit nemes harca
Kroeker, J.:	Világhatalom és Isten országa +
Prof. Dr. Kiss Ferenc:	Állam, egyház, bibliai gyülekezet
Remmers, A.:	Az Ószövetség áttekintése
Bühne, W.:	Jézus imaélete
Fölsch, H.:	Penuél és Jákób szorongattatásának ideje
Bühne, W.:	Haláltánc a mélység szélén
Salyámosy Éva:	Ugyan, ki szeretne engem?!
Eareckson Tada, Joni:	Amikor Isten könnyezik
Gaál Éva:	Figyelem, Isten szól! - áhítatok fiataloknak
Taschi, Léon:	Ha mindez igaz...

AZ EVANGÉLIUMI KIADÓ 2014-BEN MEGJELENT KÖNYVEI

Bühne, W.:	Az elveszettek boldogsága
Yildiz, Yasmin - Gitt, W.:	Ami minden fáradságot megér
Remmers, A.:	Jézus - a fájdalmak férfia
Sparks, T. Austin:	Jézus Krisztus Iskolája
Remmers, A.:	Az Újszövetség áttekintése
Fayard, S.:	Gyűjtsd össze könnyeidet!
Short, Tom:	5 döntő kérdés a keresztyénségről
Strauch, A.:	Szeretve vezetni
Gaebelein, A. C.:	Újszövetségi kommentár
Kettschau, B.:	Árulás az Orkney-szigeteken
dr. Bárányi 1.:	Vissza a teremtéshez? Vissza a teremthöz!
Strauch, A.:	Ha egymást marjátok és faljátok, vigyázzatok...
Spurgeon, C. H.:	Láttuk Jézus Krisztus dicsőségét
White, Paul:	Maszáj - Az evangélium sorsfordító ereje egy afrikai törzs életében
Bühne, W.:	Ezékiás - A férfi, aki bizott Istenben

AZ EVANGÉLIUMI KIADÓ 2015-BEN MEGJELENT KÖNYVEI

Frank Wallace:	Még ma? +
Karl-Heinz Weber:	Szabadon Isten számára
Erich Schmidt-Schell:	Kibékülés az erdészházban
Paul White:	Műtétek a dzsungelben
L. B. Cowman:	Forrás fakad a pusztaságban
Emil Krémer:	Istennél minden lehetséges
Jan Karafiát:	Bogárkák
Werner Gitt:	Kincskeresők
Johannes Gerloff:	Átok alatt és Krisztustól elszakítva
Arnold G. Fruchtenbaum:	Izráel maradéka
Alexander Strauch:	Térj vissza az első szeretethez
Alexander Seibel:	Létezik igazi prófécia?
Benedikt Peters:	Tolerancia elkötelezettség nélkül? + Tolerancia - szeretet és igazság
M. R. de Haan:	Jézus Krisztus születésének csodája
Donald Macleod:	Titok az Isten
Roger Brind:	A Biblia miért Isten beszéde
John Bennett:	Édentől Kánaánig - Napról napra végig a Biblián
Jasmin Yildiz:	A felét sem mondták el
John Ritchie:	Egyiptomtól az ígért földjéig
Christian Briem:	Isten felbecsülhetetlen gondolatai
Miért? - Isten válasza a szenvedés kérdésére	
Werner Gitt:	Prof. Dr. Werner Gitt rövid írásai

„A mai felgyorsult ütemű high-tech világunkban a modern bibliaolvasó nagy hátrányban van, amikor igyekszik megérteni a történetek mögötti bibliai hátteret. Dr. Bili Marty megoldja ezt a problémát! A kornak, amelyben Jézus élt, alapos, de egyszerű bemutatása ajándék azok számára, akik szeretnék igazán megragadni az írás értelmét. Tartsd a kezéd ügyében, amikor olvasod a Bibliát, és nem fogsz csalódni!”

/ . Paul Nyquist, PhD, a Moody Bible Institute elnöke

„A legtöbben azt gondoljuk, hogy sokat tudunk Jézusról. Végül is elolvastuk a piros betűket (Jézus szavait) az evangéliumokban. De soha nem ismerjük vagy értjük meg teljesen Jézust, a történeteit és a módszereit, amíg nem ismerjük meg azt a világot, amiben Ő élt. Hálás köszönet barátomnak, Bili Martynak, aki fellebbentette a fátylat, hogy bepillantást nyerhessünk a kultúrába, ami Jézus üzenetét és módszereit formálta. Ez a könyv egy nagyszerű lehetőség, hogy jobban megismerjük Őt!”

*Dr. Joseph M. Stowéll, a
Cornerstone Egyetem elnöke,
Grand Rapids, Michigan*

